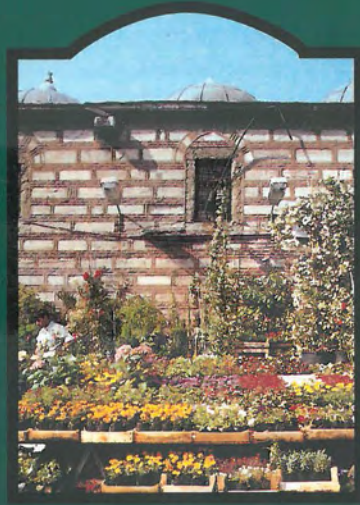

YANIBAŞIMIZDAKİ TARİH

DAVID E. KYVIG - MYRON A. MARTY

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
Yayındır

Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
Barbaros Bulvarı
80700 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32

Özgün Adı
Nearby History: Exploring the Past Around You

© AltaMira Press, 1996
© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

Yayıma Hazırlayan
Hamdi Can Tuncer

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Baskı
Numune Matbaacılık
(0212) 629 02 02

İstanbul, Eylül 2000

ISBN 975-333-132-0

DAVID E. KYVIG
MYRON A. MARTY

YANIBAŞIMIZDAKİ TARİH

Çeviri
Nalan Özsoy

David A. Kyvig Akron Üniversitesi'nde tarih profesörüdür. Myron A. Marty ise Drake Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanıdır. Her ikisi de yerel tarih konusunda uzman olan yazarların *Your Family History: A Handbook for Research and Writing (Ailenizin Tarihi: Araştırma ve Yazma İçin Elkitabı)* adlı ortak bir eserleri daha vardır.

YAYINCININ NOTU

Bu kitap, David E. Kyvig ve Myron A. Marty tarafından yazılmış *Nearby History, Exploring the Past Around You* adlı çalışmanın kısaltılmış bir versiyonudur.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın, son zamanlardaki "Yerel Tarih" çalışmalarına özellikle lise düzeyinde gösterilen ilgiyi desteklemek amacıyla yayımladığı bu kitap, bu konu üzerinde çalışmak isteyenlerin her zaman başvurabilecekleri bir el kitabı niteliği taşıyor. Ancak özgün basımın esas olarak ABD için hazırlanmış olması, Amerikalı olmayan okuyucuyu doğrudan ilgilendirmeyecek örneklerle ve kaynak önerilerine de geniş bir yer ayrılmasına neden olmuş. Biz, Türkçe basımında bunları çıkarırken önce epey tereddüt ettik, ama sonunda daha kolay okunabilir ve kullanılabilir bir ürün sunma kaygısıyla bu yolu seçtik. Bununla birlikte, konunun uzmanlarının bizden örnekler ve kaynak önerileriyle destekleyecekleri, Türkiye'deki "Yanıbaşımızdaki Tarih"e ilişkin özgün çalışmalarla bu eksikliği gidermelerini diliyoruz.

ÖNSÖZ

Birkaç yıl önce, tarih dersi alan öğrenciler ve kendi geçmişlerini araştıranlar için küçük bir kitap yazdık. Tarihe, ulus ve dünya olayları dizisi olarak bakmaya alışmış öğrencilerin, bir aileyi incelemekten yararlanacağına emindik. Aynı zamanda, tek tek ailelerle ilgilenen şecere araştırmacılarına da yaptıkları işin başkalarının tecrübeleriyle zenginleşeceğini göstermek istedik. Herkese anlatmak istediğimiz ise, çoğu tarihsel araştırma tekniğinin okuma yazması olan herhangi biri tarafından uygulanabileceğiydi. Son olarak da, ister kişinin kendi çabasıyla isterse diğerlerinin çalışmalarından elde edilmiş olsun, geçmişle ilgili doğru bilginin yalnızca geçmişin değil aynı zamanda bugünün de anlaşılmasında yararlı olacağını özellikle anlatmak istedik.

Your Family History: A Handbook for Research and Writing (Ailenizin Tarihi: Araştırma ve Yazma İçin Elkitabı) (Arlington Heights, Ill.: AHM, 1978) adlı kitabımızın yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirip gerçekleştiremediğine başkaları karar verecek. Bu konudaki değerlendirmeye ne olursa olsun, kitaba gösterilen ilgi bizi, amaçlarımızın peşinden gidilmeye değer amaçlar olduğuna ikna etti. Bu yüzden de odak noktamızı, sıradan birey, aile ve topluluk yaşamı alanına dahil konuları en geniş sınırlar içinde ele alacak biçimde genişleterek çalışmaya karar verdik. Elinizdeki kitap, bu çabanın sonucudur.

Bu kitap aile, topluluk ve maddi kültürle ilgili tarihsel araştırmaları bir araya getirmeye çalışmaktadır. Bu alanların ortak noktaları o kadar fazladır ki, alanlar arasında yapay ayrımların varlığını sürdürmesine izin verilmemelidir. Her alan, diğerlerini etkiler ve bu alanların tümü de herkesin yanbaşındaki dünyayı içerir. Bu dünyanın araştırılmasından kaynaklanabilecek heyecan ve değeri gösterebilmeyi amaçlıyoruz. Hem fırsatların tümünü ortaya çıkarmak hem de belirli olasılıklara işaret etmek için, aile, binalar, mahalleler, kurumlar ve bir bütün olarak topluluklar için geniş bir soru listesi öneriyoruz. Buradan hareketle, birkaç bölüm, yanbaşıımızda-

ki dünyadan elde edilen yazılı belgeler, sözlü tanıklıklar, görsel kayıtlar, maddi nesneler, binalar ve çevrenin görünümü gibi kanıtları kullanmak için gereken yöntemleri açıklamaktadır. Bu bölümlerden, araştırılan konunun niteliğine bağlı olarak, birbirinden bağımsız ya da istenen sırada yararlanılabilir. Bunu izleyen bölümlerde, geçmişle ilgili kişisel bir araştırmanın sonuçlarını düzenlemek ve paylaşmak için ortaya attığımız bazı fikirler bulunuyor. Akademik olan ve olmayan tarihçilerin ortak ilgi alanları olduğu gerçeğinin altını çizerek, aralarındaki iletişim ve işbirliğini teşvik etmeyi ümit ediyoruz.

Bu kitap için araştırmamıza başladığımızda, amatör ve profesyonel tarihçiler arasında sık sık yapılan ayrımların bilincindeydik. Geleneksel görüş, amatörlerin yerel geçmişi araştırdığını, profesyonellerin ise daha çok ulusal tarih ve dünya tarihiyle ilgilendiğini söyler. Akıl yürütme şöyle devam eder: Amatörlerin amaçları daha az önemlidir ve genellikle ciddiye alınmayacak kadar kişiseldir; profesyoneller ise, önemli konular üzerinde saygıyı hak eden bir beceri ve mesafeyle çalışırlar; amatörleri harekete geçiren geçmişe duydukları özlemken, profesyoneller gerçeğin peşindedir. Amatörler dar fikirlidir, oysa profesyoneller evrensel dilin bir parçası olan terimler kullanırlar.

Çalışmalarımız ilerledikçe, bu ayrımlar belirsizleşmeye başladı. Pek çok profesyonel, bir yerleşimin ya da yerel kurumun ayrıntılı incelemesini değerli bulmakta, çoğu amatör de daha geniş bir bakış açısına karşı duyarlık göstermekteydi. Bizler aldığımız eğitim dolayısıyla akademik tarihçiler olsak da, meslek hayatımızın çoğu üniversite ortamında geçiyor olsa da, yaşadığımız çeşitli tecrübeler bize, şu ya da bu cinsten tarihçi arasında kesin çizgiler çizmeye çalışmanın beyhudeliğini gösterdi. Tecrübelerimiz, yetişkin öğrencilerin eğitimi, eyalet ve yerel tarih derneklerindeki faaliyetlere katılmak, aile tarihi araştırmaları yapmak, arşivlerde çalışmak ve tarihle ilgili tüm alanlardaki faaliyetleri destekleyen bir kuruluştaki çalışmayı içermektedir.

Tarihçiler arasındaki farklılıklar giderek daha belirsiz hale geldikçe, biz de tartışılmayacak kadar çok sayıda ilgi alanı varken, gerçekte yalnızca bir dinleyici olduğunu fark ettik. Bazıları hayatlarını tarihçi olarak kazanıyorlar diğerleri ise farklı biçimlerde. Profesyonellerle amatörler arasındaki tek belirgin farklılık da bundan ibaret.

Sonuçta, biz, hayatlarını nasıl kazanırlarsa kazansınlar, tüm tarihçilerin sorularına cevap verebilmeyi amaçlayan bir kitap yazdık. Aslında yaşadığımız dönem göz önüne alındığında, tarihçi olmak üzere eğitim görenler gelecekte farklı yollardan para kazanma ihtiyacı duyabilirler ya da tersine

şu anda amatör ya da öğrenci olarak tarihle ilgilenenler, bir gün tarihle ilgili çalışmalarından gelir elde edebilirler. Tarihle ilgilenenler, hangi yöne giderlerse gitsinler bu kitabın onlara faydalı olacağına inanıyoruz.

Son olarak iki noktanın üzerinde durmak istiyoruz. Birincisi, tarihçilerin özel araştırmalar için özel yetenekler geliştirmesi gereğini küçümsemek istemiyoruz. Bu kitap, konuya giriş niteliği taşımaktadır ve incelediği konuların neredeyse tümü çok daha ayrıntılı ve kapsamlı biçimde geliştirilebilir.

İkincisi, ellerinin altındakiyle ilgilenen tarihçilerle, dışarıdaki dünyayla ilgilenenler arasında ilgi alanı ve yöntemler açısından önemli bir fark olduğuna inanıyoruz: Birinci grup tarihçi, tekil olan üzerine odaklanma eğilimindedir. Bu kişi, şu yer, bu bina ve şu kurum hakkında bilgi sahibidir. Diğerleri ise, tarihin tümelleri olan hareket, gelişme, neden ve sonuçların tespit, tarif, çözümleme ve yorumlanmasıyla ilgilidir. Temel amaçlarımızdan biri, son bölümün de gösterdiği gibi, tüm tarihçilere tekil olanla evrensel olan arasında ilişki kurmanın yollarını bulmakta yardımcı olmaktır.

Bu kitap, yanibaşımızdaki kişi ve mekânların tarihi hakkında araştırma yapmanın ve yazı yazmanın etkinliğini arttırmaya yardımcı olma amacı taşımaktadır. Okurlarımızın, yanibaşımızdaki tarihin doğası ve amaçlarını anlama, onunla ilgilenmenin önemini fark etme ve yanibaşımızdaki tarih hakkında nasıl araştırma yapılacağını, yazı yazılacağını ya da konuşulacağını öğrenmelerine yardım edebilmeyi amaçlıyoruz. Bazen bilgi veriyoruz; bazen temkinli ve umarız incelikli bir biçimde taraf tutuyoruz. Bazen de, belirli amaçları gerçekleştirebilmek için yapılması gerekenlerin nasıl yapılacağını adım adım gösteriyoruz.

Böylesine geniş amaçları olan bir kitap, hatırı sayılır bir yardım almadan sadece ikimiz tarafından yazılamazdı. Çok farklı alanlardan o kadar çok öğüt ve destek aldık ki, yola çıkış önermemizin onaylandığını düşünüyoruz: Tarih, işbirliği gerektiren bir uğraştır; bu uğraшта her bireyin yaptığı iş, diğerlerinin beceri, bilgi ve kavrayışıyla güçlenir. Geçmişe duyulan ilginin paylaşılmasının, meslektaşlarının yaptığı işlerin gelişmesi için beceri ve zaman vakfeden tarihçiler arasında şaşırtıcı bir cömertliğe yol açtığını da eklemeliyiz.

Bu projenin başında, Chicago'daki Family and Community History Center of the Newsberry Library tarafından sağlanan burslardan çok yararlandık. The National Endowment for the Humanities, 1979 yazında birlikte çalıştığımız son derece verimli bir ay geçirmemizi sağlayan bir burs verdi. Bu dönemde, çeşitli fikirleri araştırıp tartıştık, Newsberry Kütüphanesi'nin koleksiyonlarından yararlandık ve bu olağanüstü araştırma

merkezinde bir araya gelmiş çok sayıda insandan çok şey öğrendik. Özellikle Richard Jensen, D'Ann Campbell, Janice Reiff, Arthur Anderson, David Ruchman, Richard H. Brown ve Mark Friedberger çok yardımcı oldu. Newsberry bursları gerçekten işbirliğiyle yapılan araştırmalara fırsat sağlamıştır.

Yazdığımız kitabın ilk müsveddesini, farklı profesyonel alanlarda çalışan kişilere göndererek, eleştiri ve önerilerini rica ettik. İstisnasız herkes, yazdıklarımızı dikkatle okuyup cevap vererek bizi daha kapsamlı değişiklikler yapmaya itti. Yardımları için, James M. Denny (Missouri Department of Natural Resources), Thomas Fuller (Public Historical Studies Program, University of California, Santa Barbara), H. Roger Grant (University of Akron), James K. Huhta (Middle Tennessee State University), Julie Roy Jeffrey (Goucher College), George Knepper (University of Akron), Jeanette Lauer (St. Louis Community College), Martin Marty (University of Chicago), Shirley Marty, John V. Miller (University Archives, University of Akron), Gayle Olson (American Justice Institute), Jerald Pfabe (Concordia College, Nebraska), Charles Piehl (Mankato State University), Robert Schnucker (Northeast Missouri State University and Society for History Education), John Alexander Williams (National Endowment for the Humanities) ve William F. Willingham'a (Lewis and Clark College) teşekkür ederiz.

Bize olağanüstü yardımcı olan kişileri ayrıca belirtmek istiyoruz. Illinois University'den Gerald Danzer yararlı önerilerde bulundu. Washington University'den Glen Holt, Missouri/St. Louis'den Howard S. Miller ve Missouri Historical Society'den Raymond Pisney, bizi amaçlarımızı keskinleştirmeye ve yaklaşımımızı rafine etmeye yönlendirdi. Earlham College ve Conner Prairie Pioneer Settlement'tan Alice ve Randall Shrock, maddi kültürle ilgili sorulara ilişkin teknik danışmanlık ve kaynakça konusunda yardımcı oldu. San Diego, University of California'dan Ingrid Winther Scobie, çeşitli konuları yeniden incelememizi ve sözlü tarih konusundaki tecrübesinden yararlanmamızı sağladı.

Tüm bu insanların katkıları yazdığımız müsveddeyi önemli ölçüde geliştirdi. Ancak bize verilen öğütlerin hepsini tutmadığımızdan, yazdıklarımız konusunda nihai sorumluluğun bize ait olduğunu hemen söylemeliyiz. Kitabımızın, ilk okuyucularının tümünün de katılımcı olduğu, gidecek genişleyen bir alana duyulan ilginin daha da artmasına katkıda bulunacağını umuyoruz.

Becerikli ve neşeli üç kişi bu kitabın ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Florissant Valley'deki St. Louis Community College'da referans kütüpha-

necisi olan Ruth Ross kapsamlı bir kaynakça araştırması yaptı. University of Akron'un Tarih bölümünden Garnette Dorsey ve Dorothy Richards el-yazısıyla yazılmış çeşitli müsveddelerin dizgisini yaptılar.

İşimizin bir bölümünü, çalıştığımız üniversitelerden aldığımız yıllık izinler sırasında yaptık. David Kyvig, University of Akron'dan 1980 sonbaharında ve Myron Marty, St. Louis Community College'dan 1979 sonbaharında izin aldılar. Her iki kuruma da müteşekkirimiz.

Son olarak, bu kitabı, ailelerimize, yaşayan ya da anılarımızda canlı olan büyükanne ve büyükbabalar, ebeveynler, kardeşler, eşler, hısımlar, çocuklar ve diğerlerine ithaf etmek istiyoruz; onlar, yanbaşımızdaki dünyayı kavramamızı ve takdir etmemizi sağlamak için çok şey yaptılar.

David E. Kyvig

Myron A. Marty

İÇİNDEKİLER

I. YANIBAŞIMIZDAKİ TARİH	1
Tarihe Duyulan İhtiyaç	3
Yakın Geçmişin Önemi	4
Bugün İçin Tarih	7
II. YANIBAŞIMIZDAKİ TARİHLE İLGİLİ NELER YAPILABİLİR?	10
Odaklanma	10
Olasılıklar	12
III. İZLER VE ÖYKÜ ANLATMA	28
Tarihsel İzleri Bulmak	30
Tarihsel İzlerin Kullanımı	32
Becerilerin Edinilmesi	33
Algıların Keskinleştirilmesi	34
IV. YAYIMLANMIŞ BELGELER	38
Kitaplar ve Makaleler	40
Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri	41
Gazeteler	42
Resmi Belgeler	44
Ephemera	45
Ticaretile İlgili Tarihçeler	46
Şehir Rehberleri	47
Haritalar	48
V. YAYIMLANMAMIŞ BELGELER	54
Arşivler ve Yazma Koleksiyonları	54
Yayımlanmamış Kayıtların Bulunması ve Kullanılması	57
Nüfus Sayımı Kayıtları	62
Federal Kayıtlar	64
Yerel Kayıtlar	66

VI. SÖZLÜ BELGELER	69
Sözlü Tarihi Etkili Biçimde Kullanmak	70
Görüşmenin Kuralları	72
Sözlü Tarihte Tartışmaya Açık Konular	76
Sözlü Tarih ve Folklor	77
VII. GÖRSEL BELGELER	79
Fotoğraflar: Aracı Belgeler	80
Fotoğrafları Okumak	81
Tarihsel Araştırmalarda Fotoğrafın Yeri	84
Fotoğrafların Sınırları	85
Fotoğrafların Bakımı ve Saklanması	86
Fotoğrafların Kopyalanması	88
Filmler	89
VIII. İNSAN YAPISI NESNELER	91
Nesneleri Çözümlemek	93
Nesneleri Neden Kullanalım?	95
Nesneleri Yerli Yerine Oturtmak	96
Müzeler	97
IX. ÇEVRE VE BİNALAR	101
Kültürel Çevrenin İncelenmesi	101
Kültürel Çevreyi Anlamak	103
X. MADDİ İZLERİN KORUNMASI	109
Tarihi Koruma: Amaçlar ve Yararlar	109
Tarihi Koruma Çabalarının Taşıdığı İroniler	110
Tarihi Korumayla İlgili Konular	112
Koruma Yasaları	113
Korumayı Gerçekleştirmek	115
XI. ARAŞTIRMA, YAZMA VE KAYIT BIRAKMA	117
Not Almak	117
Yazma	118
Bir Kaydı Saklamak	121
XII. TEKİLDEN EVRENSELE	126
Yeni Toplumsal Tarih	127
Aileler	129

OKUYAN BİR İŞÇİNİN SORULARI

Yedi kapılı Teb şehrini kim kurdu?
Kitaplarda kralların adı yazılı.
Krallar mı sürükledi kaya parçalarını?
Ya kaç kere yıkılan Babil –
Kim yaptı onu boyuna yeni baştan? Hangi evlerinde
Alın pırlıtlı Lima'nın otururdu yapı işçileri?
Nereye gittiler Çin Duvarı bittiği gece
Duvarcılar? Ulu Roma'da
Geçilmez zafer anıtından. Kim dikti bunları? Kimleri yenerek
Zaferler kazandı Sezarlar? Üstüne türküler yakılmış Bizans'ta
Yalnız saraylar mı vardı oturacak? Masal ülkesi
Atlantis'te bile
Haykırarak gece yarısı, deniz her şeyi yutarken,
Kölelerine seslendi boğulanlar.
Genç İskender Hindistan'ı aldı.
Bir başına mı?
Sezar Galyalıları yendi.
Hiç olmadı bir ahçı da mı yoktu yanında?
İspanyalı Filip ağladı, filosu
Battığında. Başka ağlayan olmadı mı?
II. Frederik Yedi Yıl Savaşı'nı kazandı. Kim
Kazandı ondan başka?
Her sayfada bir zafer.
Zafer yemeğini kim pişirdi?
Her on yılda bir büyük adam.
Masrafları kim yüklendi?
Bunca olay.
Bunca soru.

Bertolt Brecht

Çeviri: Hasan Kuruyazıcı

BİRİNCİ BÖLÜM

YANIBAŞIMIZDAKİ TARİH

Henry Ford “Tarih, aşağı yukarı boş laftan ibarettir” demişti. Şimdi ve o dönemde yaşayan pek çokları gibi, Ford da “tarih”in günlük yaşamında herhangi bir önem taşıdığına inanmıyordu; bu kelimenin, yalnızca, o dönemin tarih literatürünün büyük bölümünü oluşturan, kolonyal yerleşme ve ulusal gelişmenin erken dönemine ait öyküleri, başkanların başarıları ve askeri zafer öykülerini ifade ettiğini düşünüyordu. “Biz şu anda yaşamak istiyoruz” diyordu “ve beş paralık değeri olan tek tarih bugün yapmakta olduğumuz tarihtir.” Onu ilgilendiren, kuşaklar boyunca sıradan insanların hayatlarındaki değişiklikler, deneyimler, inanış ve davranışlardı. Henry Ford, geleneksel “tarih” konusunda cahildi, hatta bu tarihi küçümsüyordu, ama içgüdüsel olarak kendisi, ataları, komşuları ve diğer sıradan insanların başına gelenlerin hayatlarını yönlendirdiğini biliyordu. Ailesi, kilise, okul, işyeri ve yaşadığı toplulukta meydana gelen olaylar ve durumlar kendisini ve kişisel dünyasını belirliyordu. Ford için, yanibaşındaki tarih “boş laf” değildi, son derece önemliydi.

Ford’un ucuz ve seri üretilmiş otomobilleri, merkezi şehirlerin izdihamından banliyölerin genişlemesine, hazır yiyecek (fast food) restoranlarının başarısından ailelerin yeniyetme çocuklarını anlayamamasına, enerji kıtlığından çevre kirliliğinin artmasına kadar her konuda, 20. yüzyıl yaşamını büyük oranda değiştirmiştir. Henry Ford, Amerika’nın ne kadar hızlı değiştiğini görmüş ve bu değişiklikleri anlamak için kaybolan bir toplumun anılarının ne derece önemli olduğunu fark etmişti. Bu yüzden de, otomobil öncesi döneme ait nesneleri, yapıları ve diğer anı parçacıklarını toplamak için milyonlarca dolar harcadı: bir taşra bakkalı, alet edavat, oyuncak bebekler, doğduğu ev, vagonlar, mobilyalar, Thomas Edison’un atölyesi, radyolar, elektrikli süpürgeler, bir nalbant dükkânı, tütüncülerin

kapısında duran Kızılderili heykelleri, saatler ve binlerce başka eşya topladı. Çalışmalarında pek titiz sayılmazdı: Sahteyi gerçek olanla karıştırmış, nesneleri onları anlamlandıran yerlerinden koparmış ve o büyük koleksiyonlarını, gelişme sürecinin anlaşılabilmesini sağlayacak biçimde düzenleyememişti. İlgilendiği sıradan nesneleri toplamak, sergilemek ve yorumlamak için Amerikan tarihi, mimari ve teknoloji hakkında uzmanlar kadar bilgi sahibi olduğunu düşünüyordu. Profesyonel danışmanlığı reddettiği için, koleksiyonlarını korumayı ve onlardan öğrenmek ve öğretmek için yararlanmayı genelde başaramadı. Aslına bakılırsa, akademisyenlerin bir bölümü Ford'un çabalarına ya güldüler ya da küçümsediler. Ancak, Dearborn, Michigan'daki Greenfield köyü ve Henry Ford Müzesi'ne akın eden milyonlarca ziyaretçi, Ford'un gündelik hayatın geçmişini önemsemekte haklı olduğunu gösterdi. Girişteki levha Ford'un vardığı sonucu anlatıyordu: "Ne kadar geriye bakarsanız, o kadar ileriye görebilirsiniz."

Bu kitap, Henry Ford'un geçmişe duyduğu ilgiyi paylaşan, hatta paylaşmayı düşünmek isteyen herkes için. Bu kitabın yazarları, her insanın dünyasının yararlı, heyecan verici ve araştırılabilir bir tarihi olduğuna inanıyor. Bu geçmiş, bazılarının yaptığı gibi, "yerel", ya da "yerleşim" tarihi olarak tanımlamak ve onu *mekâna* dair bir kavramla kısıtlamak ya da ona "aile tarihi" deyip *ilişki* kavramına indirgemek veya maddi kültürden söz edip konuyu *nesnelerle* sınırlamak yerine, bizler, insanın yakın çevresindeki tüm olasılıkları içerebilmek için, "yanıbaşımızdaki tarih" (*nearby history*) terimini seçtik. Yanıbaşımızdaki tarihin farklı öğeleri için kaynaklar, araştırma yöntemleri, sorular ve kavrayış çoğunlukla çakıştığından, konuya kapsayıcı açıdan yaklaşmaktayız. Ayrıca, "yanıbaşımızdaki tarih" terimini, eski kuşakların statik, dar ve analitik olmayan tarih bakışları yerine, değişimin zaman içindeki analizini, karşılaştırılmasını ve araştırılmasını vurgulayan yeni yaklaşımları belirtebilmesi için de kullanmak istiyoruz.

Bu kitap, konuyla ilgilenen, kaynakları az ya da çok olan kişinin, yakınındaki tarihi —aileleri, evleri, çiftlikleri, mahalleleri, kiliseleri, okulları, işkollarını, kamu örgütleri ve binalarını, toplulukları— araştırabilmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kitap, diğer bireylerin ve grupların çabalarından yola çıkarak, insanın bir yandan eğlenirken, diğer yandan kendi farkına nasıl varabileceğine ve nasıl akılcı kararlar üretebileceğine de işaret etmektedir. Bu kitap, tecrübeli tarihçiler kadar yeni başlayanların da yakın geçmişi öğrenebilmek için ele alması gereken konu ve yöntemler bulunduğunu varsaymaktadır. Yakın çevremizin incelenmesi ve bu çevrenin tarihinin korunması için çeşitli soru, yaklaşım ve teknikler önermekte, yakın geçmişi araştıran tarihçilerin kullandığı yöntemlerin çeşitliliğine işa-

ret etmektedir. Her şeyden önce de, okuyucuları, yanibaşımızdaki tarihin önemini kavrama ve onu kendileri için araştırmanın önemini anlamaya teşvik etmektedir.

TARİHE DUYULAN İHTİYAÇ

Hepimiz, hayatımızı başarıyla sürdürebilmek için, kim olduğumuzu, nasıl kendimiz olduğumuzu ve çeşitli durumlarla nasıl başa çıkacağımızı bilme ihtiyacı duyarız. Ayrıca, etrafımızdaki insanlar ve kurumlardan ne bekleyebileceğimizi de bilmemiz gerekir. Örgüt ve toplulukların iyi işleyebilmeleri de aynı şekilde kendilerini anlamalarını gerektirir. Tecrübeler, hem bireylerin hem de grupların, nasıl davranacakları, sorunlarla nasıl baş edecekleri ve geleceği nasıl planlayacakları hakkında karar verebilmeleri için bir öz imge ve bir temel yaratır. Bizler, neler olduğunu, belirli yanıtların ya da değişikliklerin nedenlerini ve farklı şartlara verdiğimiz tepkilerimizi —doğru ya da yanlış— hatırlarız. Bu olumlu ya da olumsuz anılar, eylemlerimizi belirlemede bize yardımcı olurlar.

Hafıza olmasa, bireyler ve gruplar, her bir durumu çözümlerken ve ne yapılacağına karar verirken hep yeniden başlamak zorunda kalırlardı. Hayat, son derece karmaşık bir hal alırdı. Çok küçük kararlar vermek bile uzun zaman ve büyük çaba gerektirirdi. Elbette, hiç kimse her ayrıntı ya da yaşantıyı hatırlayamaz. Hafızanın fazlası insanı felce uğratar, bu yüzden de herkes hatırlamakta seçicidir ve eksik hatırlar. Yine de, anılar ne kadar kapsamlı ve doğru ise, insan eskiden yaptıklarını tekrarlayıp tekrarlamamaya o kadar kolay karar verebilir. Bu yüzden de bir yetişkin, yürümeyi yeni öğrenen bir çocuğa göre daha mantıklı kararlar verme yetisine sahiptir. Yanibaşımızdaki dünyada neler olduğunu gözleme ve anımsama becerisi insanın akıl ve esenliğinin temel bir özelliğini oluşturur.

Tarih hem bireylere hem de topluma hizmet ederken, hafıza yalnızca bireylerin hizmetindedir ve tarihle aynı değer ve kusurlara sahiptir. Tarih bir hayatın ve bir mekânın sınırlarını aşar; farklı amaçlara hizmet eden ve farklı biçimlere bürünebilen hatırlamaların derlemesidir. Tarihçi Arthur Link şöyle der: “İnsanoğlunun ilkel vahşi düzeyinden çıkabilmesini sağlayan en önemli özellik hafızaydı. Başlangıçta sözlü gelenekle uzun yıllar boyunca korunan kolektif hafıza, ilkel insanın, pratikleri ve gelenekleri sürdürebilmesini, sürüp giden bir toplumsal hayat için gereken kurumları geliştirebilmesini sağlamıştır.”

Toplum karmaşıklaştıkça, toplumsal hafıza da önceden olanların hatırlanmasının ötesinde işlevler kazandı. Tarih, ayrıca, grup onurunun ve farklılığının teşvik edilmesinde, farklı grupların tecrübelerinin karşılaştırıl-

masında, plan yapma ve beklentileri oluşturmada bir araç haline geldi. Benzer biçimde, tarihsel bilginin iletim araçları da öykü anlatmaktan yazılı kayıtlara, maddi nesnelere, fotoğraflar ve geçmiş hakkında bilgi taşıyan diğer araçlara doğru bir genişleme gösterdi. Son olarak da, yalnızca genel tarihin değil ama toplum tarihinin pek çok kendine özgü biçiminin de araştırılmaya değer olduğu görüşü gelişti.

YAKIN GEÇMİŞİN ÖNEMİ

Kişisel hafızanın birbirinden farklı ama eşit derecede yararlı pek çok anıdan oluşmasına benzer biçimde, “tarih” de çok sayıda farklı unsurdan oluşur. Henry Ford’un “boş laftan ibaret” diyerek umursamadığı, ulusal ve uluslararası politik, askeri ve diplomatik gelişmeler kadar, Ford’un önemsemediği, sıradan insanların faaliyet ve çevreleri de bu tarihin bir parçasıdır. William Shakespeare’in, “her insanın hayatında bir tarih vardır” gözlemi, bakkallar ve başkanlar için de aynı derecede doğrudur. Başkanın etkisi mutlaka daha kapsamlı olacaktır, ama bakkalın torunları, komşuları ve müşterileri muhtemelen başkandan çok bakkaldan etkilenecektir. Washington’dan gelen bir emir bütün dünyayı, öte yandan küçük bir kasabada alınan karar yalnızca bir bölgeyi etkileyebilir, ama yerel olayın oradaki bir topluluk, aile ya da birey üzerindeki etkisi daha büyük ve sürekli olacaktır. İster anı ister tarih olarak adlandırılsın, geçmişi iyi kavrayabilmek için, ulusal ve uluslararası gelişmeleri olduğu kadar, yakınımızda olup bitenleri de hesaba katmak zorundayız.

İngiliz yerel tarih uzmanı H. P. R. Finberg’e göre, “aile, yerel topluluk, ulusal devlet ve uluslarüstü toplumu, ortak merkezli çemberler dizisi olarak resmetmek mümkündür.” “Her biri, kendinin dışındaki çembere yapılacak sürekli bir referansla incelenmeyi gerektirir; ancak, dış çemberler tarafından kuşatılmaları ve sınırlanmaları, içeridekilerin yuvarlaklığından bir şey eksiltmez.” Bireyin etrafındaki ortak merkezli çemberlerin imgesi yararlıdır, çünkü tarihin herhangi bir katmanının bir diğeriyle olan ilişkisini anlaşılır kılar. Ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar, ulusal krizler ya da devlet okullarının bütçesiyle ilgili bir belediye kararı aileyi ve bireyi etkileyebilir, bunu kavramak kolaydır. Kavranması daha zor olan, taşınma, daha az çocuk doğurma veya ithal bir araba alma gibi kişisel ya da ailevi kararların, özellikle diğer insanlar tarafından tekrarlandıklarında, dış çemberleri etkileyebilmesidir. Bireyi çevreleyen çemberlerin her biri diğerlerini etkilediği gibi ayrı bir değerlendirmeyi hak eden farklı bir geçmişi de içerir.

İç çemberlerin daha az sayıda insan ya da daha az bilinen olaylar içermesi, bu çemberlerin, merkezdeki birey için daha önemsiz oldukları anlamına gelmez. Gerçekten de, kendinizin ve yakınlarınızın -aile ve çevreni-

zin- geçmiş, üzerinizde daha büyük bir etki yapar. Bu tarihi öğrenmek hafızanızı güçlendirir ve hayatınızı etkileyen şeyleri kavramanıza yardımcı olur. Örneğin, büyükanne ve dedenizin Amerika'ya göç etmek için Avrupa'yı terk etme kararı ya da Büyük Buhran sırasında edindikleri tutumlu olma alışkanlıkları hem anne ve babanızı hem de sizi etkilemiştir. Benzer biçimde, bir örgüt ya da tüm bir topluluk, belirli pratiklerin ya da davranış kalıplarının nasıl geliştiğini keşfedebilir. Bir zamanlar şehir merkezinde kötü kokulu fabrikaların olması, zengin mahallelerinin, güzel parkların ve daha iyi okulların neden şehrin rüzgârın arkadan estiği bölümünde bulunduğunu açıklayabilir ve yürütülen araştırma, bu fabrikalar artık taşınmış veya yer değiştirmiş olduğu için, böylesi bir yerleşim biçimini sürdürüp sürdürmeme konusunda sorulara yol açabilir. Yanıbaşımızdaki tarih, bireyin ve toplulukların kendilerini doğrudan ilgilendiren ihtiyaçlarına hizmet ettiği için araştırılmaya değerdir.

Ortak merkezli çemberler imgesi, yanıbaşımızdaki tarihin, göz önüne almamız gereken başka değerlere de sahip olduğunu anlatır. Ulusal ve hatta uluslararası tarih anlayışı da yanıbaşımızdaki tarihle ilgili bilgilerin artışından yararlanır. Ulusal ve uluslararası çemberler, her topluluğun birden fazla aile barındırması gibi, bir değil birçok topluluk içerirler. Ulusal ya da uluslararası tarihi betimlerken, derli toplu bir resmin oluşabilmesi için, genellikle ortak temaları ve genel kalıpları tanımlamak zorunda kalırız. Toplu ve bireysel deneyimlerin çeşitliliği ve ayrıntıları zorunlu olarak ihmal edilir ve bunun sonucunda sıradan insanların başına gerçekten neler geldiği bilinmez olur. Amerikan Devrimi ya da İkinci Dünya Savaşı hakkında yazılacak bir tarih, söz konusu dönemde belirli bir topluluğun, ailenin ya da bireyin neler yaşadığı hakkında hiçbir şey anlatmadan, genel konular ve çatışma sürecinin genel biçimini mükemmelen aktarabilir. Dahası, örneğin Büyük Buhran gibi, pek çok kişinin paylaştığı bir tecrübe üzerine yapılacak bir genelleştirme denemesi, bu tecrübeyi yaşayanların çoğunun gerçek ve kişisel durumunu çarpıtabilir. Bazı aile ve toplulukların başına gelenlerin dikkatli bir biçimde incelenmesi daha geniş bir perspektifin ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Son yıllarda tarihçiler aile ve topluluk tarihinin önemini fark etmeye başladılar ve giderek artan sayıda tarihçi, "yeni toplumsal tarih"le ilgilenmeye başladı. 1950 ve 60'lardaki bazı gelişmeler, özellikle de siyahların yurttaşlık hakları hareketi, yoksulların söz hakkı konusundaki bilincin artması ve feminizmin doğuşu, Amerika'nın "aşağıdan yukarı" incelenmesi çağrılarını neden oldu. Şimdi açıkça görebildiğimiz gibi, ulusun tarihi, yalnızca lider konumundaki elitlere ve onların kararlarına bakılarak anlaşılamaz. Diğer toplumsal grupların özellikle de toplumu oluşturan

isimsiz insanların deneyimlerinin incelenmesi gerekir. Kölecilik yalnızca Abraham Lincoln incelenerek anlaşılamaz; köle olmanın ne anlama geldiğini ortaya çıkarmak gerekir. 1930'lardaki Büyük Buhran, yalnızca Franklin D. Roosevelt analiz edilerek kavranamaz; işlerini kaybeden işçilerin ailelerinin neler çektiği bilinmelidir. Vietnam Savaşı, Lyndon Johnson ya da Richard Nixon'ın perspektifinden bakarak anlaşılamaz; askerlerin, asker kaçaklarının ve evde kalan insanların bu savaş hakkında neler düşündüğü öğrenilmelidir. Başlangıçta, akademisyenlerin üzerinde çalışmaya alışık oldukları türden (mektup, konuşma, günlük, gazete öyküleri) fazla iz bırakmamış kimliği belirsiz kişi, örgüt ve topluluklarla ilgili bilgi toplamak konusunda tarihçiler şüpheye düşmüşlerdi. Ama bir kez ciddi bir ilgi ortaya çıkınca, akademisyenler geleneksel yöntemlerini uyarlamaya ve geçmiş toplumları köklerinde araştırabilmek için yeni teknikler geliştirmeye başladılar.

Yeni toplumsal tarih için talihin iyi bir cilvesi, bu yeni soruların ortaya atıldığı dönemde bilgisayarların gelişmiş olmasıydı. Bilgisayarlardan önce, tarihinin bir topluluk içindeki tüm insanlarla ilgili çok sayıda bilginin izini sürebilmesi imkânsız değilse de çok güçlü. Bir bilgisayar, bireyler ve topluluklar hakkında sonsuz sayıda bilgi parçacığını saklayabilir ve onları anlamlı örüntüler halinde düzenleyebilir. Büyük gruplar, rastgele izlenimler temelinde değil sistematik bir biçimde incelenebilir. Örneğin, ABD nüfus sayımlarından çıkarılan ebeveyn, doğum yeri, bir önceki ikamet yeri, eğitim, meslek, aile ilişkileri ve her topluluğun yüzlerce hatta binlerce üyesinin refah düzeyi hakkındaki bilgiler bilgisayara yüklenebilir ve bilgisayar, toplumsal hareketlilik örüntü ve oranları, ortalama aile büyüklüğü, cinsiyete göre eğitim düzeyi, meslek ve ekonomik statü gibi topluluğa özgü ve zamana, mekâna göre değişiklik gösterebilen pek çok faydalı nitelik konusunda rapor üretmek üzere programlanabilir. Yanıbaşımızdaki tarihin ilginç ve faydalı pek çok biçimi için bilgisayar gerekmemesine karşın, tarihçiler ailelerin ve toplulukların ekonomik, toplumsal, politik ve büyüme örüntülerini ortaya çıkarmak için bilgisayarları ve nicel teknikleri kullanmakta ve Amerikan toplumunun aşağıdan yukarıya, daha tam ve doğru bir tanımını yapabilmekteler.

Yakınıımızdaki dünyayı inceleyen tarihçiler için bilgisayarlar çok sayıda araştırma aracından yalnızca biridir. İlgilenilen konu ya da soruya bağlı olarak, daha uygun ve kullanılması daha kolay çeşitli araştırma yöntemleri de bulunabilir. Fotoğrafları incelemek, insanlarla görüşmek, eski binaları yeniden inşa etmek, bir işyerinin mali kayıtlarını düzenlemek ve bir araya getirmek, haritalar ile vergi kayıtlarından bölgenin büyüme biçimini izlemek, geçmişe dair faydalı ve ilginç bilgilerin toplanma ve doğrulan-

ma yollarından yalnızca birkaçıdır. Yanıbaşımızdaki tarihle ilgili çalışmalar sırasında geliştirilen araştırma becerileri genellikle diğer alanlarda da uygulanabilir.

BUGÜN İÇİN TARİH

Yanıbaşımızdaki tarihle ilgili çalışmalar yapmak, çeşitli güncel durumlarla baş etmeye yardımcı olabilen bir düşünce biçimini destekler. Bir aile, örgüt ya da toplulukta yıllar boyunca neler yaşandığının ortaya çıkarılması, toplumsal koşulların kökenlerini, değişimin ve güncel şartların nedenlerini ortaya koyar. Çoğu gelişmeyi sadece bir etkenin değil, karmaşık güçlerin etkilediği gerçeği belirginleşir. Şartların bir dönem boyunca nasıl geliştiğini incelemek ve bu süreci etkileyen, geniş bir çeşitlilik gösteren etkenleri göz önüne almak —diğer bir deyişle, tarihsel düşünmek— aydınlanma ve perspektif sağlar. Kişinin, işine yarayacak ve doğru hatırlanacak anılar için hafızasını yoklaması nasıl daha akılcı karar vermesine yardımcı olursa, tarihi düşünebilmek de bireyin, işkolunun, ailenin, kilise kurumunun, kent planlamacısının ya da bütün bir topluluğun benzer biçimde işine yarayabilir.

Sağlam bir temel eğitimde, tarihin geleneksel öneminin ötesindeki değeri de giderek anlaşılmaktadır. Son yıllardaki çok önemli bir gelişme “kamu tarihi”ndeki artıştır: Bu terim, tarih eğitimi görmüş insanların öğretmek dışında yapabilecekleri çeşitli türlerde uzmanlaşmış çalışmaları ifade etmektedir. Kamu tarihi temel olarak iki tür faaliyet içerir: tarihsel kaynakların yönetimi ve uygulamalı araştırma.

Tarihsel kaynakların yönetimi geçmişe ait malzemelerin korunması, bakımı ve kullanımının teşvik edilmesiyle uğraşır. Arşiv görevlileri tarihsel açıdan değerli belgeleri tespit etmeye, onların korunma ve erişilebilirliğini güvence altına almaya ve onları kullanmak isteyen herkese yardım etmeye çalışırlar. Müze küratörleri ve restorasyon uzmanları da nesneler ve binalarla ilgili benzer etkinlikleri gerçekleştirirler. Tarihsel yapıları korumak ve yeni amaçlara uyarlamak çevrenin korunması, kent merkezlerinin ve mahallelerin canlandırılması ve inşaat masraflarının aşağı çekilmesinde giderek önem kazanmaktadır. Federal devlet, restorasyon projelerine çeşitli yardım olanakları sağlamakta ve bu alandaki uzman talebi artmaktadır. Kaynak yönetimi ayrıca tarih derneklerinin yönetimini, yayıncılığı ve geçmişten kalanlara dikkat çeken diğer faaliyetleri içerir.

Uygulamalı araştırma, güncel sorunların çözümüne veya politika oluşturmaya yardımcı olacak tarih araştırmalarını içerir. Şirketler, danışmanlık firmaları, devlet kurumları ve gazeteler etkin biçimde çalışabilmek ve plan

yapabilmek için geçmişteki gelişmeleri inceleme ihtiyacı duyan örgütlerden bazılarıdır. Adı böyle konmamış da olsa, tarihsel nitelik taşıyan araştırma, pazarlama ve geliştirme kararlarında, kamu ve devlet ilişkilerinde, personel yönetiminde, toprak kullanımının planlanmasında, politikaların fiziksel ve toplumsal çevre üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinde ya da başka durumlarda can alıcı öneme sahiptir. Geçmişin belirli özellikleriyle ilgili bilginin ortaya çıkarılması ve çözümlenmesi, büyüme yönünü etkileyen karmaşık etmenlerin değerlendirilmesi ve gelişme süreçlerinin doğru bir biçimde tespit edilmesiyle ilgili becerilerin hem kamusal hem de özel kurumlar için büyük faydası vardır.

Tarihçi Robert Kelley “Bizim disiplinimiz şu soruyu sorar: İlgilendiğimiz şey şu anda bulunduğu duruma tarihsel süreç içinde nasıl geldi?” der ve ekler: “Ekonomi, mühendislik, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi diğer disiplinler, var olan durumun dinamikleriyle ilgilenir. İlgilenilen konunun tarihi göz ardı edilmeseydi, pek çok kötü politika, kötü sıfatını taşımaya bilirdi.” Kelley şu sonuca varmaktadır: “Tarih temelli politikalar, hem büyük hem de küçük ölçeklerde, kavramsal açıdan kesinlikle daha güvenilir, daha etkin ve tutarlı olma eğilimindedir ve insan gerçeğine de daha uygundur. Uzun vadede, yönetimleri daha az masraflı olacaktır...”

Yanışımızdaki tarih, açıktır ki, kamu tarihçileri için hem bir eğitim hem de temel çalışma alanıdır. Kişi, konuların geçmişini yakından incelerken, tarihsel malzemeyi tanımlamayı, toplamayı, düzenlemeyi ve sergilemeyi, karmaşık etmenleri çözümlemeyi, yakınımızdaki durumların iç ortak merkezli çemberlerinin ulusal ve uluslararası gelişmenin dış çemberleriyle olan ilişkisini araştırmayı, tarihçi ya da onun müşterisi için önemli olan özel sorulara cevap verecek biçimde odaklamayı öğrenir. Kamu tarihçileri, genellikle, bir planlama kurumuna, film yapımcısına, müzeye, reklamcıya, emlak şirketine, işletmecilere ve diğer kamusal ya da özel kurumlara yardım ederken belirli bir topluluğun, çevrenin ya da yerel toplumsal grubun yaşantı ve ihtiyaçlarını kavrarlar. Yeni ortaya çıkan bu alan, tarihle ilgili bir iş bulmak açısından gelecek kuşağa büyük fırsatlar sunmaktadır ve tarihçi olarak kariyer yapmak isteyen birinin yanışımızdaki tarihi keşfetmesinin yerinde olacağı açıktır.

Hafızayı genişletmek, güncel durumu kavramak, toplumsal, siyasi ve ekonomik genellemeleri kesinleştirmek ya da akılcı politikaların uygulanmasını kolaylaştırmak gibi çok önemli işlevlerinin yanı sıra, yanışımızdaki tarihin belki de en önemli özelliğini manevi çekiciliği oluşturmaktadır. Kişinin kendi hayatını açıkça ve doğrudan etkileyen bir geçmiş hakkında bilgi edinmesinin duygusal katkısını başka hiçbir tarihsel araştırma biçimi sağlayamaz. Büyükanne ve babanızın ebeveynlerinize niçin belirli bir bi-

çimde davrandığını, içinde yaşadığınız topluluğun belirli gelenekleri neden geliştirdiğini, şirketinizin belirli pratikleri niçin benimsediğini, sivil örgütünüzün neden belirli konularla ilgilendiğini ilk kez anlamak heyecan verici olabilir. İnsanın kendisini, zaman içinde hem geriye hem de ileriye doğru uzanan ve şimdiki andan daha büyük ve kalıcı bir şeyin parçası olarak hissetmesi tatmin edici olabilir. Henry Ford, “tarih”le ilgili küçümseyici yorumlarına karşın, içgüdüsel olarak bu duygusal gücü aramıştı. Aynı duyguyu, yakınlarındaki dünyanın tarihini keşfetme mücadelesini kabul eden herkes paylaşabilir.

NOTLAR

Henry Ford’un *New York Times*’taki, 20 Mayıs 1919 tarihli beyanatı, Keith Sward’ın *The Legend of Henry Ford* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1948) adlı kitabında alıntılanmıştır. Bu kitapta beyanatın bağlamı (s. 100-110) ve Greenfield Village’in ortaya çıkışı (s. 259-271) tartışılmaktadır.

Henry Ford’un tarihle ilgili faaliyetleri, Geoffrey C. Upward’ın *A Home for Our Heritage* (Dearborn, Michigan Henry Ford Museum Press, 1979) adlı kitabında anlatılmaktadır. Bu bölümdeki diğer alıntılar, *The Challenge of Local History* (Albany: New York State Education Department, 1968) kitabının yazarı Arthur Link’e (s. 71), Finberg ve V. H. T. Skipp’in *Local History: Objective and Pursuit* (Newton Abbot: David and Charles, 1967) adlı kitabında H. P. R. Finberg’e (“Local History”, s. 39) ve “History Goes Public”, *History News*, 34 (1979) s. 122-23’te Dianne Martin tarafından alıntılanan Robert Kelley’e aittir.

İKİNCİ BÖLÜM

YANIBAŞIMIZDAKİ TARİHLE İLGİLİ NELER YAPILABİLİR?

10

Yanıbaşımızdaki tarihi araştırmanın ilk adımı, az rastlanır ve uygun bir konu bulmaya yönelik uzun ve zahmetli çabalar değildir. Tersine ilk adım, geniş olasılıklar kümesinden bir seçim yapmaktır. Aşağı yukarı herkes, çok çeşitli insan, nesne ve kurumla çevrilidir; bunların her birinin muhtemelen ilginç bir geçmişi vardır ve bu geçmişle ilgili çok büyük miktarda şu ya da bu biçimde bilgi mevcuttur. Bu bölüm, son derece önemli olan, kişinin dikkatini nereye odaklayacağı sorusuna yardımcı olmaya çalışacaktır.

ODAKLANMA

İnsan istese de, yanıbaşındaki tarihin her yönüyle aynı anda ilgilenemez. Nasıl ki bir anı aynı anda hem hatırlanmaya çalışılıp hem de kullanılamazsa, yerel tarihin her yönü de bir kerede araştırılıp yerli yerine oturtulamaz. Belirli bir olay ya da durumun yakından incelenmesi sırasında topluluğun bütünüünün net bir görüntüsü oluşturulamaz, bunun tersi de doğrudur. Bu yüzden, başlangıçta hedef belirlerken acele etmemek önemlidir.

Her araştırmacının neyi öğrenmek istediği kadar, ne derinlikte ve ayırtıda bilgi gerektiğine ve ne kadar çaba harcamanın buna değeceğine karar vermesi de önemlidir. Kişiler elbette farklı geçmiş, beceri ve ilgilere sahiptir. Bu işe yeni başlayan birinin, tecrübeli bir tarihçi kadar hızlı ve büyük bir ilerleme kaydetmesi beklenemez. Tekniklerin edinilmesi ve araştırma işinin yapılması için gereken zaman ve diğer kaynaklar büyük farklılıklar gösterir. Bazı insanlar en karmaşık konuları incelemeye hazırdır, bazıları ise bunu istemez. Aynı çözüm düzeyi herkesi tatmin edemeyebilir. Yanıbaşımızdaki tarihle ilgili araştırmalar yapan tarihçilerin bazıları bir konuyu derinlemesine araştırmak isteyebilir ya da bunun ihtiyacını duyar,

bazıları ise —eşit derecede haklı nedenlerle— araştırmayı daha ileriye götürmemeye karar verir. Bir odak noktasını akılcı biçimde seçme sürecinin bir parçası da bu amacı, kişinin kapasite ve ilgi alanları açısından gerçekçi bir biçimde belirlemektir.

Araştırma planları, ancak geçmişe yönelik incelemenin amaç ve alanı zihinde açıklığa kavuşturulduktan sonra yapılabilir. Ancak bundan sonra, belirli bir soruyu cevaplamak için hangi bilgilerin toplanması, incelenmesi ve çözümlenmesi gerektiği konusunda bir karara varılabilir. Farklı bir soru sorulsa çok önemli bağlantılar kurulabilecek bazı ilginç bilgiler, tersi bir durumda konu dışı kalacaktır. Bu nedenle, yaklaşımı belirlemek ve bilginin değerine karar verebilmek için, bir odak noktası şarttır.

Tarihçiler, odak noktalarını farklı yollarla bulurlar. Bazen sıradan bir merak ilgiyi tümüyle yeni bir konuya ya da önceki araştırmalarla ilgili bir konuya yönlendirir: “Yeni taşındığım bu tuhaf şehirle ilgili bilgi edinmek istiyorum” ya da “Amerika’da gökdelenlerin ortaya çıkışıyla ilgili ilginç bir kitap okuduktan sonra, ilk inşa edilen gökdelen ve bunun buradaki insanları nasıl etkilediğiyle ilgili bir şeyler öğrenmek istiyorum.” Bazen kişisel öğrenme ihtiyacı ilgiyi ortaya çıkarır. “Katıldığım bu sivil toplum örgütü, desteklediğim düşünceler konusunda mantıklı ve başarılı mı, yoksa bu örgüte katılmakla paramı ve zamanımı zıyan mı ediyorum?” Bir nesnenin ya da binanın sahibi olmak da bir araştırmayı başlatabilir. “Bana miras kalan bu ev ve çevresi hakkında bilgi edinmeliyim ki evi satmayıp, restore etme ya da etmeme kararını verebileyim.”

Genellikle, bir tarihsel araştırmanın odak noktası seçilmez; insanın karışına okulda, politik ya da sivil çevre içinde veya bir işyerinde ödev olarak verilir: “Öğrenciler bu derste, 20. yüzyıl boyunca ailelerinin tarihini araştıracaklar” ya da “şirketimiz, akılcı yatırım ve pazarlama kararları alabilmek için bu şehrin geçmiş büyüme örüntülerini öğrenmek istiyor; sizin göreviniz bu konuda bilgi toplamak ve rapor yazmak.” Kamu tarihi kavramı yaygınlaştıkça ve özel ve kamu kurumları, geçmiş hakkında güvenilir bilgi edinmenin değerini fark ettikçe, bu tip araştırma görevlerinin artması mümkündür. Nasıl seçilirse seçilsin, ister tavan arasındaki antika sandığın kökenleri kadar dar, isterse bir kentin yüzyıllık tarihi kadar geniş kapsamlı olsun, belirli bir konuyu odak noktası yapmak, araştırmanın nasıl yürütüleceğinin belirlenmesine yardımcı olur.

Bazı insanlar, araştırmaya başladıktan sonra odak noktalarını değiştirdikleri için suçluluk hissederler. Oysa bu gereksizdir. Başlangıçtaki seçimler zorunlu olarak kısıtlı bilgiye dayalıdır ve geçici oldukları kabul edilmelidir. Araştırma sürerken genellikle belli zorluklar, daha iyi yaklaşımlar ve araştırılması daha çekici konular ortaya çıkar ve bunlar araştırmayı geniş-

letme, daraltma ya da yeniden yönlendirme ihtiyacını doğurur. Gerçekten de, bu belirginleşme süreci normal bir gelişimin işaretidir. Ancak başlangıçta bir hedef koymadan, geçmişle ilgili devasa bilgi kümesinin içinden çıkabilmek zordur.

OLASILIKLAR

İster bir konuda karar vermiş ister konu seçmeye çalışıyor olun, olasılıkların tümünü düşünmek son derece yararlıdır. Farklı konuları göz önüne almak, olasılıklarla ilgili farkındalığın artmasına, ilgi alanlarının nerelerde olduğuna karar verilmesine yardımcı olur ve eldeki kaynakların kullanımıyla ilgili fikirlerin gelişmesini sağlar. Muhtemel soruların çeşitliliği hakkında düşünmek, tam olarak neyi öğrenmek istediğinize karar vermenize yardım eder. Ayrıca, sizin sorularınızla ilgili diğer soruları tanımlamak, bir konuyu incelemenin diğer biçimlerinin farkında olmanıza, yararlı bilgileri tespit edebilmenize, dolayısıyla daha tam ve tatmin edici bir cevap bulmanıza yarayabilir. Sorular hedefe genellikle açıklamalardan daha yakındır. Başlangıçta, potansiyel soruları değerlendirme konusunda zaman ayırmanız, aradığınız net odak noktasını bulabilmenizi sağlayacaktır.

Tarihle ilgili sorular temel olarak şu üç amacın gerçekleştirilmesine yardım edecek cevaplar arar: geçmişin betimlenmesi, zaman içindeki değişimin ölçülmesi, neden ve sonuçların çözümlenmesi. Genellikle araştırmanın amacı bir olayın, kişiliğin, durumlar bütününe ya da bir mekânın geçmişteki halinin doğru biçimde tanımlanmasından ibarettir. Böylesi bir tanımlama, birbiriyle ilgili çok sayıda etken nedeniyle karmaşık bir hal alabilir. Zamanla ilgili kaygı, tarihçinin toplumu kavrama çabasının ayırt edici bir özelliğidir; farklı konuların ortaya çıkış ve etkileşiminin sırası bu olayların birbirleriyle olan ilişkisinin ve özel karakterlerinin anlaşılmasında çok önemlidir. Tarihçi, neden-sonuç ilişkilerini incelerken, çok çeşitli güçler ve zamanlamanın etkisi konusunda duyarlı olmalıdır. Tarihsel çözümlemenin bu üç temel hedefi herhangi bir konuya uygulandığında araştırma ile ilgili uygun sorular kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Ayrıca, geçmişin hem açık hem de gizli gelişmelerle dolu olduğu unutulmamalıdır. Belirli bir anda hemen göze çarpan olaylar (bir fabrikanın açılışı, yerel seçim) açık olaylar olarak değerlendirilebilir. Yaşamın sıradan veçhelerinde, çoğu o dönemde yaşayanlar tarafından genellikle fark edilmeyen, ancak uzun dönemde önemli değişimleri temsil eden ufak değişiklikler —örneğin aile büyüklüğündeki ya da yapısındaki kaymalar, ekonomik örüntüler ya da azınlıkların hâkim kültür tarafından asimile edilmesi— örtük olaylar olarak adlandırılabilir. Açık ve örtük olaylar arasındaki ilişki, tarihçilerin göz önüne alması gereken temel konulardan biridir.

Bernard Bailyn'in işaret ettiği gibi, bir tarihçi için "tarihin özü ve dramı, tam da, insan varoluşunun sınırlarını çizen örtük koşullarla, insanların bilinçli bir biçimde mücadele ettikleri açık sorunlar arasındaki ilişkide yatar." Tanımlama amaçları, değişim ölçümü ve nedenlerle sonuçların analizini gerçekleştirirken, bu açık ve örtük olaylara gösterilen duyarlılık her araştırmanın temelidir ve sormak istediğiniz soruları oluşturma stratejisi-nde elzemdir.

Aşağıdaki listeler eksiksiz olmamasına rağmen, araştırmayla ilgili odak noktaları önermekte ve muhtemel soru çeşitlerine işaret etmektedir. Genelde yanibaşımızdaki tarih, özelde de bireyin yakınındaki tarihle ilgili başka birçok soru sormak mümkündür. Aşağıdaki sorular, yalnızca, çoğu topluluk için ortak, cevap verilmesi genellikle mümkün olan ve araştırması heyecan verici bazı önemli konuları ortaya koymaktadır. Bazıları açık ve epeyce kolay, diğerleri ise karmaşık ve zordur. Listenin amacı olasılıkların çeşitliliğini göstermek ve fikir üretimini teşvik etmektir. Bu liste, herkesin her soruyla başa çıkabileceği ya da başa çıkması gerektiği anlamına gelmez. Kendi tecrübe, hayal gücü ve muhakemenizi kullanarak ekleme, çıkartma ve geliştirme yapmanız kesinlikle mümkündür.

Sorular, genel bir konunun farklı cephelerinin bir arada ele alınabilmesi için kurumsal ya da işlevsel kategoriler halinde gruplanmıştır. Bu düzenleme, ilgi konusu olabilecek konulara işaret etmekte ve aşırı büyüme potansiyeli taşıyan bir kataloğu başa çıkılabilir kısımlara ayırmaktadır. Dahası, yakın çevrenin değişik öğelerini bu biçimde düzenlemek, yanibaşımızdaki tarihin boyut ve olasılıklarının daha tam bir şekilde görülebilmesini sağlamaktadır.

Aile

Aile, yanibaşımızdaki dünyanın en yaygın ve çoğu insan için en ilginç ögesidir. Her ailenin, aile üyeleri için olduğu kadar sık sık diğer insanlar için de önemli olan ayrıntılarıyla kendi tarihi vardır. Aşağıdaki sorular olası aile yapıları, işlevleri ve yaşantılarının geniş yelpazesine işaret etmektedir.

Aile ilişkileri

Kimler aile üyesi olarak değerlendiriliyordu?

Aile biriminin oluşturulmasında neler göz önüne alınmıştı, bu birim hangi biçimi almıştı?

Bir çift oluşturan bu insanlar nasıl tanışmıştı?

Çiftin her birinin toplumsal ve ekonomik statüsü neydi? Var ise farklılıkların etkisi ne olmuştu?

Flört nasıl başlamış ve bir aile oluşturma kararı nasıl verilmişti?

Eğer çift daha sonra ayrıldıysa, bu ayrılık neden ve nasıl oldu?

Erkeklerin ve kadınların aile içindeki rolleri neydi?

Kararlar kim tarafından ve nasıl alınıyordu? Karar vermede kadın ve erkeklerin sorumluluk alanları farklı mıydı?

Aile içindeki farklı kuşaklardan kadın ve erkeklerin, evlilik, ilk çocuğun doğurulduğu yaş, hamileliklerin ve canlı çocuk doğumlarının sayısı ve son çocuğun doğurulduğu yaş açısından karşılaştırılması nasıldı?

Çocukların doğumu eşit aralıklı, planlanmış ya da beklenmedik miydi?

Çocuklar nerede doğdular?

Eğer bir rol oynadırlarsa, aile üyeleri ya da aile dışından olanlar —arkadaşlar, komşular, profesyoneller— çocukların doğumunda nasıl bir rol oynamışlar?

Çocuk yetiştirme pratikleri ve anne ve babanın rolü yıllar içinde nasıl değişti?

Kendilerine bakabilecek ya da çalışabilecek yaşa gelmeden önce çocuklara nasıl davranılıyordu?

İş ve diğer sorumluluklar konusunda her kuşağın farklı cinsiyet ve yaştan insanlarla ilgili beklentileri neydi?

Kişiler hangi yaşta ve neye göre yetişkin kabul ediliyorlardı?

Anne ve babaların çocukları üzerindeki otoritesi ne kadar sürüyordu?

Aileler ve çocuklar arasındaki ilişki, ebeveynler yaşlandıkça, niçin ve nasıl değişti?

Ayrılma, boşanma ve ölümler aileyi nasıl etkiledi?

Ne tür aile krizleri yaşanmış ve bunlarla nasıl başa çıkılmıştı?

Ailede hâkim kişilikler, el üstünde tutulanlar, dışlananlar ya da utanılan kişiler var mıydı? Kadınların ve erkeklerin birbirlerine saygısı hakkında ne söylenebilirdi?

Ailenin hasta, yaşlı ya da yatalak üyelerine kim bakmıştı?

Ailenin ölüme ilişkin gelenekleri nelerdi?

Aile üyeleri nereye gömülüyordu?

Kime, ne miras kalmıştı?

Fiziksel özellikler

Aile üyelerinin dış görünüşü nasıldı?

Aile üyelerinin görünüş açısından birbirlerine benzemelerine neden olacak tekrarlanan fiziksel özellikler (örneğin boy, cilt ya da ayırt edici özellikler) var mıydı?

Genel sağlık durumları nasıldı?

Birey ya da aile olarak herhangi bir kronik hastalık, ruhi sorunlar, sakatlığa yol açan yaralanmalar ya da şekil bozuklukları var mıydı?

Ailedeki erkek ve kadınlar genel olarak uzun mu yaşıyorlar yoksa genç yaşta ölüyorlar mı?

Ailenin bir doktor ya da diğer sağlık hizmetleriyle bir ilişkisi var mıydı, varsa bu ilişki nasıldı?

Sık sık kullanılan “ev yapımı ilaçlar” var mıydı? Bunlar kuşaktan kuşağa geçiyor muydu?

Tıbbi teşhis ve tedavide batıl inançlar ya da kocakarı ilaçları önemli bir rol oynuyor muydu?

Yerleşme ve taşınma

Aile nerede yaşıyordu?

İkamet yerleri nasıl ve kimin tarafından kararlaştırılmıştı?

Sürekli ikamet ettiği yerleşim yerine ilk kim göç etmişti? Kimler bu göçü izlemişti?

Aile bu yerleşim içinde bir yerden bir yere taşınmış mıydı?

Taşınmaların nedenleri neler olmuştu? Örneğin iş değişikliği, sağlık sorunları, yaşam koşullarından duyulan memnuniyetsizlik ya da diğer nedenler?

Taşınmalar nasıl olmuştu?

Taşınmalar aile üyeleri için ne gibi zorluklar yaratmıştı?

Anayurtlarını nasıl hatırlıyorlardı?

Ailede arkadaşlar, pansiyonerler ya da hizmetçiler yaşamış mıydı?

Evli kızlar ya da oğullar ebeveynlerinin evinde yaşamaya devam etmişler miydi?

Yaşlı insanlar kendi evlerinde mi, çocuklarıyla mı, yoksa huzurevinde mi yaşamıştı?

Akraba aileler aynı semt ya da bölgede yaşamış mıydı?

Aile ekonomisi

Aile üyeleri hayatlarını nasıl kazanıyorlardı?

Hangi işleri yapıyorlardı? Örneğin makina operatörü, küçük işletme sahibi, memur, çiftçi, sekreter, serbest meslek sahibi ya da yönetici miydiler?

Aile üyelerinin işleri, aynı işte çalışmaya devam etseler de yıllar boyunca nasıl değişti?

Meslek seçimleri nasıl yapılmıştı?

Meslek seçimi fırsat, aile desteği ve başarı açısından cinsiyet nasıl bir rol oynamıştı?

İş değiştirme nedenleri nelerdi?

İş bulmada ya da çiftlik veya işyeri kurmada aile üyeleri birbirlerine yardımcı olmuş muydu?

Aile üyelerinin işverenlerle, sendikalarla, diğer işçiler, çiftçiler ya da işadamlarıyla ilişkileri nasıldı?

Grevlere katıldılar mı?

Ailenin genel ya da gelişmekte olan ekonomik statüsü nasıldı?

Tüm aile üyeleri kazançlarının tamamını ya da bir bölümünü eve getirmek zorunda mıydı?

Ailenin mali kararlarını kim, nasıl veriyordu?

Kızlar ve oğullar hangi yaşa kadar ve ne ölçüde mali açıdan destekleniyordu?

Maddi mülklerle ilgili genel görüş neydi?

Aile sıkıntılı dönemlerle nasıl mücadele etmişti?

Ailenin gelirinin tümünü ya da bir bölümünü (kamusal ya da özel) yardımlar mı oluşturuyordu?

Aile bu tür yardımlar konusunda ne düşünüyordu?

Aile üyeleri kendi ekonomik statüleri, ilerleme hırsları ve “komşudan geri kalmama”yla ilgili ne düşünüyordu?

Gündelik yaşam

Aile üyelerinin günlük rutinleri neydi?

Aile üyelerinin rolleri ve sorumlulukları neydi?

Aile beklentilerine ya da değerlerine uymamak nasıl bir tepkiye yol açıyordu?

Ebeveynler çocuklarının disiplini konusunda nasıl karar veriyor ve bu disiplini nasıl sağlıyordu?

Ailenin beslenme ve giyinme biçimi yıllar içinde nasıl değişti?

Değişen teknoloji aileyi nasıl etkiledi; örneğin araba, buzdolabı, radyo, elektrikli süpürge, televizyon, mikrodalga fırın vb ne zaman ve nasıl kullanılmaya başlandı ve bunun nasıl bir etkisi oldu?

Ne tür aile kutlamaları ya da bir araya gelişler söz konusuydu?

Tatiller ve özel günler nasıl algılanıyordu?

Aile alkollü içecekleri rutin olarak mı, kutlama günlerinde mi içiyordu? Yoksa bunlar hiç içilmiyor muydu?

Alkol çeşitli sorunlara neden olmuş muydu?

Aile üyelerinin arkadaşları kimlerdi; akrabalar, komşular, iş arkadaşları mı, yoksa aynı cinsiyet, etnik grup ya da dinden olan diğerleri mi?

Arkadaşlıklar nasıl kuruluyor ve sürdürülüyordu?

Aile ne tür toplumsal etkinliklere katılıyordu?

Aile üyeleri hangi kiliselere ve gönüllü örgütlere bağlıydı? Bunlarla olan ilişkilerinin derecesi neydi ve bu ilişkinin etkileri nelerdi?

İçinde yaşadıkları topluluğun hayatına nasıl katılıyorlardı?

Diğer inançlardan, farklı etnik ya da ırksal kökenli, daha düşük ya da yüksek ekonomik statülü toplulukların üyelerine karşı tutumları nasıldı?

Eğitim

Aile ne tür bir eğitim görmüştü?
Ailenin resmi eğitime verdiği değer neydi?
Kızlar ve erkeklerle ilgili farklı beklentiler var mıydı?
Aile üyeleri ne seviyede eğitim görmüşlerdi?
Hangi okullara gittiler?
Çıraklık yaptılar mı, askerlikle ilgili özel eğitim gördüler mi ya da okul-
dışı bir eğitimden geçtiler mi? Üniversiteye gittilerse hangi eğitimi aldılar?
Öğretmenleriyle ilgili ne hatırlıyorlar?
Aldıkları eğitim daha sonraki işlerinde ve hobilerinde nasıl bir rol oy-
nadı?
Eğitim eksikliği onlar için engelleyici oldu mu?
Hangi farklı beceri ya da yeteneklere sahiptiler?
Kendilerinden daha az ya da daha çok eğitilmiş insanlarla ilgili tutum-
ları nasıldı?
Okula gitmeyi isteyen diğer aile üyelerini nasıl desteklediler?
Aile başarıyı hangi ölçütlerle (mali, eğitimle ilgili, mesleki ya da top-
lumsal) değerlendiriyordu?

Askerlik

Aile üyelerinin askerlik hizmetinin niteliği ve süresi neydi?
Aile üyelerinin bu hizmetle ilgili tutumları neydi?
Savaş zamanında ne yapmışlardı?
Savunma teçhizatı, savaşla ilgili haberler ve propaganda, karne ve fiyat kontrolü, savaş bonolarının teşvik edilmesi, topluluktaki değişimlerle ilgi-
li deneyimleri nelerdi?
Savaşlar hayatlarını nasıl etkiledi?
Faal görev sona erdikten sonra askerlik ya da hizmet kuruluşlarıyla iliş-
kileri oldu mu?
Emekli askerlere sağlanan ayrıcalıklardan yararlandılar mı?
Yıllar boyunca savaşlar ve askerlikle ilgili tutumlarında nasıl bir deği-
şiklik oldu?

Kamusal ilişkiler

Aile üyeleri toplumsal olaylar, hayır işleri, reform hareketleri ya da ye-
rel yönetimler içinde yer aldı mı?

Neden ve nasıl katıldılar ya da neden katılmadılar? Etkinliklerin bazıları yalnızca bir cinsiyet için mi uygun görüldü? Neden ve nasıl?

Siyaset, siyasi partiler ve önemli yerel, ulusal politikacılara ve devlet adamlarına karşı tutumları neydi?

Politik bakışları (tutucu, ılımlı, liberal, radikal, kararsız) nasıldı ve bu bakış siyasi eylemlerinde kendini nasıl gösteriyordu?

Politik fikirler ve eylemler aile içinde yaş, cinsiyet ya da diğer özellikler bakımından nasıl farklılaşıyordu? Bu farklılıkların sonuçları nelerdi?

Parti faaliyetlerinde yer aldılar mı? Hangi parti?

Toplumsal ya da siyasi olarak aktif olmaktan herhangi bir çıkar sağladılar mı?

Her kuşak aynı davranış kalıplarını benimsedi mi? Neden ya da neden değil?

İkametgâh

Bir ev ya da daire, ailenin geçmişinin bir parçası olabileceği gibi kendine ait bir tarihe de sahip olabilir.

Fiziksel özellikler

Bina ne zaman inşa edilmişti?

Binayı kim tasarlamış ve inşa etmişti?

Mimari üslubu neydi?

Boyutları neydi?

Hangi büyüklüklerde kaç odası vardı?

Binanın verandası ya da balkonu var mıydı?

Bina, türünün tek örneği miydi, yerleşim yerindeki diğer binaların benzeri miydi, yoksa aynı dönemde o çevrede inşa edilmiş diğer binalardan bir farkı yok muydu?

Binada önemli bir değişiklik ya da genişletme gerçekleştirildi mi? Neden?

Uyuma, yaşama ve çalışma alanları nasıl düzenlenmişti?

Farklı odaların, verandaların ve balkonların kullanımı zaman içinde nasıl değişti?

Bina nasıl ısıtılıyor, nasıl serinletiliyor ve nasıl aydınlatılıyordu?

Binanın ocağı, eviçi su tesisatı, elektriği ya da diğer olanakları var mıydı?

Ev ya da daire nasıl dekore edilip, döşenmişti?

Mutfakta hangi aletler bulunuyordu?

Binanın etrafında ne büyüklükte bir arazi vardı ve bu nasıl kullanılıyor-du (çiftlik, bahçe, park yeri, işyeri)?

Arazi üzerindeki diğer yapıların tarihçesi neydi?

Mülkiyet ve kullanım

Binada kimler yaşıadı?

Binada oturanlar ev sahibi miydi yoksa kiracı mı?

Mesken dışında başka bir amaçla kullanıldı mı?

Mülkiyet ne zaman ve nasıl el değıştirdi?

Peşin parayla mı, özel ev kredisiyle mi, devlet yardımıyla mı alındı?

Bina sahipleri mülkiyeti nasıl devam ettirdiler?

Bina sahipleri ve kiracılar arasında sorun yaşandı mı?

Yerel yönetim örgütleri, bu mülkü hiç incelediler ya da kamulaştırdılar mı?

Binaya, ödenmeyen vergiler ya da haciz nedeniyle el konduğu oldu mu?

Mahalle

Mahalle, iç bütünlüğü olan toplumsal bir birim ya da yalnızca coğrafi bir bölge olabilir. Her iki durumda da bu mahallenin tarihi, belirli kişilerin, yapıların, kurumların ve sorunların varlığını, gelişim örüntülerini ve o çevrede oturanlar arasındaki ilişkileri açıklamaya yardımcı olabilir. Mahalledeki her aile ve evin tarihi şimdiye kadar sorulan sorular ışığında incelenebilir ve karşılaştırılabilir. Ayrıca, mahallenin kendisiyle ilgili önemli sorular da sorulabilir.

Fiziksel özellikler

Mahalle nasıl tanımlanmaktadır?

Eğer varsa, mahallenin merkezi noktası nedir?

Sınırları nelerdir ve onu çevresindeki kentsel ya da kırsal bölgeden ayırt eden şey nedir?

Mahallenin büyüklüğü ve şekli zaman içinde nasıl değışmiştir?

Mahallenin tarihinin farklı aşamalarında ne tür yapılar ve açık alanlar vardır?

Bu mahalle bir defada mı yoksa yavaş yavaş mı inşa edilmiş?

Mimari üsluplar neden ve nasıl değıştiler ya da değışmediler?

Çeşitli yapıların kullanım alanları önemli ölçüde değışti mi?

Mahalle sakinleri işe, dükkâna, hizmet almaya, ibadet etmeye ve eğlenmeye nerelere gidiyorlardı?

Nasıl yolculuk ediyorlardı?

Mahalledeki önemli kurumlar (parklar, çiftçi birlikleri, kiliseler, mey-

haneler, kütüphaneler, dükkânlar, alışveriş merkezleri, okullar, hastaneler, diğerleri) nelerdi ve bunların mahallenin tarihindeki rolü neydi?

Toplumsal özellikler

Bu mahallede kimler yaşıyor?

Farklı haneleri birbirine bağlayan ailevi ya da diğer bağlar neler?

Hangi etnik, dini, mesleki, toplumsal grup ve ekonomik sınıflar hangi oranlarda temsil ediliyor?

Bu durum zaman içinde değişti mi? Neden değişti ya da değişmedi?

Belirli bir grup hâkim oldu mu?

Farklı gruplar çatıştılar mı?

İnsanların bu mahalleye yerleşme ya da bu mahalleden taşınma nedenleri neydi?

Olaylar, etkinlikler ya da sorunlar mahalle sakinlerini bir araya getirdi mi, getirdiyse neden ve nasıl getirdi?

Mahallede parti, festival, yürüyüş ya da başka türde etkinlikler oldu mu?

Mahalleye ilişkin haberler ve dedikodular insanlara nasıl ulaştı?

Mahallede onaylanmayan etkinlikler (kaçakçılık, kumar, dilencilik, kabadayılık, uyuşturucu satışı, fahişelik ya da örgütlü çeteler) söz konusu oldu mu?

Mahalleli bunlara nasıl tepki verdi?

Mahallenin önde gelen şahsiyetleri (politikacı, dini lider, işadamı, çiftçi, polis, okul müdürü vb) kimlerdi?

Bu insanlar nasıl güç edindiler ve onu nasıl kullandılar?

Mahalleli kendini topluluğun geri kalanından farklı gördü mü? Neden böyle oldu ya da olmadı?

Örgütler

Topluluk içindeki kurum ve örgütler yöreden yöreye değişir. Bunlar eğitimle, dinle, kültürle, işle ilgili ya da gönüllü kuruluşlar vb olabilirler. Bazılarına sık rastlanır, bazıları ise nadiren görülür. Bunların tarihi ilginç ve incelemeye değer olabilir, ayrıca, mahallenin ya da tüm topluluğun tarihinin önemli bir parçasını oluşturabilir. Tarihsel soruların bazıları bu türden kurum ve örgütlerin neredeyse tümü için geçerli olabilir, bazıları ise özel türlere aittir.

Genel özellikler

Bu kurum ya da örgüt ne zaman, nasıl, kimin tarafından ve neden oluşturulmuştur?

Yapısı, liderliği, desteği, yeri ve amacı zaman içinde neden ve nasıl değişti?

Geçmişindeki anahtar olaylar ve konular nelerdi?

Gelişiminde cinsiyet rollerindeki farklılaşmanın nasıl bir rolü oldu?

Topluluk üzerindeki etkisi neydi?

Topluluk içindeki ve dışındaki diğer kurum ve örgütlerle ilişkisi neydi?

Kurum ve örgütlerin üyeleri, destek verenleri ve çalışanları, topluluğun geri kalanıyla ilişkilerini nasıl değerlendiriyorlardı?

Topluluk onları nasıl değerlendiriyordu?

Bu tutumlar zaman içinde neden ve nasıl değişti?

Eğer bir kurum ya da örgüt artık topluluğun bir parçası değilse, neden, ne zaman ve nasıl çekildi, dağıldı ya da ayrıldı?

İş

Bu örgüt, tarihi boyunca, hangi işdalında etkinlik gösterdi; tarım, imalat, hizmet, pazarlama, ulaşım, finans ya da bunların bir bileşimi?

Tarihi boyunca bu işin sahibi kim oldu, işi kim yönetti?

Bu insanlar o bölgede yaşayan insanlar mıydı?

Çalışanlar yerel çalışanlar mıydı, yoksa başka bölgelerden mi getirilmişlerdi? Eğer getirildilerse nereden?

İş pratiği zamanla nasıl değişti ya da değişmedi?

İşyerinin çalışanlarıyla, sendikalarla, devletle ilişkisinin tarihçesi nasıldı?

İşyeri, ekonomideki (refah, enflasyon, durgunluk ya da gerileme dönemleri), teknolojiye ya da piyasadaki değişimlere nasıl tepki verdi?

İşyerinin topluluğa bakışı nasıldı ve tutumu neydi?

Eğitim

Toplulukta hangi eğitim kurumları (devlet, özel, kilise, anaokulları, ilkokullar, kolej ve üniversiteler, teknikokullar, gençlik kuruluşları vb) bulunuyordu?

Öğretmenler kimlerdi; eğitim, beceri, yöntem ve görüşleri neydi?

Okul içi ve dışı ders programlarının, bina ve diğer olanakların, mali desteğin ve özel sorunların nitelikleri nelerdi?

Farklı okullar ya da okul bölgeleri birbiriyle birleşti mi? Ne zaman, neden ve nasıl?

İngilizce konuşamayan öğrenciler, etnik, ırksal ya da dini azınlıklar, göçmen işçiler, özürllüler ya da özel yeteneklere sahip insanlar, zenginler veya diğer gruplar için farklı ve özel programlar bulunuyor muydu?

Okula devam etmenin biçimi değişiklik gösteriyor muydu?

Okula devam zorunluluğunun tarihçesi neydi?

Okullar gözetime tabi tutuluyor, denetleniyor ya da destekleniyor muydu?

Okul yönetim kurullarının seçimlerinde, eğitim politikalarına, mali ya da diğer konulara ilişkin mücadeleler oldu mu?

Bu tartışmalar topluluğun eğitim ve okul sistemine dair tutumuyla ilgili ne gibi özellikleri ortaya koydu?

Eğer toplulukta yükseköğrenim kurumları bulunuyorsa, “kentli-üniversiteli” ilişkisi nasıldı?

Kültür

Farklı dönemlerde, yerel olarak ilgi çeken ve destek elde eden kültürel kurumlar (müzeler, kütüphaneler, tiyatrolar, performans grupları, radyo istasyonları ve festivaller) ve üsluplar hangileriydi?

Yıllar boyunca bu kurumlarda hangi gösteriler, sergiler, konferanslar vb yapıldı?

Yerel sanatçı, gösteri sanatçısı ve yazarlar topluluk dışından olanlara tercih edildi mi, yoksa tersi mi oldu?

Bu toplulukta doğmuş olan yaratıcı bireyler toplulukta yaşamayı mı tercih ettiler, yoksa onu terk etme eğiliminde mi oldular?

Burası buradan olmayanlara cazip geldi mi? Neden ya da neden değil? Kültürel örgütler ve etkinlikler topluluğu etkiledi mi?

Din

Toplulukta hangi dini gruplar ve mezhepler bulunmaktaydı?

Bunların inanç ve ibadetleri nelerdi?

Bunların liderliklerinin niteliği, üyelik ilişkileri, olanakları ve diğer özellikleri yılların akışı içinde nasıl belirlendi?

Ayrılmalar ya da birleşmeler oldu mu? Neden?

Dini gruplar, bireysel ya da topluluk olarak ne tür etkinliklerde bulundular?

Topluluğun hayatını nasıl etkilediler?

Belirli dini gruplar, özel konularda, örneğin yardımseverlik, sivil haklar, alkollü içki kısıtlaması, pazar günü çalışma yasağı, kürtaj, okul duaları veya sansür konusunda, topluluğun desteğini ya da onayını istedi mi?

Genel olarak topluluk, dini gruplara karşı ayrımcılık uyguladı mı, onları dışladı mı, onlara liderlik rolü verdi mi, yoksa başka tepkiler mi söz konusu oldu?

Gönüllü dernekler

Toplulukta ne tür dini, sivil, mesleki, eğlence amaçlı, toplumsal, siyasi ya da benzeri örgütler, yardım dernekleri bulunuyordu?

Üyeler kimlerdi ve nasıl seçilmiş ya da kabul edilmişlerdi?

Örgütün beyan edilmiş amaçları, temel olarak, toplumsal arkadaşlık, siyasi işbirliği ya da diğer resmi olmayan amaçlara mı hizmet ediyordu?

Örgüt, topluluğa ve diğer gruplara karşı ne hissediyordu ve nasıl davranıyordu?

Grubun büyüklüğü, etkinlikleri ve önemi yıllar içinde nasıl değişti?

Topluluk

Topluluk, tabii ki, yukarıda bahsedilen öğelerden herhangi birini ya da tümünü içerebilir ama ayrıca bireylerin tamamı tarafından olmasa da çoğunluğu tarafından paylaşılan özellikleri de bünyesinde taşır.

Fiziksel özellikler

Bu yerleşim yerinde ne zaman ve neden bir topluluk oluşmuş?

Yerleşim yeri adını nereden almış?

Yerleşim yeri ve arazi, topluluğun gelişiminin doğasını ve yönünü nasıl etkilemiş?

Ulaşım sistemleri gelişim biçimleri tarafından etkilenmiş ya da belirlenmiş mi?

Ticaretin, endüstrinin, eğitim ve devlet faaliyetlerinin, toplumsal faaliyetlerin, park ve açık alanların yerleri, farklı tipte mahalleleri ve topluluğun diğer özellikleri üzerinde hangi etmenler etkili olmuş?

Çeşitli etkinliklerin merkezleri yer değiştirmiş mi? Değiştirdiyse neden?

Topluluk elektrik, telefon, asfalt yol, parkmetre kullanmaya ne zaman başlamış? Bunlar nasıl değişikliklere neden olmuş?

Farklı dönemlerde hangi mimari üsluplar hâkim olmuş ve neden?

Eski binalara değer veriliyor mu, yoksa ilerlemenin önünde engel olarak mı görülüyorlar?

Toplumsal özellikler

Topluluğun nüfus artışı ya da azalışının örüntüsü nasıldır?

Göçlerin temel nedenleri ve göç edenlerin gittikleri yerleşim bölgeleri nelerdir?

Nüfus istikrarlı olmuş mudur yoksa ani değişiklikler göstermiş midir?

Belirli bir dönemde, topluluğun, ulusal ortalamanın çok üstünde ya da altında çocuk, yaşlı, bekâr, erkek, kadın nüfusu olmuş mudur? Ne ölçüde?

Topluluğu oluşturan etnik, ırksal, dini ve ekonomik gruplar nelerdir ve yıllar içinde bu denge nasıl değişmiştir?

Topluluk içindeki gruplar arasında ne gibi çatışmalar söz konusu olmuştur ve bunlar nasıl çözümlenmiştir?

Topluluk gurur ya da birliğin sergilenmesine neden olan olaylar nelerdir?

Herhangi bir zamanda ya da sürekli olarak, tüm topluluğa ait toplumsal, dini, kültürel etkinlikler ve eğlence biçimleri var olmuş mudur?

Gayri meşru çocuk doğumu, kürtaj, sahtekârlık ya da yankesicilik, fuhuş, kumar, çevreyi kirletme, çocuklara yönelik taciz ya da diğer özelliklerin düşük ya da yüksek oranlı oluşundan yola çıkılarak topluluğun çeşitli dönemlerdeki ahlaki ve toplumsal standartları saptanabilir mi?

Ekonomik özellikler

Yerel ekonominin temeli neydi?

Bu nasıl ve neden değişti?

Topluluğun yaşadığı yerleşim birimi, bölgesel ya da ulusal bir ekonomik merkez olarak bir yükseliş (ya da düşüş) yaşamış mıdır? Bunun nedenleri ve etkileri ne olmuştur?

Bireyler ve gruplar, finans kurumları ve yerel yönetim, büyüme, durgunluk ya da düşüşü nasıl etkilemiştir?

Yerel işçi sendikalarının tarihçesi nedir?

İş alanlarını geliştirme dernekleri, ticaret odaları ve tüketici koruma örgütleri nasıl ortaya çıkmıştır?

Bunların topluluk içindeki etki ve etkinlikleri neler olmuştur?

İşsizlik hangi biçimlerde görülmüş ve topluluğun buna tepkisi ne olmuştur?

Düzenin sağlanması

Topluluk, standartlarını nasıl oluşturmuş ve güçlendirmiştir?

Yasaklanmış etkinliklerin doğası ve oranı nedir?

Yasaklanmış etkinlikler ulusal normlarla karşılaştırıldığında nasıl bir sonuç ortaya çıkmaktadır?

Kanuna karşı geliş biçimlerindeki değişiklikler, topluluğun diğer toplumsal ya da ekonomik şartları veya nüfus oynamalarıyla ilgili midir?

Polis kuvveti ne zaman, nasıl ve neden kurulmuştur? Polisin nüfusa oranı nasıl değişmiştir?

Kimler polis olmuştur?

Polis hangi teknikleri kullanmıştır?

Polisler, topluluğun ihtiyaç ve taleplerini karşılayabiliyor muydu? Halk gözündeki değerleri neydi?

Polis, reşit olmayanların suçları, yasak ihlalleri, grevler, sivil haklar ve savaş karşıtı gösteriler, kumar, sahtekârlık ya da fuhuş konusunda nasıl davranıyordu?

Suçlular kimlerdi?
Mahkemeler nasıl işlemektedir?
Yargıçlar nasıl seçilmekte ve nasıl değerlendirilmektedir?
Hüküm giyme biçimleri nasıl farklılaşmaktadır?
Cezalarda ve toplulukta kullanılan ceza kurumlarının doğasında hangi değişiklikler olmuştur?

Sağlık

Topluluktaki sağlık sorunlarının niteliği nedir?
Salgınların ya da özel hastalıkların alışılmadık biçimde yoğunlaşması söz konusu mudur?
Topluluğun sağlık hizmeti standartları ve kurumları nelerdir?
Hastaneler, bakımevleri, kilise misafirhaneleri, kürtaaj klinikleri ve diğer kurumlar nasıl ve ne zaman oluşturulmuştur?
Doktorlar ve eczacılar ev yapımı ilaçların, uzmanlar pratisyen hekimlerin, grup pratiği bireylerin yerini almaya ne zaman başlamıştır?
Ne tür kamu sağlık programları geliştirilmiştir?
Su ve kanalizasyon sistemleri ne zaman ve nasıl geliştirilmiştir?
Özel gruplar ve devlet kurumları yoksullar için klinikler, alkolizm ve uyuşturucu programları, doğum kontrol bilgisi ve kürtaajlar gibi sağlık konularıyla nasıl ilgilenmektedir?

Psikologlar ve psikiyatristler yerel olarak faaliyet göstermeye ne zaman başlamıştır?
Ruh hastalıklarının teşhisi, tedavisi ve topluluğun bunlara tepkisi nasıl değişmiştir?

Liderlik ve yönetim

Topluluğun liderleri kimlerdi?
Bu konumu nasıl kazanmış ve korumuşlardı?
Liderliklerini hangi biçimde ve ne ölçüde kullanmaktadırlar?
Cinsiyet, ırk ya da başka hangi özellikler, bireylerin ya da grupların liderlik elde etmesinde ya da edememesinde rol oynamıştır?
Etkili topluluk liderliği, devlet, işveren örgütleri, medya, etnik, dini ya da işçi örgütleri ya da başka aygıtlar tarafından mı yapılmaktadır?
Kamu hizmetleri (polis ve itfaiye, kamu hizmet kurumları, yol yapımı ve temizliği vb); parklar ve oyun alanları; yoksul, sakat, yaşlı ya da bağımlı kişiler için bakım hizmetleri; topluluk imar planı ve gelişimiyle ilgili ihtiyaçların karşılanmasında yerel yönetim ya da alternatifi hangi şartlar altında ve ne ölçüde sorumlu olmuştur?

Yerel seçimler, topluluğun önem verdiği konuları ne ölçüde temsil etmiş, sorunları nasıl tespit edip, nasıl çözümlenmiştir?

İşlevsel Kategoriler

Bir topluluğu, çok sayıda bileşenine bölüp sonra da her biri hakkında sorular sorarak, zaman içinde gelişip değişen pek çok özelliğe dikkat çekebiliriz. Bir topluluğun tarihini inceleme yaklaşımının bir diğer biçimi de, çeşitli durumlara uyarlanabilecek *işlevsel kategoriler* ile düşündürmektir. Böylelikle, sadece önemli soruların sayısı artmakla kalmayacak, daha önce söz konusu olmuş öğelerin bazılarıyla da ilişki kurulabilecektir.

Çevre şartları

Doğal durum, iklim ve toprak, binaların tasarımını ve mekân dağılımını nasıl etkilemiştir?

Bu etmenler aile, mahalle ve topluluk yaşamını nasıl etkilemiştir?

Topluluğun çeşitli unsurları çevreyi nasıl biçimlendirmiştir?

Çevre, arazi kullanımı, teknolojik değişimin yarattığı mimari üsluplar, ekonomik faaliyet ve şartlardaki değişim ve değerleri ya da siyasi dengeğin değişimini etkileyen ne olmuştur?

Ekonomik faaliyet

Kişi, grup ve topluluk düzeyinde, servetin yaratılması ya da ele geçirilmesinde etkili olan nedir?

Ekonomik faaliyetler bütünleşme ya da bölünmeye nasıl bir katkıda bulunmuştur?

Hangi ekonomik görüşler söz konusu olmuş ve bunlar faaliyet tercihleri, rekabet ve işbirliği, servetin dağılımı, vergi ve yatırım konusundaki kararlar ve diğer konular üzerinde nasıl etkili olmuştur?

Ekonomi toplumsal, siyasal ve kültürel çevreyi nasıl biçimlendirmiştir?

Toplumsal ilişkiler

Topluluğun farklı unsurları arasındaki toplumsal ilişkilerin niteliği nedir?

Refah, din, ırk, etnik kimlik, cinsiyet, eğitim ve meslekle ilgili hangi şartlar birey ya da gruplara daha fazla ya da daha az statü ve nüfuz sağlamıştır?

Hangi toplumsal etmenler gerilim ve çelişkilerin artmasına neden olmuş, hangileri uyum ve işbirliği sağlamıştır?

Toplumsal yapı ne kadar dengelidir?

Değişime neden olan nedir?

Topluluğun yaşam biçimlerinde (beslenme, giyim, ev, dernekler ve etkinlikler); din, değerler, inançlar, ibadetler ve siyasi davranışlarda toplumsal farklılıklar ne derecede önemlidir?

Siyasi ilişkiler

Toplulukta hangi siyasi konu ve hareketler ortaya çıkmıştır?

Bunlar, topluluk içindeki bireyleri, mahalleleri ya da grupları nasıl ve neden heyecanlandırmış, bölmüş ya da birleştirmiştir?

Topluluk içindeki farklı unsurlar, reform tasarılarına; partiler ve adaylardan kaynaklanan yerel ya da ulusal çağrılara; ekonomik durgunluk, savaşlar, komünizm korkusu, devlet okullarında ırk ayrımının kalkması, siyasi suiistimallerin ortaya çıkışı gibi özel krizlere nasıl tepki vermişlerdir?

Seçimlere katılım ve tercihler nasıl olmuştur?

Başarısızlığa uğrayan bireyler ve gruplar bu duruma nasıl tepki vermişler ve nasıl tepkiler almışlardır?

İdealler ve değerler

Bireyler, aileler, komşular, tekil unsurlar ve bir bütün olarak topluluk tarafından yüceltilen ideal ve değerler nelerdir?

Yürütme, mülkiyet, güç ve ayrıcalık konusunda inançlar nasıl değişmiş ya da çelişkilere yol açmıştır?

Hâkim görüşler topluluğun içinden mi yoksa dışından mı kaynaklanmıştır?

Yaratıcı ve geleneksel olmayan insanlara gösterilen tutum nedir?

Çeşitli fikir sahipleri, fikirlerini ve inançlarını nasıl yaymaya çalışmışlardır?

Teknoloji, eğitim ya da diğer şartlardaki değişiklikler iş, eğlence, din, toplum, kültür, flört, cinsiyetlerin rolleri, çocuk yetiştirme, cinsellik, mahremiyet, yerleşik değerlere boyun eğme ya da otorite gibi konulara ilişkin değerleri nasıl etkilemiştir?

Yanıbaşımızdaki tarihi incelerken iyi seçilmiş bir odak noktası ve soruları olan tarihçiler, anlamaya çalıştıkları geçmişle ilgili bilgileri araştırmaya artık hazırdırlar.

NOTLAR

Bernard Bailyn'den alıntıyı yapan, Michael Kammen, "The Historian's Vocation and the State of the Discipline in the United States", Kammen (ed.), *The Past Before Us: Contemporary Historical Writing in the United States* içinde, (Ithaca: Cornell University Press, 1980), s. 38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZLER VE ÖYKÜ ANLATMA

Tarihçiler öyküler anlatır. Bu öyküler karmaşık, son derece çözümlemeci ya da yorumlayıcı olabilir ve çok farklı biçimlerde anlatılabilir, ama yine de öyküdürler. Bu bölümde öykülerin, özellikle de yanibaşımızdaki geçmişi anlatmaya çalışan tarihçilerin öykülerinin nasıl oluştuklarını inceleyeceğiz.

Öykünün icadı, öğrenme ve keşfetme arzusuyla başlar. Gerçekten de, “tarih” (*history*) kelimesinin kökeni “araştırmak” anlamına gelen Yunanca bir sözcüktür. Araştırma ruhu insanı, tarihi yeniden kurabilmek için malzeme arayışına yönlendirir ve bu malzemelerin kullanılma biçimini belirler. Bir öykü anlatmak geçmişin tasvirinden ibaret değildir, geçmişin anlamının yorumlanması demektir. Bu da, bu sürecin niçin bir masal ya da anekdottan daha fazla bir şey olduğunu açıklar.

İyi öykücüler, öykülerinin anlamı konusunda bilinçlidir ve bu öyküleri niçin anlattıklarını bilirler. Bu nedenlerden biri ders verme arzusu olabilir. Bir kilise örneğini ele alacak olursak, kilise borçlu durumdayken çevresindeki mahallenin güçlü ve gelişmekte olduğunu; oysa tüm borçlarını ödemişken mahallenin zayıfladığını ve gerilediğini keşfedebiliriz. Elbette, bu tür neden-sonuç ilişkilerini tanımlamada açık tehlikeler vardır: Tarih-ten çıkarılabilecek dersleri bulmak düşündüğümüz kadar kolay değildir ve bir kez bulduktan sonra da fazla zorlamamak gerekir.

Bazı öyküler soruları cevaplamak için anlatılır: Bir başka yer ve zamanda yaşamak nasıl bir şeydi? Ya da soruyu daha da derinleştirirler: İnsan olmanın anlamı nedir? Bu topluluğun bir parçası olmak kişinin insanlığını nasıl etkiler? Bazen öyküler, başkalarına aktarılması gereken bir kayıt bırakma biçimiyken bazen de yalnızca merak giderme yoludurlar. Yıldönümleri ya da önemli olaylar, mazideki kahramanları ve destanları hatırla-

tabilir; bunların anlamları, bu öykülerin oluşturduğu ruh hali ve gururda yatıyor olabilir. Amaçları ne olursa olsun, iyi öykücüler, onları dinleyenlerin ya da okuyanların sorularına kulak kabartır. Onlar, insanların, öyküler olmasa umursamayacakları şeyleri araştırmalarını sağlarlar.

Bazen tarihçiler, araştırmalarını nasıl yönlendirecekleri hatta nasıl başlayacakları konusunda güçlüklerle karşılaşır. Bu durumda, yol açıcı bir ilk soruya sahip olmak yardımcı olabilir. Bir önceki bölümde bu konudaki pek çok olasılığa işaret edildi, ama en doğal olanlar ve merak uyandıranlar kökenler hakkındakilerdir. Örneğin, bu kent hangi şartlar altında ortaya çıktı? Ya da kilisenin kurucuları kimlerdi? Ailenin çekirdeği ülkenin neresinde oluştu? Topluluk kendisini bir topluluk olarak ilk kez ne zaman gördü? Evi kim tasarladı? İşi kim başlattı? Bu sorulara verilecek basit cevaplar, öykücülerin (elbette sonradan geliştirilmek üzere) ilk adımları atmak gibi bir zorluğun üstesinden gelmesine yardımcı olabilir. Bazıları, kökenlerle ilgili bir soruyla işe başlamanın, araştırma sürecinde soru da cevap da önemli ölçüde değişikliğe uğrayıp bazen bir kenara atılsa da, yararlı olduğunu düşünmektedir. Önemli olan öykünün gelişmesini sağlamaktır.

Bir araştırmayı sürdürebilmek için, onu hangi yöne taşımak istediğini bilmelisiniz. Örneğin bir kurumla ilgili bir şeyler yazıyorsanız, onun iyi ve kötü taraflarına, gelişen örgüt yapısına, liderlerine ya da benzersiz karakterine değinmek isteyeceksinizdir. Aileler ya da topluluklarla ilgili öyküler, onların ayırt edici özellikleriyle ilgili soruları gündeme getirir. Eğer bir iş hakkında yazıyorsanız, onun başarı ve başarısızlıklarıyla ilgileneceğiniz kesindir. Eğer konunuz bir bina ise, orada kimlerin oturduğunu, nasıl kullanıldığını, ne zaman ve niçin el değiştirdiğini ve binada sıradışı olan şeyin ne olduğunu bilmek isteyeceksiniz.

Ortaya attığınız soruların bazıları insanlara odaklanacaktır. Bazıları ise zaman ve mekâna dair olacaktır. İnsanlar, zaman ve mekân, olaylar ve fikirlerde bir araya gelir ve tüm iyi öykülerin temelini atarlar. Becerikli bir öykücü, olayları yeniden kurgulamanın, tasvir etmenin, açıklamanın, onları fikirlerle birleştirmenin, bir araya getirip anlamlarını yorumlamanın yollarını bulur. Olaylar, ister birbirlerine kronolojik olarak bağlı olsun, isterse bir merkezi tema etrafında ya da başka bir şemayla gelişsin, iyi bir öykünün odak noktası daima kişiler, olaylar ve fikirler olacaktır. Bunlar, genellikle, araştırılacak konuları, çözülecek sorunları ortaya koyar ya da çözümlenmek ve yorumlanmak üzere, gelişme adını verebileceğimiz biçimde birbirlerini izlerler. İyi bir öykücü tanımlama, açıklama, çözümleme, problem çözme ve yorumlamayı öyküsünün temel parçaları olarak kullanır. Ama bu parçalar, olayları ve fikirleri odak noktasına oturtmaya yarar; bunların kendisi odak noktası değildir.

Kurmaca yazarları da öykü anlatır, ama onlar malzemelerini hayal güçlerini kullanarak elde edebilirler. Tarihçiler ise, aksine, gerçek olaylarla ve aslına uygun olarak çalışmaya uğraşırlar. Bunu yapabilmek, özel becerilerin yaratıcı biçimde kullanılmasını gerektirir.

Bu özel becerilerin en önemlileri, olaylardan geriye kalmış ipuçlarıyla ilgilidir. Bu ipuçları olaylara ait kalıntılar, izler, işaretler, kayıtlar, parçalar, yadigârlardır. Tarihçiler izlerin nasıl bulunacağını, onların nasıl sıralanacağını, özgünlük, inanılrlık ve önemlerinin nasıl ispatlanacağını bilmelidir. Tarihçiler, sırasıyla, olayları kronolojik ya da başka bir sırada nasıl birleştireceklerini, onları fikirlerle nasıl ilişkilendireceklerini ve bu şekilde de tarih özelliğini kazanan bir öyküyü nasıl kuracaklarını da bilmek zorundadır.

Bu yüzden de, izleri sistematik bir biçimde incelemek ve onları değerlendirmek kurallarını oluşturmak önemlidir. Etrafımızdaki her şey geçmiş olayların izlerini taşıdığından, öncelikle tarihsel olanla olmayan izler arasında ayırım yapılması gerekir. Bunlar arasında mutlak ya da nesnel bir ayırım yoktur, çünkü kalıntılara tarihsellik kazandıran tarihçinin ilgisidir. Tarihsel olmayan izler, tarihçinin geçmiş olayları yeniden kurmak ya da incelemekte fayda görmediği izlerdir. Bu nedenle, bir kişiye tarihsel görünen şey, bir başkasına tarihsel gelmeyebilir. Ya da bir zamanlar tarihsel olarak nitelenmeyen şey, bir başka dönemde tarihsel görülebilir.

Ayırım, çalıştıkları malzemeleri eleme ve düzenleme ihtiyacında tarihçilere yardımcı olduğu için önem taşır. Ayrımları belirleme ve seçim yapma isteği ve becerisi olmazsa tarihçi felce uğrar. Eğer *her şey* öyküyle ilgiliyse, o zaman ortada neredeyse hiçbir şey yok demektir. Tarihsel izlerin özgünlüğünü, güvenilirliğini, doğruluğunu, inanılrlığını ve yararını ilgililenilen konu açısından seçebilmek, araştırma konusu seçiminden sonra karşı karşıya kalınan en önemli iştir. Tarihsel olmayan izleri dışarıda bırakmak işimizde ilerlememizi sağlar.

Tarihsel izler dört kategoride incelenebilir: maddi olmayan, maddi, yazılı ve temsili. Maddi olmayan izler elle tutulur şeyler değildir, ama kurumlar, gelenekler, görenekler, inançlar, prensipler, batıl itikatlar, efsaneler ve dil gibi açıkça geçmişin izlerini taşırlar. İncelediğimiz tarihin, yani tarihçiler tarafından işlenen geçmişin kendisi de maddi olmayan bir izdir. “Maddi olmayan” sözcüğü olumlu ya da olumsuz bir anlam taşımaz; duyularımızdan çok aklımızla algıladığımız izleri ifade eder.

Kavranması daha kolay olan maddi izler nesneler, eşyalar, geçmişin sanat eserleri ve insan yapısı ürünlerden oluşur. Bir anlamda, kendileri olay niteliği taşıyan faaliyetler dizisinin bir araya gelmiş biçimleridirler. Bunla-

rın alım ya da satımı, satış faturası ya da tapu gibi izler bırakabilecek bir olaydır. Bazı maddi izler, “antika haline gelmiş” olsalar bile hâlâ kullanımdadır. Büyüklükleri, çok küçükten (örneğin bir mücevher) çok büyüğe kadar değişebilir. Örneğin binalar ve araziler, olayların ya da olaylar dizisinin maddi kalıntılarıdır. Aletler, makinalar, araçlar, resimler, heykeller, giysiler ve mobilyalar da öyledir.

Yazılı izler çeşitli biçimlerde var olabilir. Bazıları, örneğin mektuplar, günlükler, dergiler ve yazmalar elyazısıyla yazılmış olabilir. Gazeteler, kitaplar, dergiler ve broşürler de matbu izlerdir. Göçmenlik evrakları, doğum ve ölüm vesikaları, karneler, iş ve finans formları gibi bazıları kısmen matbu kısmen elyazısı olabilir. Yazılı izler, bazen mezartaşları ve mücevherler üzerindeki yazılar, giysilerin üzerindeki etiketler gibi maddi izlerin bir parçası olabilir.

Dördüncü tür iz hem maddi, duyularla algılanabilir gerçek bir şeydir hem de bir başka şeyin temsildir. Daha uygun bir terimle ifade edebilmek için, buna “temsili iz” adını veriyoruz. Buna en iyi örnek fotoğraftır. Fotoğrafın kendisi bir izdir, diğer izleri de yakalar ve korur. Bu kitabın yedinci bölümü görsel belgelerin tarihsel izler olarak incelenmesine ayrılmıştır.

Ayrıca baladlar, halk şarkıları ve halk masallarında da temsili izlere rastlanmaktadır. Bunlar, bir anlamda maddi olmayan izlerdir, ama duyularla algılanıp yazıya dökülebilirler ya da bant ve plak kayıtları yapılabilir. Fotoğraflar gibi, onlar da bilgi, fikir ve duyguları iletir; hem içsel olarak ilgi nesnesidirler, hem de başka şeyleri temsil ederler.

İzleri gruplandırmanın başka yolları da vardır. Tarihçiler, bazı izlerin kasıtlı olduğunu unutmamalıdır. Bu izler, geride bir kayıt bırakmak amacıyla yaratılmışlardır. Örneğin, bazı insanlar günlüklerinin bir gün birileri tarafından okunma olasılığı bulunduğunu bilirler. Bu da, belgelerin niçin sıkıca kapatılıp, “ölümümün üzerinden on yıl geçmeden ya da 31 Mart 2001’den önce açılmamalıdır” gibi bir şartla aile arşivlerine konduğunu açıklar. Ancak, bazı insanlar günlük kısa notları tedavi amaçlı kullandıklarından, bazıları da onları kişisel tarihi kayıtlar olarak gördüklerinden, yazarın niyetini kavramak ustalık isteyebilir. Eğer sahibinin ölümü durumunda yok edilmesi gereken yazılı izlerle karşılaşılırsa, tarihçiler yöntemsel olduğu kadar ahlaki bir sorunla da yüz yüze gelirler.

Bazı tarihsel izler, çoğunlukla da maddi olanlar önceden tasarlanmış değillerdir. Örneğin aletler kullanılmak üzere yapılır, kayıt oluşturmak için değil. İnsan elinden çıkma nesnelerin çoğu dilsizdir, öncelikle yapılış amaçları nedeniyle vardır. Varlıklarının, tarihçilerin olayları oluşturmak ya da yeniden kurmak için kullandıkları sonraki durumla bir ilgisi yoktur. Resmi kayıtlar başlangıçta, tarihçilerin daha sonra onlara atfettiği amaçlar-

dan oldukça farklı amaçlara hizmet eder. Doğum vesikasının, kolej diplomasının, evlilik cüzdanının, iş formlarının ve ölüm vesikasının özel kanuni işlevleri vardır. Tarihçilerin onları kullanma biçimleri (insanları belli bir coğrafyanın içine yerleştirmek, istihdam istatistiklerini doğrulamak ya da yaşamlarındaki dönüm noktalarını belirlemek) bu kayıtların varlık nedenlerinden epey farklıdır. Bu tür izlerin, ileride tarihçilerin öykü anlatmasına yardımcı olsun diye yaratılmış olanlardan daha güvenilir olması beklenir. Onları yaratan insanların, tarihçilerin araştırmalarını yönlendirme ya da sonuçları belirleme niyetleri yoktur.

Ancak, kasıtlı izler ile önceden düşünülmemiş izler arasındaki ayırım, genellikle büyük ölçüde yapaydır. Bir mektubun, özellikle de elle yazılmışsa, ilk hali önceden düşünülmemiş bir iz olarak görülebilir, ama bu mektubun bir kopyası çıkarılıp dosyalanmışsa, bir olayın tarihsel izi olarak sonradan kullanılmasına niyet edilmiş demektir (insanın aklına, fotokopinin yaygınlaşması, mektuplarının korunma ihtimalinin bilincine varan yazarları daha çok, kayıt oluşturmak üzere yazmaya teşvik ediyor mu, sorusu geliyor). Öte yandan, bir şecere gerçeğin bir aktarıcısı olabilir; kaynakları derleyen kişi, onu bir ailenin zamanda ilerleyişinin özeti olarak görebilir. Tarihçiler şecereyi, bir ailenin bir yerden diğerine taşınırken izlediği rotayı belirlemek, yaşam süreleri içindeki örüntüleri ölçmek ya da çekirdek ailelerin istikrarını ve geniş ailelerin yakınlığını belirlemek gibi çeşitli amaçlar için kullanabilir. Bir kilise imtiyazının, kamu kaydının amacı, cemaatin kanuni şirket kimliğiyle mülk edinmesini ya da vergi muafiyetinden yararlanmasını mümkün kılmak olabilir. Bir tarihçi bu tür bir belgeyi, cemaatin inançları, düzen duygusu, üyesi olduğu mezheple ilişkisi ve belirli bir dönemdeki liderliğiyle ilgili ipuçları açısından inceler.

Bu yüzden, olaylarla ilgili gerçekliği kurarken, izleri hem kasıtlı hem de önceden düşünülmemiş bilgi kaynakları olarak değerlendirmek, onların biri ya da diğeri olduğunu varsaymaktan ya da birini diğerine tercih etmekten daha iyidir. Özel türden izlerin özgünlük, güvenilirlik, doğruluk ve yararlılığının nasıl oluşturulacağı, bu kitabın diğer bölümlerinin konusudur.

TARİHSEL İZLERİN KULLANIMI

İzleri kullanmakla ilgili genel, yol gösterici kuralları burada özetleyebiliriz. Öncelikle izlerin olaylarla ilişkisi kurulmalıdır. En iyi ve en yararlı kayıtlar olaya zaman ve mekân açısından en yakın olanlardır. Bu nedenle, olay günü olaya şahit olan birinin tanıklığı, doğal olarak, olayı ikinci elden duyan birinin yıllar sonraki anımsayışına tercih edilmelidir. Kanıtla ilgili sorular da cevaplanabilecek sorular olmalıdır. Örneğin fiziksel bir nesneden kendi değerini, ne yaratılma anında ne de daha sonra ortaya koyma-

sını beklemeysin. Böylesi belirlemeleri yapabilmek için dışsal kanıt gerekir. Üçüncüsü, izlerin olaylarla ilişkisi daima olumlu ve tanımlanabilir biçimlerde olmalıdır; izlerin yokluğundan yapılan çıkarsamalar hayli şüphe götürür. Bir ailenin Noel toplantılarını aile fotoğraflarıyla kaydetme geleneği olduğunu varsayalım. Fotoğraf dizisindeki bir boşluk o toplantının yapılmadığı anlamına gelir mi? Bu zorunlu bir sonuç değildir.

Dördüncü olarak, izler açık ve işlenmemiş biçimlerde yani yorumsuz sunulsa da, tarihçinin bu izlerin özgünlüğünü ve potansiyel yararını ortaya koyma sorumluluğu vardır. Tarihçilerin kanıtları mesnetsiz kullanmama konusunda dikkatli olmaları gerektiği gibi, bu kanıtların başkaları tarafından uygunsuz biçimde kullanılmasına karşı da uyanık olması gerekir. Örneğin, biri yayımlayacağı esere seçilmiş bilgi parçacıkları içeren ilginç bir mektubun kopyasını koymak isteyebilir. Mektubun tarihsiz olduğunu ve kimliği belirlenememiş biri tarafından yazıldığını varsayalım. Tarihçi bu gerçekleri okuyuculara bildirmekle kalmayıp, mektuptaki bilginin kullanılabilirliği ve inanılabilirliği hakkında güven ya da güvensizlik yaratan dışsal kanıtları da ortaya koymalıdır. Beşincisi, izler tek başlarına bulunmadıkları için bağlamları göz önüne alınarak kullanılmalıdır. Dolayısıyla tarihçi bir kuruluşun kayıtlarından elde edilmiş bir izi kullanırken kayıtların karakterini ve eksik olup olmadıklarını, ilgili oldukları konuların çeşitliliğini, sekreterin kayıt pratiğini, bunların saklanma koşullarını ve ilgilenilen konu hakkındaki diğer meseleleri göz önüne almalıdır.

Son olarak, olayları tam oldukları biçimde yeniden oluşturmak —her ânı yeniden canlandırmak— imkânsız olduğundan, tarihçilerin olaylarla ilgili çıkarsamaları daima olasılıklar olarak ifade edilmelidir. Amaç elbette tamamen doğru bir biçimde betimleme yapmak olsa da, tarihçiler bir mahkemede kabul edilenlere benzeyen sonuçlarla, yani “mantıklı bir şüphenin ötesinde” makûl olan bulgularla yetinebilmelidir. Diğer bir deyişle, mutlak ve tersi ispatlanamaz kanıtlar olmadığında, eğer tersine kanıtlar yoksa ya da bu kanıtlar bertaraf edilmişse, varılan hükmün doğruluk olasılığı yüksek olarak değerlendirilebilir. Tarihsel izlerin incelenmesinde bu kuralı uygulamak yerinde olacaktır. Tarihçilerin çoğu da zaten “iz” yerine “kanıt” kelimesini kullanır.

BECERİLERİN EDİNİLMESİ

Buraya kadar olan bölümde, kendi bölgelerindeki topluluklar, kasabalar, mahalleler, kentler, kulüpler, kiliseler, evler, araziler ve diğer şeylerin tarihiyle ilgili çalışma yapanların, geleneksel anlamdaki tarihçileri aşan bir çaba göstermesi gerektiği açıkça ortaya kondu. Gerçek olaylara dayanan bir öykü anlatmanın yanı sıra, çok çeşitli izleri nasıl toplayacaklarını ve na-

sıl kullanacaklarını da bilmek zorundadırlar. Çoğunluğunu kendilerinin toplayıp sakladıkları belgelerin oluşturduğu kanıtlarla çalışabilmek, arşiv becerileri gerektirir. Ama tarihçiler, kültür antropologları ve halkbilimcilerinin kullandığı türden saha çalışması becerileri de edinmek zorundadır. Toprak parçaları ve biçimleri, araziler, kent manzaraları, bina biçimleri, haritalar ve ölçüm araçları onları tarih ve kültür coğrafyacılarına yaklaştırır. Nesnelerin yerini tespit etme, özünü çıkarma (gerçek ve mecazi anlamda), çözümleme, kataloglama ve koruma, arkeologların, müzecilerin ve küratörlerin becerilerini basit düzeyde de olsa tarihçilerin de öğrenmesini gerektirir. Ayrıca tarihçiler toplumsal tarih, sanat ve mimarlık tarihi, hatta psikoloji tarihi konularında da bilgi sahibi olmalıdırlar.

ALGILARIN KESKİNLEŞTİRİLMESİ

Tarihçilerin aramaları gereken özel tür kanıtlara ait bölümlere geçmeden önce, yanbaşılarındaki tarihle ilgili çalışmalarında daha çok ilerlemek isteyenlerin atması gereken ilk adımdan söz etmek istiyoruz. Daha önce de söylediğimiz gibi, tarihsel izler etrafımızdadır. Yine de onları aramazsak göremeyebiliriz. Thoreau'nun "gördüğünüzden fazlasını söyleyemezsiniz" sözü doğruysa, günlük yaşamda algılama gücünü —bu aynı zamanda iz toplama gücüdür— arttırmanın yollarına işaret etmek faydalı olacaktır. İnsanlar belli bir düzeyde, içinde hareket ettikleri doğal ve kültürel çevre konusundaki farkındalıklarını kolayca arttırabilirler, bir başka düzeye geçildiğinde ise gerçek ya da hayali araçlarla uygulama yapmak gerekir.

Doğal ve kültürel çevremizi görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma gibi duyularımızla öğreniriz. Psikologlar duyuşal süreçlerin tam olarak nasıl işledikleri konusunda fikir birliği içinde olmayabilir, ama duyularla onları tanımlayan dil arasında bir ilişki var gibi görünmektedir. Örneğin, tat alma duyumuz, tatla ilgili sözcükleri öğrendikçe keskinleşir. Dört temel duyumuzun bile —tatlı, ekşi, tuzlu ve acı— bunlara karşılık gelen fizyolojik sensörler yok gibi görüldüğünden, sonradan öğrenilmiş olduğu ortadadır. Tat alma duyusunun dili çok daha geniştir; mayhoş, keskin, acımsı ve ekşi, dolgun, zengin ve tatsız gibi nitelemeleri içerir. Dokuyla ilgili gevrek, kabarık, iyi mayalanmış, körpe ve sulu, kuru, kıtır kıtır, ağdalı gibi sözcükleri eklediğimizde, tat alma duyusunu ifade ve ayırt etme yeteneğimiz daha genişlemiştir. Dil ile tat alma duyusu arasındaki ilişkiyi tartışmalı bulanlara, hoşlandıkları yiyecekleri tanımlayan kelimeler duyduklarında ağızlarının sulanıp sulanmadığını sormak yeterlidir.

Tarihçilerin kullandığı belki de en önemli duyu, görme duyusudur. Yürürken, araba kullanırken ya da uçakta giderken, görmenin ve bunu işe

koşmanın öğrenilmesi duyu gücünü arttırma, dolayısıyla da kişinin izleri etkin bir biçimde izleme kapasitesini geliştirme yollarındandır. Görsel dile ilgili on terim üzerinde yoğunlaşmak ve onları çevrede kullanabileceğimiz yerleri aramak ilk adımdır. Bunlar ışık ve gölge; renk ve doku; çizgiler, biçim ve örüntüler; benzerlikler ve zıtlıklar ile harekettir.

Daha önce fark etmediğiniz şeyleri tanımlayabilmek için, sıradan yerlerde, görsel dili kullanmak üzere yola çıktığınızı varsayalım. Döküm sanatıyla işe başlayabilirsiniz; örneğin yangın muslukları ile kablo ya da boru tamiri için yeraltına inmeye yarayan deliklerin kapakları, yeraltı sırlarının ve şehir manzarasının güçlü kuvvetli bekçileridir. Onların biçim, renk, örüntü ve dokularına dikkat etmenin yanı sıra üzerlerindeki tarihleri de not edebilirsiniz. Bunu yaparken de, yangın musluklarından, yeraltı kapaklarından topluluğunuzun ikamet gelişimiyle ilgili neler öğrenebileceğinizi düşünün. Tarihlerdeki sayıların biçimlerine dikkat edin. Sonra bu dikkati başka yerlere taşıyın. Binaların temel taşı üzerine kazınmış, farklı biçimlerdeki tarihlere ya da, mesela “1921’den beri” yazısı taşıyan bir nakliyat kamyonunun kenarına boyayla yazılmış tarihlere bakın. Topluluğun geçmişini kavrayabilmek için bu sayılarda ipucu arayın.

Sayıları baktığınız gibi harflere de bakabilirsiniz. Yalnızca ilettikleri mesajlara değil, şekillerine ve ne tür örüntüler içinde kullanıldıklarına da bakın. Gözünüz elbette ilan tahtalarına takılacaktır, bu ise size bir başka alıştırma fırsatı tanır. Onlarsız etrafın nasıl görüneceğini düşünmeye çalışın. Sonra da belki, sözel olmayan işaretlere, özellikle de yön gösteren oklara bakarsınız. Hem bunların verdikleri emirlere, hem de bazen ne kadar kafa karıştırıcı simgeler olduklarına dikkat edin. Aynı şeyi bariyerlerle de yapın: çitlere, duvarlara, yolu kapayan engellere, korkuluklara, varillere bakın. Onları yapanların amacı neydi? Nasıl bir tutuma işaret ediyorlar?

Görsel dilin incelenebileceği yerler sonsuzdur. Binalara, caddelere ve kaldırımlara, halka açık oturma alanlarına, evlerin gösterişli süslemelerine, üzerinden geçtiğiniz köprülerin süslemelerindeki geometrik şekillere, tekrarlanan daire ve kare gibi formlara, pencere kafeslerinin biçimlerine bakın. Bunları yaparken, duyarlığınızı bilinçli bir biçimde arttırmaya çalışarak, görsel dilin sözcüklerini aklınızda tutun. Sonra, görme duyunuzun diğer duyularınızdan gelen mesajlarla (belki rüzgârın esişi, trafiğin uğultusu, makinaların gürültüsü, çeşmenin şırıltısı, bacaların çıkardığı kötü koku ya da mangaldan yayılan koku) nasıl keskinleştiğini ya da onlardan etkilendiğini gözleyerek bir adım daha ileri gidin.

Bir fotoğraf makinesi alıp dünyaya 35 perceklerin arkasından bakarak bir

başka adım daha atın. Gözlediğiniz çevrenin küçük bir parçası üzerine yoğunlaşmanızı her şeyden çok sağlayacak olan budur. Fotoğraf makinesi bir çerçeve sağlar; bir an için konuyla ilgisi olmayanları saf dışı edip konunuzu üç boyuttan iki boyuta indirger. Fotoğraf makinesi taşımanız uygun değilse, bir karton parçasından bir dikdörtgen kesip konunuzu çerçevelemek için kullanın. Gözünüzle karton arasındaki uzaklığın artırılıp azaltılması makinenizin merceklerini değiştirmek ya da konuya göre yerinizi yeniden belirlemekle aynı etkiyi yaratacaktır. Fotoğraf makinesiyle pratik yapmak, fotoğraflara daha zekice ve daha eleştirel bakmanızı sağlayacağından, bir tarihçi olarak yaptığınız işe ek bir katkısı olacaktır.

İzler, dinleyerek de bulunabilir. Dinleme dilinin farkında olmak (sesin perdesi ve rengi, yüksekliği) dinleme becerilerinizi keskinleştirmenize yardımcı olabilir. Ancak daha önemlisi kulağınıza ulaşan sözcüklere yoğunlaşabilme becerisidir. Tarihçilerin iz toplama tekniklerinden biri, konuşmanın daha sonra gözden geçirilip yazıya dökülebilmesini sağlayan bir kayıt cihazıyla yapılan sözlü röportajdır. Röportaj pratiği, radyodaki sohbet programları izlenerek ve taklit edilerek yapılabilir. Buradaki hüner önceki cevaptan kaynaklanan soruları oluşturmak ve aynı zamanda da gerçekten öğrenmek istediğiniz bilgileri elde edebilmektir. Röportajı yapanın ne soracağını öngörmeye çalışın; cevapları eleştirel biçimde dinleyin. Şu da eklenmeli: Bu tip pratiklerin tümü gizli yapılmak zorunda değildir. Röportaj sanatını öğrenmenin en iyi yolu gerçek bir kayıt cihazı, bir mikrofon ve bir başka insandır.

Yazılı tarihsel izler konusundaki duyarlılığı arttırmak da mümkündür. Örneğin kâğıtları, kayıtları, fotoğraf albümlerini, vesikaları, mektupları, günlükleri, gelir vergisi formlarını, ev planlarını, gazete kupürlerinin ve ya resimlerin yapııştırıldığı defterleri ve diğerlerini toparlayarak kişisel ya da aile arşivi yapmak gibi bir ilk adım atılabilir. Bu proje, belki de, arşivlerinizdeki en değerli nesnelerin fotokopilerini çekip, orijinallerini fotoğraflarınızın negatifleriyle birlikte bir kasada saklamaya karar vermenize neden olur.

Belki de faaliyet ve düşüncelerinizle ilgili günlük tutmak ya da en azından yazdığınız mektupların kopyasını saklamak gibi bir fikriniz olur. Bunu yapmak, yalnızca kayıt tutmanıza değil, kasıtlı ve önceden düşünülmemiş izler arasındaki pratik farklılıklar konusunda bilinçlenmenize de yardımcı olacaktır. Hatta belki de, uluslararası telefon görüşmelerinin kaydedilemediğini fark edip, daha çok mektup yazan biri olabilirsiniz.

Bu bölüm izler, olaylar ve öykü anlatmakla ilgili genel bir giriştir. Yerel tarihle ilgilenenlerin becerilerine en uygun ve ilgilerinin en çok yoğun-

laştığı yerden işe başlamaları gerektiğine inanıyoruz. Bu yüzden de bu bölümü takip eden yedi bölüm, ister birbirinden bağımsız olarak ister kullanan kişinin ihtiyaçlarına denk düşecek bir sırada kullanılmak üzere yazılmıştır. İz toplama ve öykü anlatma konusuna On Birinci Bölüm’de yeniden döneceğiz ve bu kez “araştırma” ve “yazmak” gibi daha biçimsel terimler kullanacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAYIMLANMIŞ BELGELER

Belge, herhangi bir biçimde kaydedilmiş bilgidir. Bilgi ister elle yazılmış, ister kâğıt üzerine basılmış ya da daktilo edilmiş, cam, metal, tahta, taş üzerine kazılmış, film, ses bandı ya da bilgisayar diskine kaydedilmiş olsun, daima kaynaklandığı anı anlatır. Belgeler olaylara tanık olanların gözlemlerini saklayarak, görüntü ve sesleri yakalayarak ya da dönemin şartlarını listeleyerek, geçmişle en doğrudan ve en güvenilir ilişkiyi sağlayabilir. Sahiden de, geçmiş bir olay, kişi ya da durumun elde kalan tek izi bir mektup ya da günlüğe, işyerinde alınan notlara veya defteri kebire, gazeteye, fotoğrafa, haritaya ya da mezar taşına kaydedilmiş olabilir. Bunların her birinin farklı tarihsel kullanımları, değerleri ve dikkat edilmesi gereken sınırları vardır.

Belgelerin faydası ve güvenilirliği, biçimleri kadar değişkendir. Hangi niyetle hazırlandığı, yaratılma ve saklanma koşullarının tümü, belgenin tarihsel değerini etkiler. Bu ve bunu izleyen üç bölümde farklı belge tipleri incelenecektir. İlk belge tipinin çok sayıda kopyası vardır ve genellikle birbirinden farklı yerlerde bulunur. Beşinci Bölüm genellikle kişilerin mülkiyetinde, ofis dosyalarında ya da arşivlerde bulunan, tek nüsha olarak üretilmiş belgeleri inceleyecektir. Altıncı Bölüm, sözlü tarihler ya da sözlü belgeler adını taşıyan, ses bantları üzerine yapılmış kayıtlar veya katılımcılarla (ya da tanıklarla) yapılmış söyleşilerin yazıya dökülmüş biçimleriyle ilgilidir. Son olarak, farklı değerleri ve sorunlarından dolayı, görsel belgelerle (özellikle fotoğraflar) ilgili ayrı bir değerlendirme bulunmaktadır. Bu dört bölüm, yalnızca geçmişi araştırmada belgelerin taşıdığı değere değil, gelecek kuşaklar için saklanması gereken, çağdaş yaşama ait belge çeşitlerine de işaret etmektedir.

Bilgiyi kaydetme eylemi belgeyi yarattığından, herhangi bir değerlendirmede, öncelikle bu eylemin gerçekleştiği şartların incelenmesi gerekir.

Acele, o anda karar verilerek yapılan bir eylem mi, rutin bir işlem mi yoksa düşünülmüş, karar verilmiş bir süreç mi söz konusuydu?

Kaydı yapanın neyin betimlendiği hakkında birinci elden bilgisi var mıydı, yoksa yalnızca kendisine söyleneni mi aktarıyordu?

Kaydı yapan tarafsız mıydı, yoksa kaydettiği şeyi olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek görüşleri var mıydı?

Kaydı yapan bu belgeyi kendi kullanımı için mi, bir ya da daha fazla sayıda seçilmiş kişi için mi, yoksa şu ya da bu tipte daha geniş bir topluluk için mi kaydetti?

Kaydı yapanın niyeti yalnızca bilgi vermek mi yoksa okuyucuyu ikna etmek miydi?

Bilginin kaydı hemen mi yapıldı, yoksa anıları değiştiren ya da silikleştiren bir süre sonunda mı gerçekleşti?

Açıktır ki, kişinin herhangi bir belgenin doğruluğu konusundaki güveni bu sorulara verilen cevaplara bağlıdır. Belgenin yaratılma şartları belgenin biçiminden çok daha önemlidir, ama biçim de belgenin ortaya çıkış şartları hakkında ipuçları verir. Biçim, aynı zamanda, yaratıcının niyeti ne olursa olsun, istenen bilgiyi elde etmenin zor mu yoksa kolay mı olacağını belirler.

Bazı belgeler çok sayıda insan için hazırlanmıştır, bu yüzden de birçok nüsha halinde hazırlanır ve dağıtılır, diğer bir deyişle basılırlar. Kitaplar, dergiler, gazeteler, broşürler, hükümet raporları, kanunlar ve adli kararlar, kataloglar, rehberler, posterler ve haritalar bu kategoride yer alır. Bunların başlangıçta dağıtılmak üzere çok sayıda basılması bazı nüshaların korunma olasılığını artırır. Yerel kütüphanelerin hizmet verdikleri bölgeye ilişkin basılı malzemeyi toplama alışkanlıkları vardır; ayrıca kiliseler, işyerleri, sivil ve meslek örgütleri, devlet kurumları ve bireylerin de koleksiyonları olabilir. İşin aslına bakarsanız, yanibaşımızdaki tarihle ilgili yayınları bulmak onları yorumlamaktan daha kolay olabilir.

Yayımlanmış malzemelerin yerini tespit etmek için, normal olarak, kütüphane kataloglarına, çeşitli kütüphane gruplarındaki malzemeleri bir arada sunan listelere ve özel referans rehberlerine başvurulur. Kütüphanelerin çoğu, koleksiyonlarındaki her kitaba ilişkin olarak, yazarın adına (önce soyadı), kitabın başlığına ve kitaptaki ana konulara göre sınıflanmış üç kart içeren bir katalog tutarlar. Kartların tümü alfabetik sıradadır ve genellikle farklı yazar-başlık ve konu dosyalarında yer alır. Gazeteler, tefrikalar ya da süreli yayınlar ve hükümet yayınları bazen ayrı listelenirler bazen de ana katalogda yer alırlar. Şimdiden bazı kütüphaneler kartoteks yerine bilgisayar kullanmaya ya da bilgisayarlarla destek vermeye geçmişlerdir ve kısa bir süre içinde daha çok sayıda kütüphanenin aynı şeyi yapması bek-

lenmektedir. Bilgisayar, klavyede tuşlanan isteklere ekranda görüntülenen bilgilerle cevap verir. Her durumda başlık ya da konu listeleri içinden yerel konulara ait kitapları bulmak, ya kendi başınıza ya da kütüphanecilerin yardımıyla (özellikle bilgisayarlar söz konusuysa) oldukça kolaydır.

Konu katalogları belirli bir konuya ait bilginin araştırılmasını hem hızlandırır hem de basitleştirir; referans kitaplar ve diğer yayınlara ulaşım konusunda da indeksler aynı işi görür, ama bunların kapsamı çeşitlilik gösterir. Bazıları son derece ayrıntılı ve özeldir; diğerleri özel isimler, başlıklar ya da ana konularla sınırlıdır. Dahası, katalog ve indeks düzenleyiciler bir konuya farklı başlıklar verebilir. Birisi için “içki kontrolü” olan şey, bir diğeri için “içki aleyhtarı hareket”, yine bir diğeri için “yasaklama”dır. Bir şehir, bir indekste “Richmond, Indiana” olarak, bir diğerinde “Indiana-Richmond” olarak bulunabilir. Bir konu için olası tüm alfabetik sıralamaları ve olası tüm listelemeleri göz önüne almak önemlidir. Eğer girişler bir katalog ya da indekste umulduğu biçimde bulunamazsa, kütüphane raflarının konuya uygun bölümüne göz gezdirmek ya da konuyla ilgili olabilecek bölümler bulmak amacıyla kitapların içindekiler bölümüne bakmak iyi bir fikir olabilir. Kataloglar ve indeksler, malzemeleri gözden kaçırmayacak biçimde, hayal gücü kullanarak ve tedbirli bir şekilde gözden geçirilirse büyük zaman tasarrufu sağlarlar.

KİTAPLAR VE MAKALELER

Yanıbaşımızdaki tarihin belgeleri, kitapları ve makaleleri olduğu kadar, hatıraları, şecereleri, seyahatnameleri, biyografileri, yayına hazırlanmış mektupları, konuşmaları, resmi kayıtları ve tarihçeleri de içerir. Bir kişinin anıları, bir gezginin gördüklerinin ve yaşadıklarının tasviri ya da yayımlanmış mektup, konuşma ya da resmi raporlar, araştırılan konu ya da dönemle ilgili pek çok ayrıntıyı açıklayabilir. Bir şecere, biyografi ya da tarih söz konusu olayla yakından ilgili olmayabilir, ama araştırma konusunu olduğu gibi, ilgili diğer konuları da aydınlatabilir.

Soğuk ve sert bir biçimde basılmış olan bilginin doğru olacağını varsaymak yönünde doğal bir eğilim vardır, ama dikkatli bir şekilde doğrulanmadığı sürece bu sonuca direnmek gerekir. Yazarın kişisel tecrübesinden öğrendiği neydi? Diğer bilgileri nasıl elde etti ve doğruladı? Verdiği bilgi, diğer kaynakların sağladığı bilgilerle tutarlı mı? Bu yayın hangi saikle gerçekleştirilmiş olabilir? Eseri titiz ve güvenilir olarak bilinen bir yayıncı mı basmış yoksa yayın şirketi hakkında pek bir şey bilinmiyor mu? Belgeler nadiren okuyucuyu kandırmak amacıyla basılır; daha sık olarak rastlanan, bunlarda kanıt olmayan ifadelerin, gerçek olarak sunulan spekülasyon ve fikirlerin ya da önemli öğeleri göz ardı eden taraflı açıklamaların

bulunmasıdır. Dikkatli ve temkinli tarihçiler yanıbaşımızdaki tarih konusunda kitap ve makalelerden büyük faydalar sağlayabilirler.

Elbette hiçbir kütüphane basılmış olan her kitabı bulundurmaz. En iyi yerel kütüphanede bile yanıbaşımızdaki tarihle ilgili yararlı kitapların hepsi bulunmaz. Ne yazık ki, pek çok kurum ihtiyacı olan düzenli desteği alamamakta ve bazen yeni malzemeler alınması yıllarca engellenmekte ya da ertelenmektedir. Bazen de belli tür kitaplar, örneğin bölgede yaşayan ailelerin şecereleri, kütüphanelere alınmamaktadır. Ve tabii ki, eğer bulunduğunuz yerin uzağındaki bir toplulukla ilgileniyorsanız, yerel bir kütüphanenin size sunacakları daha da sınırlı olacaktır.

Bütün bu nedenler yüzünden malzemeler diğer yerlerde de aranmalıdır. Kongre Kütüphanesi, 750'den fazla Amerikan kütüphanesinin kitaplarının toplu listelerini ve kendi devasa arşivinin yazar-başlık ve konu kataloglarını yayımlayarak, başka yerlerde olabilecek belgeleri keşfetmek için mükemmel olmasa da yararlı bir araç sağlamaktadır. Ayrıca çok sayıda özel biyografi de işe yarayabilecek yayınları ortaya çıkarabilir. (Farklı iz sürme araçları için bu konunun sonundaki referanslara bakınız.) Giderek daha çok kütüphane kataloglarını bilgisayar ağları sayesinde paylaşmakta ve yalnızca ilgilenilen kitabın başlığını değil, kitabın yerini de öğrenmek mümkün olmaktadır. Pek çok kütüphane, kütüphaneler arası ödünç verme düzenlemelerine katılmaktadır: böylelikle istenen kitap, düşük bir ücret karşılığında uzak bir kütüphaneden ödünç alınabilmektedir.

Dergiler, bilimsel dergiler ya da gazetelerdeki makalelerin elde edilmesi daha güç olabilir. Çoğu kütüphanenin, bazen yerel önem taşıyan belirli makaleleri bunun dışında tutacak olursak, tek tek makaleler için katalog kartları hazırlama olanağı yoktur. Ancak çeşitli referans kitaplarında makaleler yazar, başlık ya da konularına göre kataloglanmaktadır. Yine de bu kataloglar, ne olursa olsun eksiksiz değildir. En büyük zaafı, ulusal boyutta bir konuyu ele almayan ve ulusal ölçekte dolaşıma girmemiş, öncelikle yerel ölçekteki makaleler konusundaki boşluklarıdır. Yanıbaşımızdaki tarihle ilgili makaleleri araştıranlar, sürekli yayımlanan standart rehberlerde bulamadıkları makalelerin var olmadığını sonucunu çıkarmamalıdır. Kongre Kütüphanesi'nin *Union List of Serials*'ını bölgesel, eyalet, yerel başlıklar ve konuyla ilgili dergiler için taramak ve sonra rehberler ya da indeksler tarafından incelenmemiş olan diğerlerine bakmak, her şeyin tarandığını garanti etmenin tek yoludur.

YÜKSEK LISANS VE DOKTORA TEZLERİ

Yüksek lisans ve doktora tezleri, kitap ve makalelere benzeyen ancak genellikle önemsiz belgelerdir. Çeşitli bilimsel alanlarda yüksek

dereceleri elde etmek için gereken araştırma ve yazılar, çok sayıda, titiz ve ayrıntılı hazırlanmış yerel konu incelemeleri sağlar. İş şartları, eğitim pratikleri, mimari üsluplar, tarımsal örüntüler, sosyal alışkanlıklar, politik gelişmeler ve pek çok diğer konu tarihsel ya da güncel araştırmalarla incelenmiştir. Araştırmanın bir bölge üzerine yoğunlaşmış olması gerçeği, bu değerli eserlerin çoğunun kitap ya da makale haline gelememesinin nedeni. Bazen kötü yazılmış bir tez bile son derece işe yarayabilecek ve başka hiçbir yerde bulunmayan, titiz bir şekilde derlenmiş bilgiler içerir. Yerel üniversite ve kolejler kendi öğrencileri tarafından yapılan tüm yüksek lisans ve doktora tezlerinin kayıtlarını tutarlar. Doktora tezlerinin çoğu *University Microfilms International* yayınlarında tanımlanmış ve indekslenmiştir. Yüksek lisans tezlerinin sayısı doktora tezlerinden oldukça fazladır, ama ne yazık ki bu tezlerin genel kataloğu bulunmamaktadır. Doktora tezlerinden de çok yüksek lisans tezleri ilgilenilen konuları içerir; bu yüzden, ilgilenilen konuya ait bir tez verilmişse, yerel kolej, üniversite ya da halk kütüphanelerinin koleksiyonlarında bulunma olasılığı yüksektir.

GAZETELER

Topluluklarla ilgili zengin bilgi kaynakları olan gazeteler ABD’de 18. yüzyılın başlarından itibaren yayımlanmaya başlamış ve geçen süre içinde üslup ve içerik açısından büyük değişimler geçirmişlerdir. Çok küçük topluluklar bile, varoluşlarının en az bir dönemi boyunca yerel bir gazeteyi desteklemiştir. Örneğin Minnesota’nın ilk gazetesi, *Minnesota Pioneer* 1849’da kurulmuştur. Bölgeye dokuz yıl sonra verilen eyalet statüsünden önce yetmiş beş gazete daha kurulmuş olduğunu görüyoruz. Bölgedeki neredeyse her önemli yerleşim kendi gazetesine sahipti. Çoğu kez gazeteler İngilizcenin yanı sıra yabancı dillerde de yayın yapıyordu. Dahası etnik gruplar, sendikalar, kooperatifler, meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri, dini, ticari ve mahalli örgütler sık sık, kendi özel toplulukları dahilinde önem taşıyan bilgilerin iletilmesi için kendi gazetelerini ve duyurularını çıkarmıştır.

Dikkatli bir tarihçi hem genel hem de özel gazetelerin, yalnızca özel haber raporları için değil, pek çok diğer iz için de işe yaradığını fark edecektir. Topluluğu ilgilendiren konularda uluslararası, ulusal ve yerel haberleri dikkate almak, bu konulara dair ipuçları sağlayabilir. Son yirmi otuz yılda radyo ve televizyonla yarışan gazeteler, yerel etkinliklere daha fazla ağırlık vermeye başladılar. Sosyal yaşam ve spor sayfaları, topluluğun ilgi alanları ve etkinliklerinin kavranmasına yardım edebilir. Reklam sayfalarının dikkatle incelenmesi okuyucuların zevkleri, giyim tarzları, eğlence anlayışları ve diğer kültürel özelliklerle ilgili çok sayıda ipucu verir. Küçük

ilanlar, ikamet, meslek değişiklikleri (hangi becerilere talep var ya da hangileri işe yaramaz hale geliyor) ve diğer konularda bilgi sağlayabilir. Editöre yazılan mektuplar da kamuoyunun güncel konularla ilgili görüşleri hakkında kabataslak bir fikir verebilir.

Gazetelerin beyan edilmiş amacı okuyucuları için önemli olan konularda ayrıntılı, doğru ve nesnel bilgi vermek olsa bile, çoğu gazete bu ideale ulaşamaz. Editörler ve yayıncılar, artık 20. yüzyıldan önce olduğu gibi siyasi tercihlerini açıkça ortaya koymasalar da, çoğu durumda görüşleri öykülerini oluşturma biçimlerini etkilemeye devam etmektedir. Üstelik, her sayıyı baskıya yetiştirme telaşı bazı bilgilerin atlanmasına, çarpıtılmasına ya da hatalara yol açabilir. Temkinlilik ve şüphecilik, en az diğer belgelerde olduğu kadar gazeteler konusunda da önemlidir.

Kişinin gazetede aradığı şeyi bulabilmesi zor bir iş gibi görünebilir. Binlerce gazete vardır ve basılmış toplu başlık listeleri de eksiksiz değildir. Örneğin 1970'lerin başında Ohio gazeteleriyle ilgili yapılmış bir araştırma, çoğu daha önceki toplu listelerde gözden kaçmış 5.000'den fazla başlık olduğunu saptamıştır. Bir yandan daha iyi kataloglar geliştirilirken, diğer yandan da mikrofilm halinde saklanan başlıkların sayısı hızla artmaktadır. Yerel kütüphaneler genellikle yerel yayın koleksiyonlarına sahiptir, ya da en azından bunların nerede bulunabileceği ve mikrofilm kopyalarının nasıl elde edilebileceği konusunda bilgi verebilirler.

Araştırmayı daha da güçleştiren şey, çok az sayıda gazetenin indekslenmiş olmasıdır. *New York Times*, 1851'deki ilk sayısından başlayan mükemmel bir indekse sahiptir. Diğer bazı gazetelerin ise kısmi indeksleri vardır, bunların bazıları *Works Progress Administration* (WPA) projeleri adı altında, Büyük Buhran sırasında derlenmiş olduğundan 1940'ların başında sona ermektedir. Bu indeksler, özellikle *Times* indeksi, eğer indekslenmiş gazete araştırılan konu ya da olayla ilgili bir öyküye sahipse, faydalı olabilir; indeks, indekslenmemiş gazetelerde aranacak konular için bir başlangıç tarihi sağlayabilir.

Bir olayın bildirilmesi günlerce, hatta daha uzun bir süre gecikebildiği ve değerli bilgiler yalnızca baş sayfada yer almayıp birden fazla sayıya dağılabildiğinden, yerel konularda yapılan bir araştırma, çoğu kez, ilgilenilen döneme ait tüm sayıların incelenmesini gerektirir. Gazetelerin dikkatli bir biçimde incelenmesi tarihçilere çok şey kazandırabilir. Ölüm ilanlarıyla birlikte ölen kişilerin biyografilerinin yayımlandığı sütunlarda ayrıntılı biyografiler bulunabilir. İş hayatıyla ilgili sayfalar yeni ürünler, fabrikalar ve iş hayatındaki faaliyetler hakkında bilgi sağlar. Yerel binaların inşası ya da tadilatı, sosyal etkinlikler, toplu iş görüşmeleri, okul programı reformları ve diğer önemli yerel haberler de gazetelerin diğer sayfalarında yer alır.

Resmî belgeler genellikle yerel şartlar ve gelişmelerle ilgili değerli, yayımlanmış bilgi kaynaklarıdır ama, yazarları ve başlıkları çoğu kez içlerinde barındırdıkları zenginliği yansıtmadığından pek önemsenmezler. Federal, eyalet ve yerel düzeydeki yetkililerin ve kuruluşların çoğu, bilgi toplama, düzenleme ve yıllık raporlarda özetlemeyi içeren etkinliklerde bulunurlar. Bölge ya da belediye planlama departmanının topluluğun geleceğine yönelik tahminleri içeren yayınlarında, bölgenin geçmiş büyümesiyle ilgili ayrıntılı haritalar, istatistikler, fotoğraflar, politik ve ekonomik kararları anlatan açıklamalar yer alabilir. Örneğin, çiftçilerle ilgilenen tarım departmanı yetiştirilen ürün tipleri, her birinin ekim alanı, fiyatlar, hava durumu ya da zararlı böceklerle ilgili sorunları hem bölge hem de eyalet bazında her yıl inceleyebilir. Aynı rapor çiftliklerin ortalama büyüklüğü, çiftlik sahipleri ve kiracıların yüzdesi, makine miktarı, aile büyüklüğü, gelir ve borçların durumuyla ilgili bilgileri de içerebilir. Benzeri biçimde hazine departmanı vergilerin toplanmasını etkileyen otoyol ya da kanal trafiği ve diğer ekonomik şartlar; adalet bakanlığı yasadışı etkinliklerin yapısı ve oranı; ticaret departmanı çeşitli işkollarındaki eğilimler ve işsizlik seviyeleri; doğal kaynaklar departmanı yönetimi altındaki parkların her birinin eğlence açısından düzenlenmesiyle ilgili bilgi verebilir. Bu bilgilerin bazıları özel raporlarda açık ve tanımlayıcı başlıklarla verilebilir, ama daha çok kurumların yıllık raporlarında rutin olarak yayımlanır. Ayrıca, zaman zaman, şehir ve bölge meclisleri ve eyalet yasama komiteleri gözden geçirilmesi gereken kanunlar, vergiler ya da yönetim kuralları olup olmadığına karar verebilmek için oturumlar ya da araştırmalar düzenler; tutanak notları ve raporlar da bazen yerel şartlarla ilgili faydalı bilgiler içerebilir.

Kütüphaneler genellikle resmî belgeleri diğer malzemelerden farklı biçimde saklarlar, örneğin onları ayrı bir bölümde tutarlar. Daha önemlisi, sıradan kütüphane konu katalogları nadiren tek bir resmî belgenin içereceği konuların tümünü kapsayacak genişliktedir. Çoğu kütüphanede böyle raporlar tek tek başlıklar halinde bile kataloglanmamıştır; bunun yerine, “Oregon, Devlet Bakanlığı, Devlet Bakanlığı’nın Yıllık Raporları” gibi kurum başlığı ve genel tanım listeleri bulunur. Yanıbaşındaki tarihle ilgilenen tarihçi hangi federal, eyalet ya da yerel kurumların konuya ait etkinlikler veya bilgi toplamayla ilgili olduğunu belirledikten sonra, bunların yayınlarını incelemelidir. Genellikle, resmî belgelerden sorumlu bir kütüphaneci bulunur ve yerel konularla ilgili resmî araştırma ve raporlar hakkında bilgi verebilir.

Kitaplar, tefrikalar, gazeteler ve resmi belgelerin yanı sıra, kütüphaneler, “kısa ömürlüler” başlığı altında, yanibaşımızdaki tarihle ilgili değerli bilgiler içeren farklı malzeme çeşitlerini de toplamaya çalışırlar. Çeşitli köken ve amaçları olan kısa ömürlü yayınların farklı çeşitleri vardır. Yerel işyerleri, kurumlar ve örgütler geçmişlerini, etkinliklerini ve başarılarını anlatan broşür ve el ilanları yayımlar. Demiryolları, havayolları ve otobüs şirketleri rotalarını ve zaman çizelgelerini gösteren broşürler basarlar. Hisse sahipleri için yayımlanan raporlar da genellikle değerli şirket belgeleridir. İş ve eğitimle ilgili kurumlar, ürünlerini ve hizmetlerini tanıtan farklı tip-te kataloglar yayımlarlar. Farklı nedenlerle, pek çok değişik grup, el ilanları, programlar ya da posterler dağıtır.

Kısa ömürlü yayınları toplayan kütüphanelerin bazıları onları kart kataloglarında tanımlayabilir ama bunlar daha çok bir konuyla ilgili farklı malzemeleri barındıran düşey dosyalarda saklanır. Bu tip malzemenin çoğu, kullanımdan hemen sonra atılmak üzere üretilir. Üzerlerinde genellikle tarih bulunmaz ve taşıdıkları bilgiyi doğrulamak zor olabilir. Buna rağmen bir kütüphanecinin düşey dosyaları sık sık şaşırtıcı hazineler saklar ve bunlar göz ardı edilmemelidir.

Bulunduğumuz noktada, yanibaşımızdaki tarihe ait yayımlanmış belgelerin büyük miktar ve çeşitlilikte olduğu açığa çıkmış olmalıdır. Aynı derecede açık olması gereken bir diğer konu da şudur: En iyi kütüphane katalogları ve yayımlanmış arama araçları bile tarihçileri aradıkları belgeye ulaştıramayabilir. Açık gibi görünen ama pek de öyle olmayan şey ise, kütüphanecilerin büyük yardımlarda bulunabileceğidir. Bu profesyoneller geniş çeşitlilikte referans, kaynakça, indeks ve malzemelerin yerini tespit etmeye yarayan diğer araçlara aşinadır. Dahası, yakınımızdaki alanla ilgili belgeler konusunda, en iyi referans ya da kart kataloglarının sahip olmadığı kadar çok bilgiye sahiptirler. Kısa ömürlü yayınları içeren düşey dosyaları onlar hazırlamıştır ve özel koleksiyonları olan kişi ve kurumlar hakkında da bilgi sahibi olabilirler. Akıllı araştırmacılar ilgi alanlarını kütüphanecilerle tartışır, bilgi kaynaklarıyla ilgili öğüt ister ve onların önerilerini dikkate alırlar. Sizin işinizi bir kütüphaneci yapamaz, yapmamalıdır da ancak, iyi bir kütüphaneci çabalarınızı büyük ölçüde hızlandırabilir ve zenginleştirebilir.

Yayımlanmış belgelerin bazı türleri, sıradışı karakterleri ve yanibaşımızdaki tarih için taşıdıkları olağanüstü değerleri nedeniyle, özellikle dikkat çekicidir: Bunlar ticaretle ilgili tarihçeler, rehberler ve haritalardır. Bunlar, görünürde basit ve yalın olmalarına rağmen, tarihçiler tarafından

pek çok alanda kullanılmış ve topluluğun geçmişiyle ilgili, onları üretenlerin hayal edebileceklerinden çok daha fazla şeyi açıklamışlardır.

TİCARETLE İLGİLİ TARİHÇELER

Topluluk tarihçeleri uzun yıllar boyunca, özellikle New England ve Midwest'te, çok farklı geçmişlere sahip yazarlar tarafından yazılmıştır. 1900'de New England için 1.000'den fazla şehir ve bölge tarihçesi yayımlanmıştır ve bu sayı o tarihten sonra da hızla artmıştır. Benzeri biçimde, Birinci Dünya Savaşı'nda Michigan'ın 200'e yakın eyalet, bölge ve yerel tarihçesi vardır. Bu eserlerin çoğu, kendi topluluklarının geçmişiyle ilgilenen insanlar tarafından derlenmiştir. Az sayıda eser ise akademisyenler tarafından hazırlanmıştır. Bunlara ek olarak, 19. yüzyılın sonlarında tarihsel yayınların farklı bir tipi ortaya çıkmaya başlamıştır: bazen bir şehrin ama genellikle de bir bölgenin ticaretle ilgili tarihçeleri.

Ticaretle ilgili tarihçeler yayını üslenenlerce önceden duyuruluyor, sonra da o bölgede yaşayanların ve işyerlerinin yayımlanacak kitabı satın almaları isteniyordu. Belli bir ücret ödeyerek (genellikle onla elli dolar arası) bu yayınlara abone olanlara, kendi hayatları ve yaptıkları işlerle ilgili yer ayrılacağı sözü veriliyordu. Ek bir ücret ödemek, abone olanın evi, işyeri ya da ailesinin resminin de bu yayında yer almasını sağlıyordu. Toplulukların ileri gelenleri ya da önemli olma hevesi taşıyan üyeleri abone olmak için yarışıyorlar ve bunun yaşandığı topluluklar birbirini izliyordu. Bu yayınları çıkaranlar gelen yazıları, biyografileri, tarihleri ve diğer malzemeleri genellikle kontrol etmeden ya da pek az kontrol ederek kabul ediyorlardı; amaçları mümkün olduğunda çok sayıda aboneyi memnun edecek bilgiyi derlemekti. Derlenen eser dağıtıldıktan sonra bir başka kârlı bölgeye gidiyorlardı.

Ticaretle ilgili tarihçeler, geçmişin nasıl olduğuna dair ciddi bir ilgi besleyenlerce küçümsenmiştir. 1890'da bir eleştirmen bölge tarihçelerini ve atlas yayıncılarını, "yıldırımsavar, meyve ağacı ve kocakarı ilacı" satıcılarıyla aynı kefedeki sahtekârlar olarak değerlendirmiştir. Ticaretle ilgili tarihçeler yerel durum ve gelişmeleri hep iyimser bir biçimde anlatışlarıyla, para ödemeyen ya da ödeyemeyen insanları yok saymalarıyla, yerel topluluğun dengesiz ve güvenilmez bir resmini çizerler. Yine de tamamen bir köşeye atılmamalıdır.

Bunlarda, sık sık, başka türlü korunmaları mümkün olmayacak bilgiler, çizimler, haritalar ve fotoğraflar bulunur. Biyografi çalışmaları yerel elitin yapısı, göç ve yerleşim nedenleri, o döneme ait hâkim zevkler, gelenekler, sosyal şartlar ve topluluğun kendini nasıl gördüğü hakkında oldukça iyi bir izlenim verir. Şüphesiz abonelerin çoğu kendilerini, aileleri-

ni, işlerini ve diğer konuları doğru bir biçimde anlatma sorumluluğu duy-
muştı. Buna rağmen, ticaretle ilgili tarihçeler kullanıldığında, bilgileri
doğrulamak gerektiği, düşük sosyoekonomik grupların muhtemelen daha
az yer aldığı ve topluluğun kötü dönemlerinin göz ardı edildiği daima
akılda tutulmalıdır.

ŞEHİR REHBERLERİ

Şehir rehberlerinin de kökeni ticaridir ama farklıdır. İşyeri, ev ve iş
adresleriyle ve bazen de ek diğer bilgilerle bir arada olan adların bu al-
fabetik listesi, işkollarının birbirleriyle ve müşterilerle iletişiminin, sık
yer değiştirmeler ve o bölgede yaşayanların kimliği ve yeriyle ilgili gü-
venilir bilgi olmaması nedeniyle güçleştiği bir dönemde ortaya çıkmış-
tır. Bu tip rehberlere duyulan talep, bunların yayınına matbaacılar ya da
gazeteler için kârlı bir ek iş haline getirmiştir. 1790 gibi erken bir tarih-
te Boston'ın bir rehberi vardı ve İç Savaş'ın arifesinde, Amerika'da ya-
şayan 6 200 000 kişinin dörtte üçü rehberleri olan yerleşim yerlerinde
oturuyordu. Bu yayınlar kentsel bölgelerle sınırlı değildi; Henry bölge-
si, Iowa (nüfus: 18.701) ve Kane bölgesi, Illinois (nüfus: 30.062) gibi
kırsal bölgelerin 1860'da rehberleri vardı. Daha ayrıntılı olan iş alanla-
rına ait ya da mesleki ve sosyal rehberler genellikle daha sonra ortaya
çıktılar.

Rehberler genellikle yıllık olarak gözden geçiriliyordu ve bazı şehir-
lerde birbirleriyle yarışanları oldu. Sonuç olarak bu rehberler, bir toplu-
luktaki kişilere ait tekrarlanan raporlar içerir. Diğer yandan, baskılar ace-
leyle hazırlanıyordu ve asla tamamen eksiksiz ve doğru değildi; değişik-
likler genellikle yalnızca bilgiyi güncelleştiriyor, alfabetik sıraya yanlış di-
zilmiş isimleri bir sonraki yıla yine yanlış olarak aktarıyordu. Rehberleri
dikkatli bir biçimde inceleyen ve nüfus sayımı raporlarıyla karşılaştıranlar,
bunların ticaretle ilgili kökenlerinin, orta ve üst sınıfla ilgili bilgilerinin
tam ve doğru oluşu ama daha düşük ekonomik sınıflara ait bilgilerin az
oluşunda kendini gösterdiğini bildirmektedirler. Örneğin 1840 tarihli
Boston rehberinde beyazların yüzde 75'i listelenirken, siyahların yalnız-
ca yüzde 40'ı bulunuyordu. Bir başka akademisyen 1880 nüfus sayımına
göre memurların yalnızca yüzde 7'si rehberlerde yer almazken, niteliksiz
ya da yarı nitelikli işçilerin yüzde 35'inin rehberlerde yer olmadığını or-
taya çıkarmıştır. Rehberlerin ekonomik yanlışlığını akılda tutmak gerek-
mektedir.

Rehberler o bölgede yaşayanların kimliklerinin ve mesleklerinin bilin-
mesi kadar yerel iş gruplarının (rehberlere reklam veren) değerlendiril-
mesi açısından da çok faydalı olabilir. Bölgede yaşayanların sokak sokak

listelenmesi bir bina adasının ya da mahallenin karakterini ortaya çıkarabilir. Ardı ardına gelen ciltlerin karşılaştırılması, insanların topluluğa giriş ve çıkışlarının oranını ve istikrarlı olarak o bölgede oturanların mesleki durumlarını ortaya koyabilir. Diğer bilgiler, doğrudan olmasa da mantıksal çıkarımlarla elde edilebilir. Kişinin mesleğinin listede bulunmaması genellikle o kişinin emekli olduğuna işaret eder, ev adresinin bulunmaması banliyöde oturduğu, iş adresinin olmadığı, işinin kalıcı bir yeri olmadığı (belki günlük işçiydi, belki de marangozluk, tesisatçılık ya da taş işçiliği gibi bir zanaatla uğraşıyordu) anlamına gelir. Alternatif açıklamalar da mümkündür ve yalnızca rehberlere güvenmemek akıllıca olur. Bunların taşıdığı bilgiyi, nüfus sayımlarındaki daha tam ama daha seyrek bilgilerle karşılaştırmak duruma açıklık kazandırabilir. Şehir rehberleri, iş alanları ve mesleklerle ilgili rehberlerin çoğu, bugün hâlâ yayımlanmaktadır.

HARİTALAR

Yayımlanmış ya da yayımlanmamış haritaların tarihçiler için değeri büyük olabilir. G.J. Reiner'in dediği gibi, "Coğrafyasız olmaz, çünkü mekânı olmayan bir olayı öyküye yerleştirmek zamanı olmayanı yerleştirmek kadar zordur."

Keşif tarihi ile diplomatik ve politik olaylar bağlamında akla gelen haritalar, yerel tarihle ilgilenenler için de son derece yararlı olabilir: Önemli arazi unsurlarını, doğal ve insan yapısı özelliklerin mekânsal ilişkisini görsel açıdan anlatırlar. Uzun zaman önce ortadan kalkmış şeylerin izlerini taşırlar. Tek tek ve bir arada, büyüme örüntülerini ve diğer tarihsel gelişimleri kaydederler. Yanıbaşımızdaki tarihi inceleyenler, çok sayı ve çeşitlilikteki haritaların varlığı nedeniyle şanslıdirlar.

ABD'yi oluşturacak olan her bölgenin ilk kâşifleri haritalar hazırlamışlardır. Koloni döneminin sonunda, üstünkörü bir incelemeye dayanan taslaklardan, diğer gezginlerin raporları ve tahmini çizimlerden, dikkatli araştırmalara dayanan, sınırlı bölgelerin detaylı raporlarına kadar uzanan binlerce Amerikan haritası vardı. Yerleşim yerlerinin, bölgelerin ve eyaletlerin haritaları vardı ama ilk Amerikan atlasları neredeyse 1800'e kadar ortaya çıkmadı. Sistematik, standart ulusal haritalama da ancak 19. yüzyılda ortaya çıktı. 1807'deki Kongre, gemi seferlerini kolaylaştırmak için ulusal kıyı sınırlarının araştırılması emrini verdi ve sonunda, 1879'da, önce Uzak Batı'da sonra da bütün ülkede, kamu mülkiyetindeki toprakların topografik araştırmasını başlattı. ABD Jeoloji Araştırması, bazı bölümleri birden fazla defa incelenmiş olarak, ülkenin büyük bölümü için arazi biçimlerini, şehirleri, yolları ve demiryollarını gösteren büyük ölçekli topografik har-

talar yayımlandı. 20. yüzyılda hava fotoğrafçılığının ortaya çıkışı, federal kuruluşların 1934-43 arasında ulusal toprakların yaklaşık yüzde 85'ini doğru biçimde incelemelerini sağladı.

Bölgeler yıllar boyunca farklı kuruluşlar tarafından farklı biçimler ve nedenlerle haritalanmıştır. Devlet birimleri ve arazileri yerleşim alanları haline getirme işiyle ilgilenenler, vergi ve satış promosyonu için bireysel mülkiyetin kaydını yapmak üzere ve toprakların bölünümünü göstermek için şehir planları ürettiler. Demiryolu ve otobüs şirketleri rotalarının tas-laklarını dağıttılar, petrol şirketleri yolculuğu teşvik etmek için yol harita-ları çıkardılar. İşyerleri, kongre büroları, parklar ve eğlence yerleri, kilise-ler ve planlama kuruluşlarının hepsi amaçları doğrultusunda özel haritalar yayımladılar.

Ticari kaygılar, yanibaşımızdaki tarihi araştıranlar için son derece yarar-lı olan çeşitli haritaların ortaya çıkmasını sağladı. Bölge haritaları ve atlas-lar, ticaretle ilgili tarihçelerin ortaya çıkışına benzer biçimde üretiliyordu. Abonelik isteniyor ve bir ücret karşılığında kişinin evi ya da işinin resmi kenar süsü olarak haritada yer alıyordu. Yayıncılar için daha kârlı olduğun-dan ve haritadaki yer kısıtlılığından, kartograflar, anlaşılır biçimde, daha fazla yer sağlayan atlas formatına yöneldiler.

Bölge atlaslarında genellikle her kasaba için, hatta bazen daha küçük bölgeler için ayrı haritalar vardı. Her harita, eldeki bölge haritaları ve ka-yıtlarından çabucak derlenmiş bilgilerle kara ve demiryollarını, mülkiyet sınırlarını ve mülk sahiplerinin adlarını gösteriyordu. Aboneler, elbette bir ücret ödeyerek, mülklerinin, ailelerinin ya da kendilerinin resimlerini, bi-yografilerini yayımlatabiliyordu; bunlar kasabada birkaç günlük bir çalış-ma ve standart anketler kullanılarak hazırlanıyordu. Yayıncılar atlasları ha-zırlamanın ve litografik baskı yapmanın pahalı olmadığını keşfettiler; böy-lece bu atlaslar özellikle nüfusun yoğun olduğu bölgelerde oldukça kârlı bir iş haline geldi. Bölge haritacılarını ilk olarak Orta ve Batı Atlantik böl-gesi, özellikle Pennsylvania ve New York cezbettiyse de, en büyük etkin-lik ve başarı alanı Orta Batı oldu. 19. yüzyılın sonunda ABD'nin tüm böl-gelerinin yarısının, özellikle güney ve batıdakilerin hiç atlası yokken, Corn Belt bölgesinin on atlası vardı. 4.000'den fazla atlas yayımlandığından, bunların biçim ve kesinliklerinin birbirinden farklı olabilse de, çoğu bölge atlası son derece bilgi vericidir.

1840'lardan 1920'lere kadar revaçta olan, ticari atlasların özel bir çe-şidi, şehrin 2.000 ila 3.000 feet yükseklikten dar açıdan görülüyormuş gi-bi çizildiği, kentsel bölgenin kuşbakışı ya da panoramik şehir atlaslarıydı. Bu atlaslar önce bir şehir planının hazırlanması sonra da çizimleri yapacak

olanların şehirde dolaşarak, binaları, ağaçları ve diğer genel görünüm özelliklerini çizmeleriyle hazırlanıyordu. Ünlü yayıncı Currier ve Ives birkaç büyük şehrin panoramasını hazırladıysa da, bu tip atlasların çoğu, doğu ve Orta Batı'daki küçük topluluklar üzerine yoğunlaşan yarım düzine Orta Batılı sanatçı tarafından hazırlanmıştı. İnsanların yaşadıkları yerle ilgili gurur duyguları ve promosyon, duvarlara asılan popüler nesneler haline gelen panoromaların üretimini hızlandırdı. Bunlarda kalıcı özellikler doğru biçimde işleniyorsa da, daima doğru ölçeği yansıtmıyorlardı. Haritacılar caddeleri insan ve arabalarla dolu, fabrikaları bacalarından duman tüter, limanları gemilerle ve yolları arabalarla dolu çiziyorlardı. Ayrıca bazen bu panoromalar gelişmesi planlanan ama henüz inşa edilmemiş bölgeleri de gösteriyordu. Yine de, dikkatli kullanılırlarsa, kuşbakışı haritalar özellikle bina tasvirleri açısından son derece yararlı olabilirler. Amerika'nın panoromik haritalarının en büyük koleksiyonu (1.100'den fazla) Kongre Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ve kütüphane haritaların çoğunun kopyalarını satmaktadır.

Diğer ticari kaygılar, daha da ayrıntılı ve daha sık raslanan yangın sigortası haritalarının gelişmesine neden oldu. Bu haritalar 19. yüzyılın ortalarında ticari, mesken ve endüstriyel yapıların her birinin yangın riskiyle ilgili bilgiye duyulan gereksinim sonucu geliştirilmiştir. Başlangıçta binaları oran belirleyen büroların yangın sigortacıları inceliyordu ama işkolu büyüyüp şirketlerin sayısı hızla artınca, bunun ekonomik olmadığı ortaya çıktı ve sigortacılar haritacılığa başvurdular. 1900'de New York'un Sanborn Harita ve Yayıncılık Şirketi bu alana hâkimdi ve 1924'te 11.000 şehrin haritasını hazırlamış durumdaydı. Sanborn haritaları, merkez şehir bölgeleri için, hem bina malzemelerini hem de yapısal özelliklerini ayrıntılı bir biçimde gösteriyordu. Sık sık gözden geçirilen bu haritalar bina inşa, değişiklik ve yıkım tarihleri açısından oldukça kesindi.

Öte yandan, amaçları sınırlı olduğundan, bu haritalar üzerinde bina olmayan arazilerin kullanımı, homojen yerleşim alanlarının özel ayrıntılarına ya da özel bir yangın riski taşımayan, birden fazla amaç için kullanılan binalarla ilgili bilgi taşımıyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sigorta şirketleri haritaları daha az kullanmaya başladılar ve kullanımları yavaş yavaş sona erdi. Sanborn ve diğerleri tarafından 1852-1961 arasında hazırlanan, 12.000'den fazla bölgeye ait 700.000 küsür sayfalık eksiksiz bir koleksiyon, Kongre Kütüphanesi'nin Coğrafya ve Harita Bölümü'nde bulunmaktadır ve bunların çoğuna yerel olarak da ulaşılabilir.

Haritalar oluşturulma amaçları, yöntemleri, korunmaları ve doğruluk-

ları açısından büyük çeşitlilik gösterdiğinden dikkatli kullanılmalıdır. Bunların doğru, modern haritalarla ve kartografik olmayan diğer güvenilir izlerle karşılaştırılması gerekir. Bunların tarihlerini belirlemek önemli ve genellikle de güçtür: Yapraklar daha sonraki tarihleri içerecek şekilde yeniden basılmış ama gerçek görünümün yeni özellikleri genellikle eklenmemiştir. Tam bir haritanın nasıl olabileceğini, göz ardı edilen ayrıntıların neler olabileceğini belirlemeye çalışmak önemlidir. Haritanın amacı ve ölçeği, haritacının yanlılığı, ayrıntıya verilen önem ya da belirli özelliklere gösterilen ilgi dikkate alınmalıdır.

Haritalar tek tek ya da dizi halinde bir topluluğun tarihiyle ilgili son derece bilgi verici olabilir. Örneğin farklı ülkelerden gelenler başlangıçta toprağı farklı biçimlerde bölmüşlerdir. İspanyol ve Meksika devletleri, önemli girişimcilere ya da yerleşim gruplarına büyük toprak parçaları vermişti. Kurak bölgelerde alt dağılım, nehirlerden bir sonraki su kaynağına on ila on beş mil arası uzaklığa varan 100-220 feet genişliğinde toprak parçalarıyla suya bağlıydı. Kalitesi düşük topraklarda hibe edilen topraklar arasındaki boşluklar ya da çakışmalar önemli görünmüyordu. Kaliforniya ve Güneybatı'da büyük ölçekli yerleşimlerin gelişimi, en kolay biçimde, genellikle, önceden bölünmemiş eski hibe topraklar üzerinde oluyordu. Fransızlar da suyollarına dik açı yapan uzun, dar şeritler halinde yerleşmişlerdir; bu alanların uzunlukları genişliklerinin on katıydı ve bunları ikincil şeritler izliyordu. Bu sistem harita ve plan yapımı için hem ucuz hem de kolaydı; her mülk üzerinde toprak ve bitki çeşitliliği sağlıyor, ulaşımı kolaylaştırıyor ve insanların su kaynaklarına ya da iç bölgelerdeki yollara yakın oturan komşularına yakın yaşamalarını sağlıyordu. Fransızlar bu sistemi, yalnızca Kanada'da değil, Mississippi boyunca ve yerleştikleri her yerde uyguladılar.

İngilizler ise tersine toprağı daha düzenli bloklara bölmeyi tercih ettiler. New England'daki düzen, altı mil karelik toprakların gruplara hibe edilmesi ve grupların da bu toprakları paftalara bölerek çiftlikler oluşturmalarıydı. Erken dönem güney bölgesi yerleşimleri, kalitesiz topraklar dışarıda bırakıldığından daha düzensizdi. Philadelphia'nın planlanmasında William Penn tarafından kullanılan ızgara sistemi New York'un gelişiminde, daha sonra da Orta Batı'nın planlanmasında kullanılmıştı. Topraklar kuzey-güney, doğu-batı çizgisinde bölünmüş, sonra sistematik olarak bir mil-karelik bölgeler ve 64,64 hektarlık alt bölümler halinde kasabalara ayrılmıştı. Bu basit ve düzenli biçim, Amerika'nın Orta Batısı'nın çoğu bölgesinde standart haline gelerek yolların planını belirledi ve bazılarına göre de çoğu Amerikan çiftçi ailesinin izolasyonuna neden oldu.

Şehirler de farklı biçimlerde kurulmuşlardı. Çok genişlemeleri beklenmeyen New England şehirleri, ortak ya da açık bir alanın etrafında bir düzen dahilinde olmaksızın kurulmuşlardı. William Penn'in Philedelp-hia için yaptığı ızgara plan dikdörtgen blokları, düz caddeleri, dik aç kavşakları ve caddelerin sistematik biçimde adlandırılmasıyla büyük oranda tekrarlanmıştı. Bu planın mekânı rasyonel ve etkin biçimde kul-lanması ve kolay genişleyebilme potansiyeli, Cleveland, Şikago ve diğer binlerce şehri kurmak için batıya taşınan New England'lıları etkilemiştir. Savannah'ın modülü (her biri açık alanlı, topluluk faaliyetleri için sitele-rin bulunduğu bina grupları ve dar, yerel caddeler, bunları çevreleyen geniş bulvarlar), Washington'un ferah simetrisi (dairelerden ışınlar ha-linde yayılan geniş caddeler ve önemli kamu inşaat siteleri, açık alanlara ayrılmış mekânlar ve belli başlı ihtiyaç alanları arasındaki uzak mesafeler) ve Detroit'in 1805'teki büyük yangından sonra yeniden inşa edilmesi (Washington'da olduğu gibi odak noktası olmayan üçgen cadde formu) gibi diğer şehir planları nadiren tekrarlanmış, sonunda da bu şehirler bü-yüdükçe tamamen bırakılmıştır. Sıradışı bir plan, şehrin kurucularının fi-kirleri hakkında ilginç sorular ortaya atarlar.

Haritalar, şehrin büyümesinin izlerini taşırlar. Şehirlerin başlangıçta bir nehir, demiryolu, patika ya da bölge mahkemesi (eğer mahkeme ka-sabanın ilk halinin merkezinde değilse, bölgenin merkezi daha sonraki tarihte başka bir yere taşınmış olabilir ya da mesela bir demiryolu de-posu şehrin kurucuları için daha çok önem taşımış olabilir) civarında kurulup kurulmadıklarını gösterirler. Haritalar, şehrin gelişiminin coğ-rafi özellikler (örneğin Pittsburg, Cincinnati, San Francisco ya da Se-attle'in suyolları ve tepeleri) tarafından nasıl belirlendiğini anlatabilir. Caddelerin, kiliselerin ve okulların adları, İrlandalılar, Çinliler, Yunan-lılar ya da Lehler uzun zaman önce dağılmış olsalar da, orijinal etnik bölgeleri işaret edebilir. Düzenli cadde biçimlerindeki kesintiler ya da yönlerdeki, caddelerdeki ve ızgara planlardaki sapmalar, Atlanta ve Hays, Kansas veya Milwaukee, Denver ya da Indianapolis gibi gelişen iki yerleşimin bir araya geldiği yerlerde orijinal yerleşimin sınırlarını gösterebilir.

Haritaların düşünülerek ve hayal gücü kullanılarak incelenmesi, toplu-luğun geçmişiyle ilgili fikir ve sorular konusunda zihin açıcı olabilir. Di-ğer belgeler gibi haritalar da, onları arayan kişiler için, genellikle pek çok çeşit ve sayıda bulunabilmektedirler. Çok sayıda bilgi taşımalarına karşın bütün cevapları veremezler. Yanıbaşlarındaki tarihle ilgili mümkün oldu-ğunca çok şey öğrenmek isteyenler farklı izlere başvurup onları karşılaştır-

malı, bu bölümde bahsedilen belgelerden yalnızca birkaçını incelemekle yetinmeyip henüz bahsedilmemiş olan yayımlanmamış belgeleri ve diğer kaynakları da incelemelidirler.

NOTLAR

G. J. Reiner'in yorumu, *History: Its Purpose and Method*, (1950; yeniden basım, New York: Harper and Row, 1965), s. 116'da bulunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAYIMLANMAMIŞ BELGELER

Yayımlanmamış, bunun yerine tek ya da birkaç kopya halinde bulunan belgeler, yanibaşımızdaki tarihin izlerinin geniş ve önemli kaynaklarını oluştururlar. Bu tip malzemeler yaratıcılarının elinde ya da ev, işyeri, okul, topluluk örgütleri ya da devlet kuruluşları gibi yerlerde sonradan edinilmiş olarak bulunabilir ya da kütüphane, tarih derneği veya başka yerlerdeki elyazması koleksiyonlarına ya da arşivlere kaldırılmış olabilirler. Hatta bunların, saklama amacıyla ya da kullanıcılara kolaylık sağlamak için mikrofilmleri çekilmiş olabilir. Yayımlanmamış belgelerin kullanımı, yayımlanmış olanlardan farklı sorunlar yaratır; yine de hem yayımlanmış hem de yayımlanmamış belgeler doğruluk ve değer açısından değerlendirilmelidir. Ancak, özel bir yayımlanmamış kaydı bulmak, çok sayıda kopyası üretilmiş malzemelerin yerini tespit etmekten daha zordur ve bu kayıt bulunduğunda da, mektup ya da resmi dosya kümesi içinde istenen bilgiyi bulmak, bir kitap, gazete veya yayımlanmış bir raporu incelemekten daha kapsamlı bir iştir. Bununla birlikte, araştırmanın ödülllerinden biri, geçmişle ilgili bir gizemi çözen, benzersiz bir keşif yapmanın harika heyecanı olabilir. Arşivler ve elyazması koleksiyonları hakkında genel ve birkaç özel tipte kayıtla ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olmak, yanibaşımızdaki tarih için yayımlanmamış belgelerin değerini belirlemede yardımcı olabilir.

ARŞİVLER VE YAZMA KOLEKSİYONLARI

Yayımlanmamış belgeler, genel olarak iki yerden birinde bulunurlar. Birincisi, sürekliliği olan bir kayıt tutma sisteminin parçası olarak var olabilirler; bu sistemde, bir kuruluş ya da örgüt tarafından yaratılan ya da alınan defteri kebirlerin, haberleşme dosyalarının, vasiyetnamelerin, yevmiye defterlerinin ve diğer tipteki kayıtların rutin olarak saklanması, ka-

nuni zorunluluklar yüzünden veya işin etkili biçimde yürütülmesi için yapılır. Orijinal amaçlarını yerine getirdikten sonra, devam eden kanuni, yönetsel ya da tarihsel değerleri için saklanan böylesi kayıtlar, arşiv olarak değerlendirilir. İkinci olarak da, arşivlerin bir parçası olmayan, bir plana göre ya da aileler veya kişilerce biriktirilen, tarihi değere sahip belgeler ise kâğıtlar ya da elyazmaları koleksiyonları adını alır. Arşivler ve elyazmaları arasındaki fark, özellikle de her iki tip belge sıklıkla aynı kaynaktan yer alabildiğinden, çoğu zaman göz ardı edilir. “Arşiv” kelimesi, yayımlanmamış tüm belgeler için genel bir ad olarak kullanılır. Ancak, konuyla ilgili belgelerin yerini tespit ederken ve elde edilen bilginin yararlı taraflarıyla ilgili değerlendirmeler yaparken, aralarındaki farkı akılda bulundurmamak önemlidir.

Arşivler, görevlerinden biri kayıt tutmak olan bir amil tarafından belli bir rutine göre saklanır ve düzenlenir. Bir bölge yönetiminin arşivleri, alınan şikâyetleri, yapılan duruşmaları, onaylanan sözleşmeleri ve çıkarılan kanunları içerebilir. Mahkeme kayıtları, tüm davalarla ilgili tanıklıklar ve belgeler açısından son derece zengindirler. Her çeşit yerel konuyla ilgili fikir farklılıkları ya da çatışmalar, sonunda bir hâkim ya da jüri önüne çıkar. Bir kilisenin arşivleri üyelik, mali ve sosyal eylem kayıtları barındırabilir, bir işyerinin kayıtları ise hesaplar, haberleşme, personel raporları ve reklam dosyaları içerebilir. Bir örgüt ya da kurum, bilgiye daha sonra gereksinim duyulabileceği varsayımıyla, etkinlikler, politikalar, müşteriler, üyeler, alınan kararlar, karşılaşılan sorunlar ve benzerleriyle ilgili kayıt tutabilmek için gereken malzemeleri saklar. Hangi durum söz konusu olursa olsun, bu tip kayıtlar, tanımlanan olay ya da şartların gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra yaratılırlar. Kayıtların yaratıcıları, normal olarak, bu kayıtların daha sonra güvenilir kaynaklar olabilmesini garantilemek için, onları mümkün olduğunca tam ve doğru biçimde tutmak gerektiğini düşünürler. Ancak, kayıtları yaratan kişinin kafasında belirli bir amaç vardır ve bu amaçla ilgili olmayan konularda, bunlar aynı kişi, mülk ya da etkinlikleriyle ilgili olsalar bile, bilgi toplamayacaktır.

Bir kurumun kayıtları, yaratıcılarının kullanma amacına uygun bir biçim ve dosyalama sistemiyle düzenlenecektir. Örneğin büyük bir örgüt, belirli bir konudaki tüm bilgileri merkezi bir yerde tutmak yerine, gereksinime göre, farklı ofisler ve departmanlarda dosyalar yaratacak ve saklayacaktır. Kilisenin bir üyesiyle ilgili bilgi papazın haberleşme dosyasında, saymanın alınan bağışlar listesinde, din dersleriyle ilgili tutanaklarda ve diğer yerlerde bulunabilir. Bölge yönetiminin bazı organları, bir ev ya da mahalleyle ilgili kayıtlar tutabilir; bunların arasında, gayri menkul uzmanı, bina yöneticisi, sağlık kurulu, bayındırlık ya da cadde ve kanalizasyon

bölümü, planlama ve bölgeler kurulu, emniyet müdürü, haznedar ya da vergi müfettişi ve diğerleri bulunabilir.

Yayımlanmamış bilgiler aranırken, kayıtların neden ve nasıl tutuldukları hakkında bir şeyler bilmek son derece yararlı olabilir. Çok yakın geçmişe ait izler süregelen hükümet, iş ya da sivil etkinlikte hâlâ kullanılıyor olabilir, bu nedenle de ofis dosyalarında bulunabilir. Bu geçerli değilse, kayıtlar kurumun kendi arşivinde olabilir ya da devlet, üniversite veya özel arşivlere devredilmiştir. Son iki durumun her birinde, süregelen bir kanun, yönetimsel ya da tarihi değeri olanlar muhtemelen saklanacak, rutin ya da kopyası olanlar ise elden çıkarılacaktır. Arşiv görevlileri için kayıtlara değer biçmek çok önemlidir; kalıcı değere sahip olma olasılığı yüksek olan kaynakları kullanmak isterler. Genellikle bir işyeri ya da devlet dairesinin dosyalarının yüzde 5'ten azı saklanmaya değerdir. Durum ne olursa olsun, belgeler muhtemelen yaratıldıkları andaki ofis ya da bölümün uygun gördüğü biçimde düzenlenecektir. Arşiv görevlileri, kayıtların mümkün olduğu kadar orijinal sıralarında tutulması gerektiği düşüncesindedirler. Büyük kayıt gruplarını yeniden düzenlemek hem zaman ve para kaybı anlamına gelir hem de kayıt yaratan organın nasıl hareket ettiğinin anlaşılmasını engeller.

Başarılı bir arşiv araştırmasının ilk adımı, incelenen konudaki kayıtları kimlerin tutmuş olabileceğinin dikkatle irdelenmesidir. Aynı zamanda, bir kaydı kimin yaratmış ve saklamış olabileceğinin düşünülmesi, bu kaydın neden ve nasıl tutulmuş olacağı sorusunu gündeme getirir ve bu da kaydın ne kadar güvenilir ve eksiksiz olduğunun değerlendirilmesine yol açar. Bölge haznedarının vergi kayıtları bir evin tarihi boyunca sahibi olmuş kişilerin listesini verirken, gayri menkul uzmanının dosyaları o evin değeri ve durumuyla ilgili, bizzat inceleyerek elde edilmiş, daha az sayıda ama daha ayrıntılı tanımlar verebilir. Bir sanat müzesinin kayıtları topluluk içinden kimlerin bağışta bulunduğunu ve belki de bu insanların zevk ve tercihlerini gösterebilir, ama müzenin dosyalarındaki bağışta bulunanların mali durumuyla ilgili bilgi ikinci el, eksik ve güvenilmezdir. Bazen dosyalar bir ofisten diğerine geçerler ve bu süreç içinde kayıtlar çıkarılmış hatta değişikliğe uğramış olabilirler.

Bu yüzden kayıtların kökenleri ve sonraki durumlarıyla ilgili bilgilerin göz önüne alınması, kayıtların araştırılması ve yorumlanmasında birçok açıdan önemlidir.

Yazmaların ya da bazen adlandırıldıkları gibi kişisel kâğıtların, geçmiş izleri olarak yerlerinin belirlenmesi ve yorumlanması daha zor olabilir; bunun nedeni, bu belgelerin kendi tarihlerinin arşivlere göre çok daha karmaşık olabilmesidir. Arşivler rutin olarak birikirken, elyazmaları tanım-

ları gereği biriktirilir, bu yüzden de rastgele, eksik ve düzensiz olarak saklanırlar. Bireyler ve aileler, kendi etkinliklerini kaydetmek üzere var olmazlar. Biri yazdığı ya da aldığı her mektubu, her fotoğrafını ve hayatının her gününe ait günceyi saklayabilir; bir diğeri yalnızca önemli ya da övgü dolu belgeleri saklar; bir diğeri de hiçbir şey saklamaz. Dahası, kütüphaneler ve elyazmaları depoları muhtemelen, başlangıçta yaratılmış olanların yalnızca bir bölümünün, genellikle de ünlü, güçlü ve zengin olanların kayıtlarını derlemektedir.

Kâğıtlar bulunsa bile —ister tavan arasında, yerel kütüphanede ya da başka bir yerde— bunlar konusunda yargıya varmanın zorluğu yaşanacaktır. Telefon, daktilo, fotokopi makinesi ve hızlı uçaklarla yolculuktan önceki günlerde, fikir ve duyguları mahrem ayrıntılarla iletmek için mektuplar kullanılıyordu. Yüz yüze görüşme ve sözlü iletişimin daha kolay olduğu günümüzde, mektuplar daha az bilgi —belki de yalnızca ikincil izleyicilere bir kaydı dağıtmak ya da doğrulamak üzere ihtiyaç duyulduğu kadarıyla— taşıyabilirler. Kâğıtlar, bir kişinin belirli bir konuda yazdığı ya da bildiği her şeyi, konunun belli bir biçimde hatırlanabilmesi için arkada bırakmayı tercih ettiği şeyleri mi temsil eder yoksa yalnızca başka biri tarafından bulunan parçacıklar mıdır? Kâğıtlar, yaratıcıları tarafından değil de bir koleksiyoncu tarafından düzenlenebilir ya da hiçbir düzene sahip olmayabilirler. Belgelerin kökenleri ve güvenilirlikleriyle ilgili tüm standart sorular elyazmaları için de geçerlidir. Yine kökenle ilgili herhangi bir bilgi aydınlatıcı olabilir.

YAYIMLANMAMIŞ KAYITLARIN BULUNMASI VE KULLANILMASI

Yanıbaşımızdaki geçmişe ait arşiv ve elyazmalarının araştırılması doğal olarak bunların kaynağında, yani doğrudan bu konuyla ilgili aile, iş, sivil örgüt ya da devlet organlarında başlar. Aileler çeşitli kayıtlar tutmuş olabilirler; bunlar, uzak yerlerdeki akrabalarıyla savaş, iş ya da okul nedeniyle birbirinden ayrılan çiftler arasında, anne ya da babanın farklı yerlerdeki çocuklarıyla yazışmaları; kişisel ve işle ilgili mali kayıtlar; günlükler; fotoğraflar; vasiyetname kopyaları; tapu senetleri, iş başvuruları; boş sayfalarına doğumlar, evlilikler ve ölümlerin yazıldığı İncil'ler; okul karneleri ve yıllıkları; gazete kupürleri; resimlerin ve yazıların yapııştırıldığı defterler; hatta kupa, kurdele ya da diğer biçimlerde ödülleri olabilir. Bu kayıtların içinde, bireylerin davranış ve güdülerini, aile içi etkinlikler ve ilişkiler, ailenin ikamet ettiği yerlerin ve mülklerinin niteliği, mahalle ve topluluk kurumları ve olayları ve diğer pek çok konu hakkında uzun yılları kapsayan bilgiler bulunabilir.

İşletmelerde müşteriler ve çalışanlar, hesaplar, envanterler, yönetim

kurulu toplantılarının tutanakları, haberleşme, araştırma ve geliştirme dosyaları ve üretim, finans ve reklam kayıtlarıyla ilgili dosyalar bulunabilir. Bunlar şirketin nasıl çalıştığını, ürünleri nasıl geliştirilip pazarlandığını, işçiler ve işle ilgili tartışmaların nasıl çözümlendiğini gösterebilir. Böylesi kayıtlar ayrıca yerel ekonomik şartları ve değişen müşteri zevklerini ortaya koyabilir.

Kiliseler, sendikalar, politik partiler, hizmet kulüpleri, hayırseverler ve kardeşlik grupları gibi topluluk örgütleri üyelik listeleri, toplantı tutanakları, konuşma ve etkinlik raporları ve mali raporlar tutabilirler. Bu tip raporlar özel grupların davranış ve ilgi alanlarını yansıtır. Ayrıca bu raporlar mahalle ya da topluluk içindeki sosyal ilişki kalıplarını, yerel otorite ve karar alma mekanizmalarını ve yerel elitin kimliğini açıklar.

Bölge ve belediyelere ait resmi kayıtlar muhtemelen yaşamaya dair tutanaklar; hazinenin hesapları ve vergi listeleri; seçim kayıtları ve oy verenlerin listeleri; vasiyetnameler; okul bölge kayıtları; polis ve mahkeme kayıtları; fakir çiftliklerin, yetimhanelerin, yaşlılar için bakımevlerinin ve fizik ya da akıl sağlıkları yerinde olmayanların kayıtlarını içerecektir. Bu kayıtlar topluluk içindeki bireyler, gruplar ve şartlarla; konuların ve kamu politikalarının gelişimi; binaların ve mülklerin özellik ve kullanımları; ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve diğer yerel olgular hakkında ilgili pek çok şey anlatır.

Son olarak eyalet, bölgesel ve ulusal organların, yalnızca kendi etkinliklerini yansıtan kayıtları değil, yerel topluluklarla ilgili konularda topladıkları bilgileri de vardır. Bir eyalet ya da federal nüfus sayımı veya şirket pazarlama araştırması, yerel nüfus ve şartları tasvir edebilir. Devlet organları ya da ulusal kuruluşların dosyalarında yerel olarak üstlenilen bir projeyle ilgili bilgi bulunabilir.

Bazen yayımlanmamış belgelerle ilgili bir araştırma şaşırtıcı miktarda malzeme sağlayabilir. Bir evde çoktandır unutulmuş kayıtlar bulunabilir. İşverenler, şirketler, kiliseler, sendikalar ve sivil kuruluşlar, araştırmanın amacı açıkça ve olumlu bir biçimde açıklandığında, genellikle işbirliği konusunda olumlu davranırlar ve dosyaları son derece yararlı olabilir. Çoğu yerel resmi kayıtlar kanuni açıdan halka açıktır; bunları görevlilerden talep etmektense nazik bir biçimde rica etmek daha olumlu bir tepki alınmasını sağlayabilir.

Artık yaratıcısının mülkiyetinde olmayan kayıtlar, arşiv ya da elyazması depolarında olabilir. Devlet kurumları, işletmeler ve diğer kuruluşlar, genellikle konuyla ilgili düzenlemeleri hakkında bilgi sahibidirler ve bu bilgiyi verirler. Her durumda yakın çevredeki kütüphanelerin, tarih derneklerinin, üniversitelerin ve benzerlerinin koleksiyonlarını incelemek akıllıca olur.

Arşiv ve yazma koleksiyonları hakkında yayımlanmış çeşitli rehberler,

araştırmacıların aradıkları malzemeleri bulmalarına yardımcı olur. Ulusal Tarih Yayınları ve Kayıtları Komisyonu (NHPRC), *Directory of Archives and Manuscripts Repositories in the United States* adlı eserde (Washington D.C., 1978) coğrafi olarak düzenlenmiş 3.200'den fazla koleksiyonun kısa özetini vermekte ve bu temel referans eserini düzenli olarak güncelleştirmeyi amaçlamaktadır. Önemli koleksiyonların her biri, Kongre Kütüphanesi'nin titizlikle endeklenmiş ve ek ciltlerinin periyodik olarak yayımlandığı *National Union Catalog of Manuscript Collections*'da (NUCMC) tanımlıdır. Bazı koleksiyonlar içerdikleri eserleri bildirmediklerinden ve küçük koleksiyonlardan nadiren bahsedildiğinden, ne NUCMC ne de NHPRC rehberi eksiksiz bir taramayı garanti eder; yine de bu iki rehber var olan genel rehberlerin en iyisidir.

Daha özel, ama ulusal düzeyde olduğu için özel bir değer taşıyan rehber, Andrea Hinding'in *Women's History Sources: A Guide to Archives and Manuscript Collections in the United States*'idir (2 cilt, New York: Bowker, 1979). Kadınlarla ilgili binlerce koleksiyon, şehir ve eyalet bazında kısaca tanımlanmış ve iyi bir dizin yapılmıştır.

Bireysel koleksiyonların içerikleriyle ilgili daha fazla bilgi genellikle kendi yayınlarını yapan rehberlerde bulunmaktadır. Çeşitli federal kurumlar, bürolar ve bölümler tarafından tutulan önemli kayıt serileri *Guide to the National Archives of the United States*'te (Washington, D.C.: National Archives and Record Service, 1974) tanımlanmaktadır. Çeşitli mezheplere ait kilise arşivleri, iş bazındaki Eleutherian Mills Historical Library of Wilmington, Delaware ve Minnesota Üniversitesi'ndeki Immigration History Research Center gibi konuya göre düzenlenmiş koleksiyonlar ile belirli bir coğrafya ile sınırlı koleksiyonları olan eyalet ve bölge kuruluşları rehber olabilir. Yeni elde edilen malzemelerle ilgili bilgi, tarih derneği yayınları, akademik dergiler ve *American Archivist*'te düzenli olarak yayımlanmaktadır. Ancak, bir arşiv ya da elyazması koleksiyonunun içeriğiyle ilgili yeterli bilgiyi az sayıda rehber ya da yayının tanımlayabileceği unutulmamalıdır.

Herhangi bir arşiv ya da geniş bir yazma koleksiyonunun niteliğinin kapsamlı bir tanımını rehberler ya da kataloglarda yapmak zordur. Önemsiz ve tekrarlanan maddeler çıkarıldıktan sonra bile, kalıcı değere sahip olduklarına karar verilen belgeler sayısız konuda olabilir ve birkaç yüz feet küpe (arşiv görevlilerinin kayıt büyüklüklerini ölçmek için kullandıkları standart birim) ulaşabilir. Bir foot küplük bir arşiv malzemesinde üç bin sayfalık belge bulunabilir. Federal devletin kayıtları için, bir düzineden fazla deposu olan Washington'daki Ulusal Arşiv Binası'nda yaklaşık bir milyon feet küplük kayıt bulunmaktadır.

Arşiv görevlilerinin büyük bir koleksiyon içindeki her parçayı kütüphanecilerin kitapları katalogladıkları gibi kataloglamaları olanaksızdır. Çoğu durumda arşiv görevlileri kayıt serilerinin genel tanımları, özel bir biçimle ilgili oldukları ya da yaratılma, teslim alınma veya kullanımdan kaynaklanan başka bir ilişki nedeniyle belirli bir dosyalama sistemine göre düzenlenen ya da saklanan belge ya da dosya birimleriyle yetinmek zorundadırlar. Tipik bir kayıt serisi tanımı şöyle olacaktır: “Genel Müdür Sekreteri”nin yazışmaları, 1916-1928, haberleşilen kişiye göre alfabetik olarak düzenlenmiş, 6 feet küp” ya da “Yıllık raporlar, 1887-1903, 1911, 1915-1954, 2 feet küp”. Böylece, ilgi duyulan konuya ait kayıtları hangi kurum, ofis ya da kişinin yarattığı ya da tuttuğunu anlamak kolaylaşmaktadır.

Bir kayıt grubundan sorumlu olan bir arşiv görevlisi araştırmacıya çok yardımcı olabilir ve NUCMC’de, bir depo rehberinde hatta kütük ya da envanter adı verilen kayıt gruplarını bulma araçlarından çok daha fazla şey bilebilir. Arşiv görevlisi kuruluş için kayıtları edinmiş, onları düzenlemiş, bulma araçlarını yazmış ya da onları kullanan diğer araştırmacılarla çalışmış olabilir. Bir deponun ilgilendiği malzemelere sahip olacağını ümit eden ya da bundan kuşkulanan akıllı bir araştırmacı doğrudan arşiv görevlisine gider, projesini anlatır ve hangi malzemelerin işe yarayabileceğini sorar. Arşiv görevlisi bilgi içerebilecek kayıt serilerini gösterir, bazen hangi özel dosyaların yardımcı olacağını bilir ve genellikle de aynı depoda ya da başka bir yerde bulunan, incelemeye değer, diğer belgelerden söz eder. Bazı arşiv görevlileri aynı kayıtları incelemiş olan ve bu konuda yardımcı olabilecek diğer araştırmacıları bahsetme konusunda istekli olabilir.

Eğer araştırmacının ilgilendiği depo uzaktaysa, projeyle ilgili kayıtların incelenebilmesi için önceden yazışmak iyi olur. Genellikle arşiv görevlileri var olan kayıtların tanımını verirler. Genellikle soruları cevaplandırır ve az sayıda malzemenin fotokopisini çekerler. Arşiv görevlilerinin geniş araştırmalar yapmaları beklenmemelidir ancak, son derece yararlı olabilirler ve geçmişin bilgisini saklama ve genişletmeyle ilgili tarihsel araştırmalardaki ortaklar olarak değerlendirilmelidirler.

Araştırmacılara yardım etmek dışında, arşiv görevlileri, sorumlu oldukları malzemelerin korunması ve bakımıyla ilgili sorumluluk taşırlar. Elyazmalarını bağışlayan, arşivleri ileten kuruluşlar genellikle yaşayan kişilerin mahremiyetini korumak ya da bazı bilgileri belirli bir süre gizli tutmak için kayıtların kullanımıyla ilgili şartlar koyarlar. Arşiv görevlileri bazen bu tip kısıtlamalardan şikâyetçi olurlar bazen de bağış yapan kişinin kanuni haklarını korumak için bu kısıtları destekleyebilirler, ancak

her iki durumda da kayıtlar elde edildiğinde uymaları gereken kurallara uymakla sorumludurlar. Ayrıca arşiv görevlileri, gelecek kuşaklardaki araştırmacıların yararlanabilmesi için kayıtların kaybolmaması ve zarar görmemesinden de sorumludurlar. Bu sorumluluklar nedeniyle arşiv görevlileri araştırmacılara bazı kısıtlamalar uygularlar. Bu kısıtlamalar araştırmaları engellemek amacı taşımaz; amaç, tarihsel değeri olan malzemelerin toplanması ve bakımı için önemli olan arşiv kurallarının uygulanmasıdır.

İlk olarak, depolar genellikle araştırmacının arşivleri ya da elyazmalarını kullanmadan önce arşiv görevlisiyle konuşmalarını ister. Buradaki amaç, arşiv görevlisinin araştırmacının hangi belgeleri görmek isteyeceğini, araştırmacının yayımlanmamış belgelerin incelenmesinden yararlanacak bilgiye sahip olup olmadığını anlaması, bazı kayıtların kullanımıyla ilgili kısıtlar koyması (belki araştırmacı isimlerden bahsetmemekte ya da doğrudan alıntılanamaktadır ya da ilerideki bir tarihe kadar bazı malzemeleri incelemeyecektir) ve kurumun araştırma kurallarını açıklamasıdır.

Kayıtlara ulaşma izni verildikten sonra, tüm arşivler, malzeme dosyalarının orijinal durumlarında muhafaza edilmesini ve belgeler üzerine herhangi bir şey yazılmamasını talep ederler. (Bazı araştırmacılar, yanlış gibi görünen belgeleri “düzeltmek” için büyük bir istek duyarlar ama bu asla yapılmamalıdır. Yapılması gereken bu bilgiyi arşiv görevlisine iletme-ktir.) Bazı arşivler, belgeleri kazara silinemeyecek izler bırakabilen mürekkepli kalem-lerden korumak için araştırmacıların yalnızca kurşun kalem kullanılmasını zorunlu tutarlar. Çoğu arşiv, araştırmacıların bir okuma odasında çalışmalarını isteyerek, depo bölümlerine girmelerine ya da belirli bölümlerden belge almalarına izin vermez. Ek bir güvenlik önlemi olarak bazı arşivler de okuma odasına dosya çantası, çanta ya da kişisel eşyalarla girilmesini yasaklar. Eğer fotokopiye izin veriliyorsa, bu işlem genellikle gözetim altında ya da arşiv personelinden biri tarafından yapılır. Bu önlemlerin bazıları mantıksız görünebilir ama çoğu durumda ne yazık ki değerli kayıtlar kaybolmuş ya da zarar görmüştür. Arşiv ve yazmaların çoğu tek kopyadır; kaybolduğunda yerine yenisi konulamaz. Depo kurallarının bazılarının verdiği küçük rahatsızlıklar, yayımlanmamış belge olarak var olan geniş bilgi dağarcığına ulaşabilmenin garantisi karşılığında ödenen küçük bir bedeldir.

Yanıbaşımızdaki tarihle ilgili arşiv malzemesinin değerini belki de en iyi anlatma yolu, aileler ve topluluklarla ilgili önemli bilgiler içeren, neredeyse hemen her yerde bulunabilen birkaç tip belgeyi yakından incelemekten geçer. Arşiv kaynaklarının çeşitliliği o kadar fazladır ki, bir araştırmacının

dikkatli bir araştırmada ne bulup ne bulamayacağını söylemek olanaksızdır. Ancak bazı malzemeler o kadar yaygın, o kadar sık kullanılmakta ve o kadar yararlıdır ki bunlardan özel olarak bahsetmek gerekir.

NÜFUS SAYIMI KAYITLARI

ABD Anayasası, yanibaşımızdaki tarih bilgisinin tartışmasız en çok kullanılan yayımlanmamış kaynağını zorunlu kılmıştır. Devletin kurucuları, Temsilciler Meclisi'nde eyaletlerin oranlı bir biçimde temsil edilebilmesini sağlamak için her on yılda bir nüfus sayımı yapılmasını zorunlu hale getirmişlerdir. İlk federal nüfus sayımı 1790'da yapılmış ve onu izleyen beş sayımda, aile reislerinin adları ve adresleriyle birlikte, geniş yaş grupları içinde özgür, beyaz erkek ve kadınların sayısı ve hanelerdeki kölelerin sayısı kaydedilmiştir. Amerikan nüfusunun daha tam bir fotoğrafını oluşturma amacı taşıyan 1850 sayımıyla sayım bürosu daha çok sayıda soru sormaya başlamıştır. İlk kez her bir insanın adı, adresi, yaşı, cinsiyeti, deri rengi (beyaz, siyah, melez) kaydedilmiştir. İnsanlara kör, sağır ya da dilsiz, akıl hastası olup olmadıkları, sahip oldukları mülklerin değeri, meslekleri, işleri (15 yaşın üzerindeki erkeklere), doğum yerleri, sayım yılı içinde evlenip evlenmedikleri, okula gidip gitmedikleri, okuma yazma bilip bilmedikleri (20 yaşın üzerindekiilere), fakir olup olmadıkları ya da hüküm giyip giymedikleri sorulmuştur. Diğer sayımlarda ek sorular sorulmuştur: 1860'ta, kişinin sahip olduğu özel mülkünün değeri; 1870'te, anne ya da babanın yabancı bir ülke doğumlu olup olmadığı; 1880'de, kişinin aile reisiyle ilişkisi; medeni durum; yıl boyunca kaç ay işsiz kaldığı; kişinin hasta ya da kendine bakamaz durumda olup olmadığı ve bunun ne kadar sürdüğü; kişinin sakat, yatalak ya da kötürüm olup olmadığı ve ebeveynlerinin doğum yerleri sorulmuştur. Daha sonraları daha da çok sayıda soru sorulmuştur. Şehirler, bölgeler, eyaletler ve genel olarak ulusal düzeyde özet bilgiler yayımlanmış ancak daha önemlisi, sayım görevlilerinin kapı kapı dolaşarak üzerine bilgi kaydettikleri yazma kâğıtlar saklanmıştır.

Federal nüfus sayımı, her on yılda bir Amerikan toplumunun fotoğrafını çekme amacı taşıyan bir çaba niteliğiyle, yalnızca insanların kim oldukları ve nerede yaşadıklarını değil, sağlık, refah, iş ve aile durumlarını da tespit etmiştir. 1790'dan önce de, çeşitli koloni ve eyalet nüfus sayımları yapılmıştır; bunlar, aile reislerinin adları ve bazen de özel bir amaçla toplanmış bilgilerin kaydını yapmıştır ama genellikle eksiktirler ve bazı durumlarda da sayım yerine tahminleri içermişlerdir. Federal nüfus sayımları o kadar değerli bulunmuştur ki, yaklaşık bir düzine eyalet ve hatta bir-

kaç şehir, beş yılda bir kendi sayımlarını yapmış ve aynı soruları (bazen daha fazlasını) sormuştur.

Federal nüfus sayımı, 1840'tan sonra, nüfusla birlikte gelişen tarım ve imalatla ilgili soruları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Tarımsal nüfus sayımı, sahip olunan toprak miktarı, hayvan sayısı ve yetiştirilen ürün miktarını da içerecek şekilde her çiftlikle ilgili geniş ekonomik bilgiyle birlikte çiftçiler ve tarım işçileriyle ilgili veri toplamıştır. İmalatla ilgili nüfus sayımı imalathaneler, ortaya konan sermaye, hammadde ve ürünlerin niteliği ve miktarı, güç kaynakları, makineler, yapılar, çalıştırılan işçi sayısı ve işçi maliyetleriyle ilgili istatistik oluşturmuştur.

Federal Census of Population, Agriculture and Manufacturing'in yayımlanmış ciltleri, özellikle 1850 ve sonrası için, her Amerikan topluluğunun sosyal ve ekonomik özelliklerini eşi olmayan geniş bir biçimde sunmaktadır. 1910'da 500.000'den fazla nüfusa sahip şehirlerle başlayarak, 1970'te 50.000 ve üzeri tüm şehirleri kapsayacak biçimde genişletilen sayım saha verileri tablolar halinde düzenlenmiş ve yayımlanmıştır. Sayım sahaları, yerleşimlerin mahallelere karşılık gelecek biçimde birkaç bin nüfusluk homojen bölgelere rastgele ayrılmasıdır. Saha verileri, bir şehrin küçük bölümlerinin özelliklerini yansıtır.

Yazma kayıtlar, var oldukları yıllar için, tek tek aileler, mahalleler, çiftlikler ve işler için daha da ayrıntılı bir inceleme sağlarlar. Sayım görevlileri, görev yaptıkları bölgede genellikle sistematik bir biçimde, ev ev ve cadde cadde çalıştıklarından ve adresleri daima listelediklerinden, bir blok ya da mahallenin görüntüsünü oluşturmak mümkün olabilmektedir. Etnik, ırksal, mesleki ve refah düzeyi örüntüleri tanımlanabilir. Siyah, yabancı yer doğumlu, genç ya da yaşlı, kadın ya da erkeklerin sayısının yüksek olması, bir mahallenin özel karakterine dair bir ipucu olabileceği gibi, aynı aile adında birden fazla ailenin ya da alışılmışın dışında sayıda kiracının varlığını işaret edebilir.

Hiçbir sayım mutlak olarak eksiksiz ya da doğru değildir. Sayım görevlileri ellerinden gelenin en iyisini yapma sözünü vermişlerdir ama saydıkları kişiler bazen kuşku, utanç, vergi korkusu ya da yalnızca bilgi sahibi olmadıklarından ya bilgi saklarlar ya da yanlış bilgi verirler.

Bildirilen yaşların, daha bir eşit bir dağılım yerine, sonu '0' ve '5' ile biten yıllarda birikmesi olan ve "yaş şişkinliği" adını alan olgunun gösterdiği üzere, insanlar gerçek yaşlarını ya hatırlayamıyorlar ya da söylemiyorlardı. Hanelerde oturanlar evlerinde bulunamadıklarında sayım görevlileri komşulara soruyorlar ve ikinci el bilgiyi kabul ediyorlardı. Buna ek olarak meslek ya da ekonomik değerlerle ilgili farklı tanımlar, sayım görevlisinin kötü el yazısı ya da bazı seslerin nasıl yazılacağıyla ilgili kişisel fikir-

ler nedeniyle de hatalar oluşabiliyordu. Farklı sayım görevlileri soyadları farklı yazıyordu; örneğin 1790 nüfus sayımında her biri aşağıdaki adlarda en az 100 kişi vardı: Burns, Bearn, Bearnes, Bern, Berns, Berhans, Burn, Burne, Burnes, Byrn, Byrnes ve Byrns.

Sayımlar kaçınılmaz olarak bazı insanları saymıyordu; daha sık olarak da azınlıkları ve çok fakir olanları. Ancak bazen sayım görevlilerine sayımı yapılan kişi başına para ödendiğinden, bu kez de tekrar eden kayıtlar söz konusu oluyordu. Sayımların genellikle 1 Haziran itibariyle yapılmış olması gerekirken, insanlar sürekli olarak taşındıklarından, bazı kişiler sayılmadığından ve toplamlar bozulduğundan, bu sayımlar haftalar bazen de aylarca sürebiliyordu. Tarihçi Sam Bass Warner, Boston'la ilgili titiz araştırmasına dayanarak, sayım toplamalarının +- yüzde 6'dan daha fazla güvenilir olmadığını söylemektedir. Öte yandan, Eric E. Lampart, ekonomik istatistiklerin +- yüzde 10 hataları olabileceğini düşünmektedir. Tek tek kayıtların ise elbette daha yüksek hataları olabilir ya da hiç var olmayabilir. Her belgeye itina ile yaklaşp bilgiyi diğer kaynaklarla karşılaştırma yaklaşımına sahip bir araştırmacı, sayım kayıtlarında yanlış ve eksik bilgiler olacağını ama yine de bu bilgilerin çok değerli olabileceğini keşfedecektir.

Federal sayım sonuçları bir dereceye kadar rahatlıkla elde edilebilir. Eyaletler, bölgeler, kasabalar ve sayım sahalarının yayımlanmış derlemele-ri yaygın olarak bulunmaktadır. Eyalet ve bölgeye göre düzenlenmiş yazma kayıtların 1910'a kadar (1890 kayıtları ne yazık ki yoktur; bunlar 1921'de çıkan yangında yok olmuştur) her sayım için mikrofilmli vardır. Yazma kayıtlardaki isimlerin bireysel araştırması, soyadın sesle okunması ve aile reislerinin adlarıyla devam eden eyalet bazındaki alfabetik listeler, sesli indekslerle çok daha kolay yapılabilir. Pek çok yerel kütüphane, tarih ve şecere derneği, en azından yerel bölge için sayım mikrofilm-lerinin kopyalarına sahiptir. Şu anda, yazma sayım kayıtları, listelenen insanların mahremiyeti açısından, bir sayımdan sonraki yetmiş iki yıllık dönem için kapalıdır. 1920 ve daha sonraki yazma sayımlardan elde edilen bireylerle ilgili bilgiler yalnızca tanımlanan kişi, akrabalar ya da yetkili bir kanuni temsilci tarafından elde edilebilir. Eyalet sayımları ise, var oldukları her yerde, 1920'ye kadar uzanırlar ve bunların kullanımıyla ilgili bir kısıtlama söz konusu değildir.

FEDERAL KAYITLAR

Daha az bilinen ve daha özel olan federal kayıtlar da topluluk ve aileyle ilgili bilgiler açısından çok değerli kaynaklar olabilirler. Örneğin federal posta sistemi, her Amerikan kasabasının ortaya çıkışı ve gelişme-

sinin kaydını tutmuştur. *The Records of Appointments of Postmasters, 1815-1929* bu tarihler arasında, postanelerin kuruluş ya da kapanışları, kasaba isimlerindeki değişiklikler, topluluk içindeki önemli olaylarla ilgili bilgiler içermektedir. Postahane şeflerinin yazdığı *Reports of Site Locations, 1867-1946* nehirler, demiryolları ve sınır işaretleri dahil olmak üzere, yerleşimlerle ilgili coğrafik bilgileri içerir ve küçük kasabaları inceleyenler için özellikle faydalı olabilir.

Birinci Dünya Savaşı süresince, on sekiz ile kırk beş yaş arasındaki erkeklerin askerlik hizmeti için kayıt yaptırılmaları istenmiştir. Askere alınan 24 milyon insanın kayıtları, 1873 ile 1900 arasında doğmuş olan neredeyse her erkeğin doğum tarihi, ırkı, mesleği, işvereni, en yakın akrabası ve fiziksel özellikleriyle ilgili bilgi vermektedir. Ad, doğum tarihi ve yer (en azından bölge adı ve büyük şehirler için tercihan sokak adresi) belirtildiğinde, arşiv görevlileri kişiye ait askerlik kartlarını araştırmakta ve kart bulunduğu takdirde, makûl bir ücret karşılığında alındı makbuzu vererek kartın fotokopisi gönderilmektedir. Bu kartlar, askerlik şubesi, bölge ve eyalet tarafından hazırlanıp mikrofilmleri çekildiğinden, kişiler kadar topluluğun nüfusunu incelemekte de kullanılabilirler. Bu kayıtlar, yalnızca belirli yaşlardaki erkeklerin adlarını içerse de, ulusal ölçekte, 1910 sonrası yıllara ait kişilerle ilgili, kısıtlamaya tabi olmayan ve en geniş bilgi dağarcığını oluşturmaktadır.

Diğer federal kayıtlar, topluluklarla ilgili olmasa da kişilerle ilgili araştırmalarda faydalı olabilir. The National Archives, 1775-1902 arası askeri gönüllüler için kişinin görev süresini, rütbesini, birliğini, ve genellikle yaşını, doğum yerini ve askere alınma yerini gösteren kayıtlar tutmaktadır. Eğer kişinin tam adı, hizmet gördüğü savaş, hangi eyaletten askere alındığı bilgisi sağlanabilirse, kişisel kayıt için araştırma yapılmaktadır. Eğer kayıt bulunursa kopya sağlanmakta ve ve bir ücret talep edilmektedir. Düzenli ordudakiler için askerlik emekli maaşları ve hizmet kayıtları için yapılan başvurular daha da fazla bilgi içerebilir.

The National Archives'in, ayrıca, 1820'den beri Atlantik ve Körfez kıyısı limanlarına gelen çoğu gemiler için, Gümrük Bürosu ve onun halefi Immigration and Naturalization Service'in tuttuğu yolcu listeleri ve indeksleri vardır. Bu kayıtların West Coast listeleri bir yangında yok olmuştur. Bu listeler normal olarak, her yolcunun adı, yaşı ve mesleğini, hangi ülkeden geldiğini ya da hangi ülkeye gittiğini ve daha sonraki yıllarda okuryazarlık, Amerikalı akrabalar ve geçişin ücretini ödeyen kişinin adını içermektedirler. Arşiv görevlileri, eğer yolcunun adı, kalkış ya da varış limanı, geminin adı ve varış tarihi sağlanabilirse, elli yıldan daha eski olan

gümrük ve göçmenlik listelerini araştırmaktadırlar. Bu bilginin herhangi bir parçasıyla, New York varışları, 1890-1930 için ve Philadelphia, Baltimore ve Boston varışları 1904-1926 arası için, Morton Allen Directory of European Passenger Steamship Arrivals'dan (New York, 1931) diğer parçalar hakkında bilgi edinilebilir. 25 Eylül 1906 tarihinden sonrası için, Immigration and Naturalization Service, ABD'ye varış tarihi ve yeri, eşlerin ve çocukların adları dahil olmak üzere vatandaşlığa kabul edimiş kişilerin kayıtlarına sahiptir.

Çözmesi zor olan her tarihsel problem yüzlerce yıllık bir geçmiş içermez. New Deal döneminde, 1935'te kurulan Social Security Administration, özel olarak eski bir federal kuruluş değildir. Yine de kayıtlarını National Archives'e vermek zorundadır. Sosyal güvenlik dosyaları, kayıtlı kişinin nerede çalıştığını ve her yıl ne kadar maaş aldığını belirten bilgileri içermektedir. İstek üzerine, Social Security Administration bu bilgileri sağlar. Ancak, mahremiyetle ilgili kanunlar, isteğin ilgili kişi ya da kanuni temsilcisi tarafından imzalanmış olmasını gerektirmektedir. Bu kısıtlamalar sosyal güvenlik kayıtlarına ulaşılabilmesini güçleştirse de kişisel bir tarihi belgeleme ya da yardımcı olmaya çalışan bir akraba ya da tanıdığın sikileşmiş anılarını güçlendirmeye yardım edebilir.

YEREL KAYITLAR

Eyalet ve yerel kayıtlar, daha önce de bahsedildiği gibi, yerleşimler ve onları oluşturan insanlarla ilgili zengin bilgi kaynakları olabilirler. Örneğin bazı bölgelerde şehir veya bölge vergi tahakkuk memurlarının dosyaları, yalnızca değerli ekonomik veriler değil orada yaşayan herkesin ad, adres ve mesleklerini sokak bazında düzenlenmiş olarak verebilir. Böylece, bu tip kayıtlar, federal sayım kayıtlarının sağlayabileceğinden çok daha erken dönemler için mahallelerin mesleki ve refah düzeyi örüntülerinin kavranmasını sağlayabilir. Belediye ve eyalet mahkemeleri, federal bölge mahkemeleriyle birlikte, 26 Eylül 1906 öncesi vatandaşlığa kabul kayıtlarını tutarlar ve bu kayıtlar, kişiler hakkında olduğu kadar topluluklarla da ilgili göçmenlik örüntüleriyle ilgili bilgi sağlayabilir. Doğum, ölüm, evlilik ve boşanma gibi olaylarla ilgili kayıtlar, eyalet ya da yerel yönetimler tarafından tutulan en yararlı belgelerdir. Bunlar ad, doğum tarihi ve yeri, ebeveynlerin ad ve doğum yerleri, ABD'de kalış süresi ve diğer bilgileri ve ölüm sertifikaları için zaman, yer, ölüm nedeni ve gömülme yerini sağlayabilirler. 20. yüzyılın başlarından önce çoğu eyalette bu kayıtlar merkezileşmemiş durumdaydı, bölge ya da şehir görevlileri genellikle de mahkeme görevlileri tarafından saklanıyordu. U.S. Government Printing Of-

fiçe, Washington, D.C., 20402, eyaletler bazında önemli kayıtların yerini bulmaya yardım eden üç kitapçık yayımlamıştır, bunlar: *Where to Write for Birth and Death Records*, *Where to Write for Marriage records* ve *Where to Write for Divorce Records*'dir.

Ancak unutulmaması gereken şey bu tür kayıtlarda bile hata olabileceğidir. Doğum, evlilik ve ölüm sertifikalarının tümü ebeveynlerin adlarını sorar, ancak ebeveynlerin çocuklarının anne ve babası olarak isimlerini beyan etmeleri, muhtemelen, anne babası çoktan ölmüş yaşlı birinin ebeveynlerinin adını vermesine göre daha doğru bir bilgi sağlayacaktır. Ölüm sertifikaları, zor bir dönemde ve genellikle bu konu bilgisi az olan kişiler tarafından doldurulmaktadır. Sınanmamış diğer belgelere duyulan şüpheyi, bu tür kayıtlara karşı da duymak gerekir.

Mezarlıklar hem önemli kayıtları destekleyebilir hem de bunların tutulmadığı dönemlerde onların yerini tutabilir. Mezarlığı bir arşiv, mezar taşlarını da bir belge olarak düşünmek zor olabilir ama mezar taşı üzerindeki yazılar başka hiçbir yerde olmayan bilgileri sağlayabilir. Yalnızca adları, doğum ve ölüm tarihlerini gösteren mezartaşı yazıları değil, kitabeler, sembolik oymalar, mezar taşının büyüklüğü ve üslubu da bilgi verici olabilir. Birbirine bitişik mezar taşları akrabaları işaret edebilir. Ayrıca, çoğu mezarlık defnedilenlerin yazılı kayıtlarını, biyografi kopyalarını, harita ve indekslerini tutar. Bir aile, kilise ya da topluluk mezarlığı onları destekleyen grupla ilgili bilgi sağlayabilir. Elbette, çoğu insanın mezar taşı için parası yoktur ve tahta hatta taş bile yıpranır. Bazı grupların, bilgileri muhafaza etmek üzere sistematik olarak kopyalanan mezarlık yazıları vardır. Bu tip kopyalar, yerel tarih ya da şecere derneğinde veya yakınlardaki bir kütüphanede bulunabilir.

Bölge memurları tarafından tutulan tapu senedi ve diğer mülk kayıtları toprağın bölüşümü ve kentsel gelişim örüntüleri tanımlama, mülkiyetin izini sürme ve gayri menkullerin kullanımındaki değişimleri betimlemede son derece faydalı olabilir. 1920'lerde yaygınlaşan bina ve bölge kodları, toprak kullanımıyla ilgili ek bilgi sağlar. Bunlar ayrıca topluluk içindeki çeşitli etnik ve ekonomik grupların ya da işletmelerin statüsü ve gördükleri muameleyle ilgili ipuçları da sağlayabilir.

Vasiyetnameler ve bunlara ait onay kayıtları da çok zengin bilgi kaynakları olabilir. Vasiyetnamesiz ölen insanlar bile bazen bir mahkemenin yönetmesini gerektiren bir mülk bırakabilirler. Vasiyetname onay kayıtlarını envanteri, genellikle, ayrıntılı tanımlarıyla kişinin mülklerini ve bunları kime bıraktığını gösterir. Mirasçılar, genellikle, diğer kayıtlarda bulunabilen akrabalar ya da bazen tanımlanmaları zor olabilen arkadaşları ve sevi-

len kuruluşlar olabilir. Mülk envanterleri bir ailenin yaşam biçimi ve ekonomik durumu, ve grup halinde bakıldığında da bir mahallenin ya da yerleşimin örüntüsüyle ilgili dair ipuçları sağlayabilir. Vasiyetname onay kayıtları, tüm potansiyel mirasçılar mülkten haklarına düşen doğru miktarı aldıklarından emin olsunlar diye herkese açıktır, tarihçiler bu kayıtlara rahatlıkla ulaşabilirler.

ALTINCI BÖLÜM

SÖZLÜ BELGELER

Herhangi bir şeyden “sözlü belge” olarak bahsetmek tuhaf görünebilir, ancak “belge” (*document*) kelimesinin Latince “öğretmek” anlamına gelen *docere*’den türediğini hatırlamak gerekir. Öğretme işini kelimelerle yapan her şey yazıya dökülmez, en azından orijinal biçiminde dökülmez. Bunu akılda tutarak dikkatimizi bir başka tip ize, geçmişteki olaylara şahitlik etmiş ya da onlara katılmış kişilerin anılarında taşınan izlere çeviriyoruz. Bu anıların taşıdığı bilgi ve kavrayışa eğer ulaşılabilirse, bunlar potansiyel olarak son derece önemli tarihsel izlerdir.

Topluluk, kurum ve aile tarihiyle uğraşanlar için insan hatıraları özellikle önemlidir, çünkü üzerinde çalışılan tarihi büyük olasılıkla, yaptıkları ettikleriyle ilgili uzun uzadıya yazılı belge bırakma konusunda ne isteği ne de zamanı olan kadınlar ve erkekler yaratmıştır. Yanıbaşımızdaki tarihle ilgili çalışan tarihçiler, “yeni sosyal tarih”in yani elit olmayan sıradan kadın ve erkeklerin tarihinin uygulayıcılarıdır. Bu insanların arasından sivrilenler, elbette, hak ettikleri ilgiyi çekmelidir ama yerel tarihçiler, ait oldukları topluluk, kurum ve ailelerde yıllar boyunca önemli ama ortaya çıkmamış ve şimdiye kadar kaydedilmemiş roller oynayan anonim insanların karma bir taslağını oluşturma fırsatını göz ardı etmemelidir.

Bazen tarihe katılanlar ve şahit olanlar, tarihçilerin ilgilendiği bilgi ve kavrayışları yazmaya teşvik edilebilirler. Sorulan sorulara yazılı cevap verilmesini isteyen kişiler iki önemli kurala uymalıdır. Birincisi, sorular mümkün olduğunca sınırları belli sorular olmalıdır. “Bill Amca nasıl biriydi?” diye sormak yerine, “Hayatını nasıl kazanırdı? Boş zamanlarında ne yapardı? Anne ve babasıyla ilişkisi nasıldı?” gibi sorular sorun. Uzun ve çapraşık cevaplar gerektiren sorular sormayın.

İkincisi, sorularınızı cevaplamak mümkün olduğunca kolay olsun.

Sorularınızdan sonra, cevapları yazmak için boşluk bırakın. Pul yapıştırılmış bir zarf hazırlayın. Daima nezaket ve takdir göstermeye hazır olun. Eğer insanlar sahici bir yardımda bulunduklarına ikna edilirse, büyük olasılıkla daha fazla bilgi vereceklerdir. İstedığınız bilgiyi neden aradığınızı onlara anlatın.

Tarihin katılımcı ve tanıklarının anılarına ulaşmanın daha iyi bir yolu, soruları kişiye karşılıklı konuşma yoluyla sormaktır. Konuşmanın içerdiği sorular ve cevaplar daha sonra kullanılmak üzere kaydedilirse sözlü tarih yapılmış olur. Elbette konuşmaları telefonda kaydetmek de mümkündür, ancak görüşmeyi yapan kişi cevapları veren kişiye bu konuşmanın kaydedildiğini söylemelidir.

Sözlü belgelerin ya da daha sık kullanılan terimle sözlü tarihin kullanımına tüm bir bölüm ayırmamızın amacı, ne onu bir esrar perdesinin ardına saklamak, ne de diğer araştırma yöntemleri içinde benzersiz bir konuma oturtmaktır. Sözlü tarih, yalnızca, tarihi olaylarla ilgili birinci elden bilgiye sahip kişilerden elde edilen bilgiyi kaydetmenin ve bunu toplam bilgiye eklemenin bir yoludur. Sözlü tarihçinin bilgi arayışı, bu arada, televizyon için belgesel hazırlayan kişiden farklıdır. Tarihçi görüşmeler yaparak, geçmişin daha önceden kaydedilmemiş izlerini bulup, onları tarihçilerin işine yaraması için önce işitsel ancak daha sonra muhtemelen yazıya dökülmüş hale sokar. Genellikle derlenen bilgiyi kullanan kişi aynı zamanda görüşmeyi yapmış olan kişidir ancak istisnalar da söz konusu olabilir.

Sözlü tarih ne yeni ne de nadiren kullanılan bir araştırma yöntemidir. Tarihçiler yüzyıllardır kendilerinin ve başkalarının sorduğu sorular ve yazıya döktükleri cevaplarla, tanık olanların ya da katılımcıların ifadelerine güvenmişlerdir. Ancak bu yöntem 1940'ta Columbia Sözlü Tarih Projesi'nden Allan Nevins tarafından kurumsallaştırılmıştır. Bu yöntemin kullanımı yolunda ilk büyük adım 1948 yılında sesin tele alınmasıyla atılmış, böylelikle görüşmeleri harfi harfine yazıya dökmek mümkün olmuştur. Hem bant hem de daha yakın dönemde video kayıtları ve özellikle kaset bant kaydediciler, sözlü tarih hareketinin oluşmasına yardım etmiştir. (Ancak, görüşmelerin tümünün kaydedilmesinin gerekmediği akıld tutulmalıdır. Görüşmeyi yapan kişiler, gazetecilerin gazete için yaptıklarına benzer biçimde elle not tutabilirler.)

SÖZLÜ TARİHİ ETKİLİ BİÇİMDE KULLANMAK

Sözlü tarih en etkin biçimde nasıl kullanılabilir? Piyasadaki kullanım kılavuzlarına bakıldığında sözlü tarihin temelde, bilgi edinme sürecinde akliselimin kullanılmasından başka bir şey olmadığı izlenimi edinilmektedir. Yoksa, aklı başında hangi insan

—görüşme yapmak için, hakkında hiçbir şey bilmediği insanların evine haber vermeden gider?

—kullanmasını bilmediği ya da önceden kontrol etmediği cihazları görüşmeye getirir?

—konuşmasını beklediği kişiyi rahatlatmadan ya da ne yapmak istediği hakkında hiçbir fikri olmadan görüşmeye başlar?

—kötü tasarlanmış sorular sorar?

—görüşmenin, önceden belirlenmiş biçiminden uzaklaşmasına ya da tersine bu biçime zorlanmasına izin verir?

—soruların cevaplarını dinlemez?

—görüşülen kişinin sözünü kesip konuşmayı kendi yapar?

—televizyonun sesi açıkken iki ya da üç kişiyle aynı anda görüşme yapar?

—görüşülen kişi yorgunluktan bitap düşene kadar ya da ilgisini kaybedene kadar görüşmeyi sürdürür?

— görüşme sırasında, tarih, ad —özellikle nasıl yazıldıkları— ve daha sonra açıklanması gereken diğer bilgileri kaydetmeyip not almayı ihmal eder?

—görüşme sırasında elde edilen bilginin kullanımı için görüşme yapılan kişiden izin almaz?

—görüşme yapılan kişi, görüşmeyi yapan kişi ve görüşmenin konusunu bant üzerinde ve daha sonra da yazı biçiminde kaydetmez?

—elde edilen bilgiyi doğruluğunu kontrol etmeden kullanır?

Yine de kimsenin aklına gelmeyen başka hatalar da yapılır ve sözlü tarih konusunda çalışmış herkes, şüphesiz bu listeye ekleme yapabilir.

Doğru ve etkili biçimde sözlü tarih çalışmaları yapabilmek için sunacağımız özel önerilerden önce iki genel öneri faydalı olabilir. Birincisi, şartların pratiği değiştirdiği unutulmamalıdır. Diyelim aile tarihi konusunda yalnız çalışan ve görüşme yaptığı kişiyi tanıyan bir tarihçinin yaklaşımı, grup halinde çalışan, iyi ve açık seçik tanımlanmış amaçları olan tarihçininkinden oldukça farklı olacaktır. Birinci durumda, görüşme yapan kişiler anıları toplamaya ve bilinen gerçekleri yeniden canlandırmaya çalışacaklardır. Görüşmeler konudan saptığında yeni bilgilerin ortaya çıkabileceğinin farkında olan bu kişiler, önceden belirlenmiş soru öbekleri konusunda ısrarlı olmayacaklardır.

Önceden tanımadıkları daha sonra da karşılaşmayacakları kişilerden bilgi alma amacıyla hareket eden görüşmeci kadrolarından oluşan grup projelerinde —örneğin, mahalle tarihi— her görüşmeciye, özel bir sırada düzenlenmiş ve harfi harfine sorulması gereken soruları ve bu sorula-

rı sorma talimatlarını vermek iyi olur. Bu tip durumlarda görüşme büyük bir araştırmanın bir parçasını oluşturur ve araştırılan popülasyonun bir bölümü tarafından cevaplanmayan sorular projenin tamamının değerini azaltacaktır.

Şartlar, ayrıca, görüşmeleri yapan kişilere verilen eğitimin tipini ve kapsamını da etkiler. Kendi projelerini yapan, hoşsohbet görüşmeciler, muhtemelen çok fazla eğitime ihtiyaç duymadan da görüşmeleri etkin bir biçimde yürütebilirler. İşe başlamaları için, bu bölümdeki önerileri hızlı bir şekilde okumak onlara yetecektir. Hızla tecrübe kazanacaklar ve hatalarının bedeli çok büyük olmayacaktır. Diğer yandan, görüşme yapabilmek herkes için kolay değildir, bazıları için eğitim ve pratik faydalı olacaktır. Yine, bir projenin parçası olarak —örneğin, göç örüntülerini ortaya koymak ya da belirli bir olaya katılmış kişilerin yaşantılarını kaydetmek gibi— görüşmeleri yapan kişiler için, sistematik bir eğitim daima gereklidir. Görüşmeleri yapanların gönüllüler mi yoksa ücretli çalışanlar mı olduğu pek az önemlidir. Projenin niteliği ve görüşmeyi yapanın kişiliği gereken eğitimin kapsamını belirler.

İkinci genel doğru, sözlü tarihin yalnızca bir araç olduğu, kendi içinde bir amaç olmadığıdır. Bilginin derlenmesi, özümsemesi ve yorumlanması amacına yönelik bir sürecin yalnızca bir bölümüdür. Sözlü tarih hareketinin en ateşli taraftar ve uygulamacıları, bazen görüşmenin kendisinin olağanüstü bir önem taşıdığı izlenimini yaratmaktadırlar. Bu, heyecan verici ve eğlenceli olabilen görüşmeler düşünüldüğünde anlaşılır bir durumdur. Dahası, görüşme yapılan kişiler genellikle yaşlı olduğundan, görüşmeyi yapan kişiler zamanın daraldığı hissine kapılabilirler. Kütüphaneler ve arşivler daima burada olacaktır ama insanlar ölebilirler. Sözlü tarihin aşağı inmekte olan bir asansöre tırmanmaya benzediği söylenmiştir; dinlenmek için zaman yoktur. Sözlü tarih konusunda hevesli olmak iyidir ama asıl önemli olan şey, tarihsel kayıtlara katkıda bulunabilmeyi başara bilme konusunda sözlü tarihin taşıdığı potansiyeldir.

GÖRÜŞMENİN KURALLARI

İster yalnız ister büyük bir projede çalışınlar, tarihçiler görüşmelerini mümkün olduğunca iyi yapmak isterler. Şu kurallar işlerine yarayabilir.

Görüşmeden önce:

1. Görüşmeyi yapmak istediğiniz zamanı, görüşmek istediğiniz kişiye önceden telefon ederek ya da yazarak bildirin. Planlarınızı ve amaçlarınızı açıklayın, bu kişinin projenizle ilgilenmesini rica edin ve görüşme için

bir zaman belirleyin. İlk görüşmenizde notlar alın. Büyük bir projede, ilk temastan sonra, bireysel görüşmelerin toplam içinde nasıl rol oynayacağını açıklayan veya konuşulacak dört ya da beş ana konuyu özetleyen bir mektup yazmak iyi olur. Bu şekilde, daha sonraki temaslarınız için, görüşeceğiniz kişinin ilgi alanlarınız konusunda düşünmesini ve daha iyi bir görüşme yapabilme olasılığını arttırırsınız. Görüşmeler için temel oluştururken nezaketten daha fazlası gerekir.

2. Görüşeceğiniz kişi hakkında mümkün olduğunca çok bilgi toplayın ve bu kişi ile projeniz arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir biçimde tanımlamaya çalışın.

3. Görüşme için temel ilgi alanlarınızın özetini çıkarın. Katı bir çerçeve içinde sıkışıp kalmamak için, soruları yazmak yerine, sayesinde çabucak soru oluşturabileceğiniz kısa ifadeleri not edin. Bu notları kullanmak hem görüşmeye canlılık katacak hem de sizi ve görüşmeciyi rahatlatacaktır. Eğer soruları yazmayı tercih ediyorsanız, görüşme beklenmedik ancak verimli yönlerle uzandığında onlardan vazgeçmeye hazır olun.

4. Teyp kullanmayı planlıyorsanız, nasıl işlediği ve özellikle mikrofon, volüm kontrolü ve teyp değiştirmeyle ilgili bilgi sahibi olun. Görüşmeye gitmeden önce başka biriyle pratik yapın. Siz mikrofon karşısında rahat olursanız görüştüğünüz kişi de rahat olacaktır. Görüşme başlamadan önce bantta yaklaşık bir dakikalık bir boşluk bırakın, bu bölüme görüşmeyle ilgili bilgileri kaydedebilirsiniz. Görüşmeye götürmeyi düşündüğünüz malzemeleri hazırlayın; bunlar notlarınız ve görüşmenin ana hatları, kurşun ve dolmakalemler, defter, uzatma kordonu ve yedek teypler olabilir.

Görüşmeyi başlatmak için:

1. Görüşeceğiniz kişi ve siz rahat edecek biçimde oturmalsınız. Teyp, ulaşabileceğiniz bir yerde olmalı, ancak görüşmecinin dikkatini fazla çekecek kadar da yakın olmamalıdır. Dikkatinizi dağıtacak, görüşmede kesinti yaratacak şeylerden ve radyo, televizyon, trafik gürültüsünden kaçının.

2. Görüşmeyle doğrudan ilgili olmayan konularda birkaç dakika sohbet edin ve bu sırada kayıt cihazı çalışıyor olsun. Kaydettiğiniz şeyi birkaç dakika dinleyin. Bunu yapmak hem sizi ve görüşülen kişiyi rahatlatacak hem de kaydın istediğiniz seviyede olup olmadığını kontrol etmenizi sağlayacaktır. Görüşülen kişi kendi sesini ilk kez duyduğunu söyleyerek sizi şaşırtabilir ve siz de görüşülen kişiyi bu sesin doğal olmayan ya da nahoş bir tarafı olmadığına ikna etmek durumunda kalabilirsiniz.

3. Görüşeceğiniz kişinin gerginleşmesine neden olmadan yapabiliyorsanız, görüşmeye, görüşmeyi yapanın ve görüşülenin adları, görüşmenin yeri, tarihi ve konusunu tanımlayarak başlayabilirsiniz. Sohbet biçiminde

bir üslup, gayri resmi konuşmadan görüşmeye kolayca geçilmesini sağlayarak sorular ve cevaplar arasında kolay bir akış için temel oluşturur.

4. Saatinize bakın ve bantın süresi hakkında bilginiz olsun, böylelikle ne kadar kayıt süresi kaldığını sürekli olarak kontrol etmek zorunda kalmazsınız. Görüşmeler normal olarak bir saat ya da doksan dakikadan fazla sürmeyecek biçimde ayarlanmalıdır.

Görüşme sırasında:

1. Kendinize, görüşmenin bilginizi gösterme amacı değil, —ancak görüştüğünüz kişide bilgi sahibi olduğunuz izlenimini yaratabilmelisiniz— görüştüğünüz kişiden sorularınıza açık cevaplar alma amacı taşıdığını hatırlatın. Her şeyden önce, bilgi gösterisiyle görüşmeye hâkim olmaya çalışmayın.

2. Evet ya da hayırla cevaplandırılabilir sorular sormaktan kaçının. Faydalı başlangıçlar şunlar olabilir: “Buna ne yol açtı?”, “Bundan söz eder misiniz?”, “Bu olduğunda ne hissettiniz?”, “Şunu dinlemek isterdim...”

3. Soruları tek tek sorun; soruları bir arada sorarak, görüştüğünüz kişinin hangi soruya cevap vermesi gerektiği konusunda kafasını karıştırmayın.

4. Sorularınız kısa ve yerinde olsun.

5. Görüşmeye sorun yaratmayacak konularla başlayın, daha hassas konuları konuşmak için iyi bir ilişki kurulana dek bekleyin.

6. Dinleyin.

7. Sessiz kalınan süreler sizi telaşlandırmamasın; görüşülen kişinin düşünmek için zamana ihtiyacı olacaktır.

8. Düzgün bir biçimde ifade edemediğiniz sorularla ilgili endişeye kapılmayın. Yapacağınız küçük beceriksizlikler görüştüğünüz kişiyi rahatlatacaktır.

9. Aklınıza başka bir soru geldiği ya da görüştüğünüz kişi planladığınız soru çerçevesinin dışına çıktığı için iyi bir öyküyü kesmeyin. Bunu yaptığınız takdirde, değerli anılar elden gidebilir. Konuşmayı tekrar istediğiniz yöne çevirmek için nazik bir biçimde ve uygun zamanlamayla hareket edin.

10. Görüştüğünüz kişinin insanları tasvir edişini kolaylaştırmak için, önce fiziksel görünüşlerini sonra da kişilik, karakter ve aktivitelerini sorun.

11. Unutmayın ki görüştüğünüz kişiler, muhtemelen, yalnızca tasdik beklediğiniz ifade ya da sorulardansa belirsizlik içeren sorulara daha ilginç ve istekli cevaplar verecektir. “Anladığımdan emin değilim” ya da “Orada olmayan birisine bu karmaşık gelebilir” gibi ifadeler faydalı bilgiler edinilmesini sağlayabilir.

12. Görüştüğünüz kişinin tanımlanan olaylar sırasında nerede olduğunu ve bu olaylarda nasıl bir rol oynadığını anlamaya çalışın. Görüştü-

günüz kişi bu olaylara katılmış mı yoksa pasif bir tanık mı, bunu kavramaya çalışın.

13. Görüşmeyi diğer kaynaklardan elde edilen bilginin doğrulanması amacıyla kullanın. Başka bir öykünün daha doğru olduğuna inansanız da görüştüğünüz kişiye itiraz etmeyin. “Bazıları diyor ki...” ya da “Duydum ki...” gibi alternatif ifadelerle mümkün olduğunca çok bilgi elde etmeye çalışın. Hangi hikâyenin doğru olduğuna daha sonra karar verebilirsiniz.

14. Kayıt dışı ifadelerden kaçınmaya çalışın; görüştüğünüz kişinin söylediklerinin kayıt edilebilir olmasına çalışın. Hassasiyet taşıyan malzemeler, üzerinde anlaşılan bir süre için bantın kapatılmasıyla korunabilir. Bant mühürlenir ve konu daha az hassas bir hal alana dek araştırmacıların bu banta ulaşması engellenir. Böylesi malzemeleri tamamen yitirmektense kaydedip daha sonra kullanabilmek daha iyidir.

15. Konu çok sapmadıkça, görüştüğünüz kişinin sözünü kesmeyin. Bunu yapmak gerektiğinde de, “Şimdi şuna geri dönelim” ya da “Biraz önce bana şunu söylüyordunuz...” gibi ifadeleri kullanmanız iyi olur.

16. Görüştüğünüz kişi aşırı derecede heyecanlanmadığı ya da ilişki kurmaz bir duruma gelmediği sürece, kayıt cihazınızı açıp kapatmaktan kaçının. Banttaki gereksiz malzeme, konuşmanın akışını bozmaktan iyidir.

17. Görüşmede özel, gerçeklere ait bilgilerin ortaya çıktığı durumlarda dikkatli olun. Bu bilgiyi yazarak not alın. Görüştüğünüz kişiye adların nasıl yazıldığını sormak hiç de uygunsuz olmaz. Doğruluk kesintisiz bir görüşmeden daha önemlidir.

18. Görüşmecinin özellikle ilgilendiğiniz kişilerle ya da olaylarla ilgili konuşmasını teşvik etmek ve hafızasını canlandırmak için fotoğraf, gazete kupürü ya da diğer belgeleri kullanın. Görüşeceğiniz kişiden, görüşmeden önce fotoğraf ve diğer hafızayı canlandırabilecek malzemeleri gözden geçirmesini rica etmek, kişiyi tartışmak istediğiniz konularda düşünmeye davet etmenin bir yolu olabilir. Mümkünse bu malzemelerin kopyalarını arşive kaldırdığınız bantla birlikte saklayınız.

19. Görüşmenin sonunda, görüşmeyi tanımlayan bilgileri, yani görüşmeyi yapan ve görüşülen kişilerin adları, tarih, yer ve görüşmenin konusunu tekrarlayın.

Görüşmeden sonra:

1. Görüşmecinin bant ve onun yazıya dökülmüş biçiminin kullanılabilmesi için verdiği izni güvenli bir yerde saklayın.

2. Görüşmeyi tanımlayan bilgileri bir kartın üzerine yazarak görüşme dosyasında saklayın. Bu kartta, tartışılan ana konularla birlikte bu konula-

rın konuşulmaya başladığı anlar da belirtilmelidir. Durdurulabilen bir saat gerektiren bu saat—konu indeksi, bantın yazıya dökülmüş hali elde edilmeden önce, araştırmacıların banttan yararlanabilmelerini sağlar. Araştırmacı, görüşmeyi yapan kişi olsa dahi bu indeks işe yarayacaktır.

3. Bantı, zarar görmemesi için, düşük nem seviyesinde ve çok sıcak ve soğuk sıcaklıklardan kaçınılacak şartlarda saklayın.

SÖZLÜ TARİHTE TARTIŞMAYA AÇIK KONULAR

Sözlü tarih uzmanlarının tümü karşılaştıkları sorunlar konusunda aynı fikirde değildir, bu sorunların bazıları aşağıda kısaca incelenecektir.

Bantların yazıya dökülmesi ne derece önemlidir? Yazıya dökme, bantların içeriğinin araştırmacıların işine yarayacak hale gelmesi için en iyi araçtır, ancak gerektirdiği emek çok zaman ister, dolayısıyla da pahalıdır. Bir saatlik bir görüşmeyi yazıya dökme yaklaşık beş saat, bazen de daha uzun sürer. Bu konudaki genel görüş, yazıya dökme işleminin eğer mümkünse yapılması, ama zaman ve paranın çoğunu yazıya dökme işlemi için harcamak yerine görüşme yapmaya devam etmenin daha iyi olduğu yolundadır. Yukarıda bahsedilen zaman—konu indeksi, bantların işe yararlılığı için iyi bir geçici araçtır. Bu genel görüşe rağmen, sözlü tarih konusunda başlangıç seviyesinde olanların görüşmeleri dinlemek ve anlamak için yazıya dökme işlemini yapmalarını şiddetle tavsiye ederiz. Bu alıştırma, yeni başlayanların kaçırdıkları şeyler ve bunların nedenleri konusunda bilinçlenmelerini sağlayacaktır. Yazıya dökme işlemi kendini eğitime alıştırmalarıdır. Neredeyse her seferinde, görüşmecinin, birincisinden daha bilgi verici olma olasılığı taşıyan ikinci bir görüşme yapmayı istemesiyle sonuçlanır.

Yazıya dökme işlemi eksiksiz mi olmalıdır, yoksa düzeltme yapılabilir mi? Genel görüş, “şey”, “hı hıh” gibi sahte başlangıçlar ve görüşmeyi yapanın yalnızca konuşulan kişinin sözüne devam etmesi için kullandığı dilsel tepkiler gibi laf kalabalığını çıkarmanın uygun olacağıdır. Bundan daha fazla düzeltme yapmayı bazı tarihçiler hoş karşılamadığı gibi bazıları da kesinlikle onaylamamaktadır. Pratik bir konu olma özelliği taşıyan düzeltmelerin kapsamını, görüşülen kişinin konuşmasının niteliği ve kalitesi belirler.

Görüşmenin yazıya dökülmüş biçimi görüşülen kişiye gösterilip, banta kaydedilmiş şeyleri düzeltbilmesi için bir fırsat verilmeli midir? Çoğu sözlü tarihçi, eğer görüşmelerin basılma ya da sıkça alıntılanma olasılığı varsa, görüşülen kişiye görüşmeyi gözden geçirme hatta değiştirme olanağı sağlamakta, görüşmelerin insanların ne dediğini değil ne söylemek istediğini gösterebilmesini savunmaktadır. Görüşülen kişilere bu ayrıcalığın sağlan-

ması, bazı sözlü tarihçilerin görüşmeyi yazıya dökmekten kaçınmalarına neden olmaktadır. Yazılarında doğrudan banttan alıntı yapmaktadırlar.

Bantlar kaset mi yoksa makara bantı mı olmalıdır? Kaset kullanımının önerilmesinin nedeni daha kullanışlı olmasıdır; ancak makara bantları daha kalın, daha güvenilir, cihazın içinde sarılma olasılıkları daha az, daha ucuz ve genellikle kayıt için daha iyidir. Bazıları makara bantlarının daha uzun süre dayanacağını, dolayısıyla tercih edilmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Ancak sanıyoruz ki çoğu sözlü tarihçi, makara bantlarının dayanıklılığı ve kalitesi yerine, kaset bantların kolaylığını seçecektir.

Yazıya dökme işlemi tamamlandıktan sonra bantlar saklanmalı mıdır? Buradaki pratiği, genellikle ekonomik şartlar belirler. Büyük ölçekte yapılan sözlü tarih pahalıdır ve bantların tekrar kullanılmasını gerektirir. Bu konuda tutulacak orta yol, araştırmacıların görüşülen kişinin sesini duyarak konuşmanın tonunu ayırt edebilmelerine olanak verecek biçimde, en azından örnek olabilecek bölümlerin saklanması olabilir. Kritik konularla ilgili bölümler de saklanmalıdır. Eğilim, yazıya dökme işleminden sonra bantların tamamının saklanması yönündedir.

Kullanımla ilgili ahlaki ve kanuni konularda alınacak tavır ne olmalıdır? Sözlü tarihi kullanan kişiler, bazen, belki de en önemlisi mahremiyetle ilgili olan, ahlaki ve kanuni sorunlar yaratabilecek bir araştırma yöntemi kullanmakta olduklarını akılda tutmalıdırlar.

Yalnızca açığa çıkmasını istemediği bazı şeyler olan görüşülen kişinin hakları değil, üçüncü şahısların hakları da tehlikede olabilir. Mahremiyetin ihlaline karşı her türlü önlem alınmalıdır. Yanıbaşımızdaki geçmişle ilgilenen ve profesyonel olmayan çoğu tarihçinin araştırmalarında muhtemelen kanuni sorun yaşanmayacaktır, yaşandığı durumda ise bunlar, burada sunulan genel önerilerin faydalı olamayacağı kadar özel sorunlar olacaktır.

SÖZLÜ TARİH VE FOLKLOR

Ünlü halkbilimci Richard Dorson'ın belirttiği gibi, yerel tarih, “doğal ve kaçınılmaz olarak folklor çalışmalarıyla ilişkilidir” ve yerel tarihle ilgili araştırma yapmanın en cazip yönlerinden biri de “halk geleneklerini kaydetme ve onları tarihsel öykülemeyi zenginleştirmek için kullanma fırsatıdır”. Sözlü folklor tarihi, yukarıda tanımlandığı biçimiyle sözlü tarihin kullanıldığı şartlara uyarlanmasıdır.

Dorson görüşme yapmadığını, bilgi veren kişilerden (görüşülen kişinin bu bağlamdaki karşılığı), irfanı paylaşma biçimlerine hiç zarar vermeden malzeme derlediğini söylemektedir. Halkbilimciler akademik bilgiden

başka şeylerle de ilgilenirler. Onlar öyküleri (şakalar, inanılmaz öyküler, olağanüstü öyküler, efsaneler, peri masalları), şarkıları (baladlar, gazeller, kısa ve basit şarkılar, ilahiler), enstrümantal müzik, danslar, oyunlar (dramlar, oyunlar, dile dayalı oyunlar), bilmeceler, konuşmalar (deyimler, kelime dağarcığı, dilbilgisi), inanışlar (insan hayatı, bitkiler, hayvanlar, hava, ilaçlar, büyücülük), görenekler (gündelik, arzı, mevsim veya yıla bağlı olaylar ya da hayat çemberiyle ilgili) ve maddi kültür (sanat, zanaat, yemek pişirme ve mimari) örneklerini derlerler. Bu liste, folklorun işlevsel tanımını verir; bu işi yapanlar resmi tanımlardan hoşlanmadıkları için belki de verilebilecek en iyi tanım budur. *Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*, yirmi bir adet kısa tanım vererek bu konudaki farklı fikirleri ortaya koymaktadır.

Bu rehberin yazarları olan MacEdward Leach ve Henry Glassie, folklor ve popüler kültür, folklor gelenekleri ve “kitle kültürünün geçici ürünleri” arasında bir ayrım yaparak folkloru tanımlarlar. Folklorun “taşıyıcı ve şekillendirici kuşakların sağladığı içsel güç ve güzelliğe sahip olduğunu ve bu özelliklerin onu kültürün diğer seviyelerindeki malzemelerden ayırt ettiğini” söylemektedirler. Folk, geleneksel, eski moda ve yerel olsa da bir şeyin gerçekten folk olduğunu gösteren kanıt, onun farklı zamanlarda ve farklı yerlerde bulunabilmesidir. Halkbilimcilere göre, folkun çeşitlemeleri onun sözlü gelenekteki uzun ömrünü göstermektedir.

Sözlü tarihi bir araç olarak kullanan, yanibaşımızdaki geçmişle ilgilenen tarihçiler, yalnızca insanlarla görüşme yapmayıp derleme yaptıkları ya da ilgilendikleri kişilerin halkla ilgili yanlarına eğildikleri için halkbilimci niteliği taşımazlar. Yine de, halkbilimcilerin önem verdikleri konuları göz önünde tutmak, tarihçilerin anlatmak istedikleri öykü için malzeme toplama işini daha iyi yapmalarını sağlayabilir.

Sözlü tarihle ilgili bir bölüm okumak da insanı sözlü tarihçi yapmaya yetmez. Tarihsel araştırma yöntemlerinin çoğunda olduğu gibi, sözlü tarihi öğrenmenin yalnızca bir yolu vardır, o da yapmaktır.

NOTLAR

Bu bölümdeki alıntılar: Richard M. Dorson, *American Folklore and the Historian*, (Chicago: University of Chicago Press, 1971), s. 146; a.y., “The Oral Historian and the Folklorist,” *Proceedings of the Sixth National Colloquium on Oral History*, Bloomington, Indiana, Ekim 8—10, 1971, s. 42; MacEdward Leach ve Henry Glassie, *A Guide for Collectors of Oral Tradition and Folk Cultural Material in Pennsylvania*, (Harrisburg: Pennsylvania Historical and Museum Commission, 1968), s. 7—8.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÖRSEL BELGELER

Fotoğraf, çizim, resim ve filmler yanibaşımızdaki tarihle ilgilenen tarihçilerin çalışmalarının doğal ve asli unsurlarıdır. Bunlar ve diğer görsel belgeler, yıllar içinde meydana gelen değişikliklere (örneğin bir bölgenin silueti, manzarası veya dokusundaki ya da kişilerin görünüşlerindeki değişiklikler) tanıklık eder. Zamanı bir anlığına dondurarak ayrıntılı bir inceleme için sabitlenmiş anlar sağlarlar. Bunlar gelenekleri, tercihleri ve üslupları ortaya koyarak geçmişteki tatil ve özel günlerin nasıl kutlandığını gözlemleme; evdeki, işteki ya da eğlenmekte olan insanları seyretme; insanların nasıl flört edip evlendiklerini ve çocuk sahibi olduklarını; hayatlarının değişik dönemlerinde sıkıntı, karmaşa ve zorluklarla nasıl başa çıktıklarını görmemize olanak tanırırlar. Görsel belgeler sayesinde bir toplumu keşif yaparken, bir şeyler inşa ederken ya da hareket halinde, savaşırken ya da barış içinde yaşarken görebiliriz. Bu tip belgeler şekillenmekte olan toplulukları, oluşan ve büyüyen kurumları, hizmet veren ya da mücadele eden kuruluşları, gelişen ya da durumu kötüye giden işyerlerinin kanıtlarını sunar.

Çok geniş imkânlarla sahip oldukları için görsel belgelerin iyi kullanılması gerekmektedir; bunun için de öncelikle ne oldukları açık bir biçimde kavranmalıdır. Bu belgelerin niteliği yaratıcılarının onları nasıl gerçekleştirdiğine bağlıdır. Bir kez ortaya çıktıktan sonra kendi başlarına var olan bağımsız belge özelliği kazanırlar. Ancak, kendilerini seyredenler tarafından farklı biçimlerde kullanılmaya açıktırlar. Nasıl ki aynı konuyu anlatan görsel belgeler farklı yaratıcılar tarafından farklı biçimlerde üretiliyorsa, tek bir belge de ona bakan farklı kişiler tarafından farklı biçimlerde görülür. Bu belgelerin anlamları, kısmen, nasıl sergilendiklerine de bağlıdır.

Daha az kısıtlama ve sapmayla konunun daha açık ve doğrudan izlenebilmesi için bu bölümde, yanibaşlarındaki dünyayı inceleyen tarihçilerin

belki de en sık kullandıkları görsel belge biçimi olan fotoğraf üzerine yoğunlaşılacak. Ancak, fotoğraflar için geçerli olan ifadeler diğer görsel belge biçimlerine de uyarlanabilir. “Fotoğraf” ve “fotoğrafçı” kelimelerine yapılan atıflar, “resim” ve “ressam” kelimeleri (ya da diğer görsel sanat biçimleri ve onların yaratıcıları) için de geçerlidir. Ancak, bir fotoğrafın bir resim “gibi” olmadığı akılda tutulmalı ve bunları karşılaştırma denemeleri temkinli bir biçimde yapılmalıdır.

FOTOĞRAFLAR: ARACI BELGELER

Fotoğraflar bir öyküyü yeniden kurma ve anlatmada kullanıldıklarından, yanibaşımızdaki geçmişle ilgilenen tarihçiler fotoğrafçı olmanın yanı sıra, muhtemelen fotoğraf yorumcuları da olacaklardır. Bazen bir fotoğraf temel olarak bilgi taşır, bir olayın kanıtıdır. Orada kimlerin olduğunu, insanların ne giydiğini ve olayın hangi şartlar altında gerçekleştiğini ortaya koyabilir. Eğer ailevi bir olayı, örneğin bir düğünü gösteriyorsa toplumsal bir tören söz konusu demektir. Böyle durumlarda fotoğraf çekmenin kendisi de bir törendir. Bazen fotoğraf çekme kararı, fotoğrafı çekilen olaya, fotoğrafı çekilmeseydi sahip olamayacağı bir önem kazandırır. Fotoğraf, tarihteki bir anın ince bir dilimi, geçmişin gerçek bir parçası gibi görünse de, dikkatle incelendiğinde bir gerçekdışılık duygusu da yaratabilir. Sıradan şeyler mistik bir özellik kazanabilir.

Bazı fotoğraflar sanat eseridirler; yalnızca Eugene Atget, Alfred Stieglitz, Edward Steichen, Edward Weston ve Henri Cartier-Bresson’un kiler değil, eserleri keşfedilmeyi bekleyen, yayımlanmamış ve sergilenmemiş olan fotoğrafçıların eserleri de sanat eseri olabilir. Fotoğraflar Roy Stryker, Dorothea Lange ve diğerlerinin 1930’larda yaşanan buhranın yaşattığı zorlukları anlatan eserlerinde olduğu gibi mesajların sanatsal taşıyıcıları olabilirler. Bir heykel parçasının fotoğrafında olduğu gibi, bir sanat formunu bir diğeriyle yakalama çabası olabilirler; böyle bir örnekte fotoğraf sadece bir illüstrasyondur. Fotoğrafı bir reklamcı akıl çelmek, emlakçı sergilemek, arkeolog kaydetmek, gazeteci haber vermek ve reformcu toplumsal bilinci harekete geçirmek için kullanabilir.

Başka hangi biçimlere bürünürse bürünsün, bir fotoğraf aracılık eden bir belgedir. Fotoğraf makineleri ve filmler fotoğrafçının elindeki araçlardır. Bu araçlarla bunları kullanan arasındaki ilişki —araçlar büyük ölçüde mekanik bir işlev gördüğünden— benzersiz bir ilişkidir. Bu nedenle, fotoğraf makinesi bir fotoğrafçı için, ressamla ilişkisi göz önüne alındığında, fırçadan hem daha fazla hem de daha az bir şeydir. Film, heykeltıraşla ilişkisine göre çamurdan hem daha çok hem de daha az bir şeydir. Fotoğraf makineleri, fotoğrafların çekildiği anlarda fotoğrafçının varlığını gerektir-

meyecek biçimlerde kullanılabildikleri gibi, fotoğrafçının fotoğrafı çekerken fark etmediği şeyleri bile gösterebilir. Bu yüzden de, amatörler kadar profesyonel fotoğrafçılar da “ne çıkacağını” görmek için fotoğraflarının baskılarını merakla bekler.

FOTOĞRAFLARI OKUMAK

Bir fotoğrafa bakmakla onu okumak arasında fark vardır. Bakmak önce gelir. Bakarak, insanlar fotoğrafçıyı göz ardı edip fotoğraftan ne almak istiyorlarsa onu alırlar. Bakış bir izlenim oluşturur. Eğer bir izlenim elde etme fırsatını kaçırsanız, bu fırsatı bir daha yakalayamayabilirsiniz.

Bir fotoğrafı okumak, genellikle ona kelimeler eklemektir. Az sayıda fotoğrafçı, fotoğraflarına ad ya da açıklama vererek okuyucularına yardım eder. Diğerleri, örneğin Henri Cartier-Bresson ad ya da başlıklara, fotoğrafların açıklanmasına şiddetle karşı çıkar. Fotoğrafın kendi başına, kelimeler olmaksızın var olması gerektiğini savunur. Ancak, biz, fotoğrafları okumanın, yazar-fotoğrafçı Wright Morris’in deyiimiyle onlara “dilsel gözlem” sağlamanın fotoğraflara kendi imgelerini verdiğini ve okuyucu için anlamlı olan şeyin de bu imge olduğunu düşünüyoruz.

Bir fotoğrafı okumanın en iyi yolu ona sistematik sorular yöneltmektir. Bu işe başlamanın en iyi yolu da, bir *fotoğrafçı bilinçliliği* oluşturmaktır. Fotoğrafçı fotoğrafı çekerken ne gördü? Fotoğrafta görmemiş olabileceği ne ya da neler vardı? Amacı neydi? Taraflı olduğu şeyler neydi? İnsanlara neden belirli bir şekilde poz verdirdi? Fotoğrafın çekildiği şartlar fotoğrafçının seçimlerini nasıl sınırladı?

Sonra da fotoğrafın kadrajına bakılabilir. Eğer görüntü bölgesinin etrafına gerçekte olmayan bir sınır çekilmeseydi, göz konuyu farklı bir biçimde görebilirdi. Fotoğraftan gözün görebileceği neler çıkarılmıştı? Kadrajın insanın orada olma duygusuna etkisi neydi? Fotoğrafın kadrajı küçültülse, insanların fotoğrafa tepkisinde nasıl bir değişiklik olurdu?

Kadrajlamanın etkilerine önem vermek dikkati doğal olarak fotoğrafın *çekildiği yere* yöneltir. Kapalı bir mekânda mı çekilmişti? Eğer öyleyse, bu mekânın durumu fotoğrafı nasıl etkilemişti? Yapmacık ya da suni miydi? Fotoğraf, kültürel ya da doğal çevreyle ilgili hangi ipuçlarını taşıyordu? Fotoğraf makinesi sesleri ve kokuları kaydedebilseydi fotoğrafın imgesi güçlenir miydi?

Fotoğraf, örtücünün açık kaldığı süre boyunca görüntüyü dondurarak okuyucunun dikkatini *zaman* ile ilgili sorulara yöneltir. Fotoğraf, günü ya da yılı nasıl göstermektedir? Fotoğrafın çekilmesinden önce ne olmuştu? Sonra ne oldu? Fotoğraf, zamanın durdurulmasıyla ilgili neyi gösteriyor-

du? Hareket halindeyken yakalanan şey neydi? Fotoğraf, çekildiği döneme dair ne anlatıyor?

Ayrıca, fotoğrafın *ayrıntılarına* ve içinde bulunan görüntülere (örneğin elbisenin danteline ya da şömine rafının üzerindeki biblolara) özellikle dikkat etmek yararlı olur. Parçalar bütüne nasıl katkıda bulunuyor? Fotoğraf, içindeki ayrıntıları yorumlamanızı nasıl sağlıyor? Ayrıntılar, fotoğrafta temsil edilen olayın yer ve zamanına ilişkin hangi sonuçların çıkarılmasına yol açıyor? Fotoğraftaki insanların meslekleri, toplumsal sınıfları, zevkleri, inanışları ya da değerleriyle ilgili neler görünüyor? Fotoğraftaki kadrajın parçası olduğu kültür hakkında fotoğraftan hangi sonuçlar çıkarılabilir?

Biraz tecrübeyle bir fotoğrafın *teknik özelliklerini* kavramak mümkündür. Objektifin odak uzaklığı arttıkça fotoğraf üzerindeki düzleştirme etkisi (*flattening effect*) belirginleşir. Bu etki odak uzaklığı 85 mm olan objektiflerde başlar, 200 mm ve daha uzun olanlarda en uç noktaya ulaşır. (Odak uzaklığı, objektifin merkezinin filme olan uzaklığıdır.) Daha uzun odak uzaklıklı objektiflerle mesafeler azaltıldıkça arkaplan, konu, ve önplan arasındaki uzaklıkları doğru algılayabilmek imkânsız hale gelir.

Geniş açılı objektifler (35 mm ya da daha az) ise başka türlü biçim bozulmalarına yol açar. Odak uzaklığı azaldıkça fotoğraftaki nesneler ve insanlar daha deforme olur; açıkça görülen bu deformasyon, makine konuya yaklaştıkça, daha da abartılı hale gelir. Fotoğrafın bulanık olan bölümleri ya çok hızlı bir hareket olduğunun ya da düşük enstantane ayarı kullanıldığının göstergesidir. Eski fotoğraf makinelerini kullananlar enstantane ayarını pek az kontrol edebildiklerinden, eski fotoğraflarda bu bulanıklıkların bulunma olasılığı yenilerdekine göre daha fazladır. Fotoğrafta arkaplanın net olmayışı fotoğrafçının ya özel bir etki yaratmak için ya da ortamdaki ışığın yetersizliği nedeniyle açık diyafram (düşük diyafram değeri) kullandığını gösterir. Flaşlar ve elektronik flaşlar, fotoğraflara genellikle istenmeyen bir netlik kazandırır. Kontrast düzeyi ortamdaki ışığa, baskıda kullanılan kâğıda, objektiflere ve kullanılan filmin tipine bağlıdır. Fotoğrafın netliğini makinenin büyüklüğü, kullanılan film, enstantane ayarı, diyafram değeri ve yukarıda da belirtildiği gibi fotoğrafçının netlik yaptığı nokta belirler. Dikkat edilmesi gereken bir başka şey de, fotoğrafçıyla konu arasındaki uzaklıktır; bu uzaklık, fotoğrafçının durumun içine ne kadar girdiğini gösteren bir ipucu olabilir.

Fotoğraf teknolojisi yıllar boyunca değişim gösterdiği için fotoğrafın tarihçesi de göz önüne alınmalıdır. Örneğin, gümüşlü levhalar üzerine çekilmiş fotoğraflar, ıslak-tabaka negatifler, Kodak enstantane fotoğrafları, günümüzde kullanılan 35 mm'lik tek mercekli refleks makineler birbirin-

den farklı özelliklere sahiptir. Fotoğraflarla çalışarak kazanılan tecrübe, farklı özelliklerin ayırt edilebilmesini sağlayacaktır.

Söz konusu olan fotoğraflar, konunun rastgele düzenlenişi ve bu konu içinde yer alan insanların baş ve ayaklarının bütününe görülebilmesi gibi özelliklerle belirlenen, geçmişin masum fragmanları olan enstantane fotoğraflar bile olsa *sanatsal özelliklerini* okumak gerekir. Üçüncü Bölüm'de bahsedilen, görsel dilin ifade biçimlerine bakın: ışık ve gölge; renk ve doku; çizgiler, biçim ve örüntüler; benzerlikler ve zıtlıklar; ve hareket. Ayrıca, fotoğrafçı Andreas Feininger'in (*Photographic Seeing*'de) fotojenik özellikler olarak listelediklerine bakın: yalınlık; düzen; açıklık; sert, keskin, belirgin olabilen kontürler; yüzey dokusu; konunun renklendirilişi; canlı özneler ve hareketli nesneler; kendiliğindenlik; sıradışılık; benzer ya da eş biçimlerin tekrarlanması. Bu arada, tatlı bir resimsellik peşinde olan birinin listesi şüphesiz farklı olacaktır. Bu yüzden bir fotoğrafı değerlendirirken fotoğrafçının niyeti göz önüne alınmalıdır.

Feininger'in listelediği fotojenik olmayan nitelikler ve tekniklere de dikkat etmek gerekir: yavanlık ve konuyla ilgisizlik; makineyle konu arasındaki uzaklığın gereğinden fazla olması; konu fazlalığı; anlamsız ya da karışık ön ya da arkaplan; kontrastın çok fazla olması; yanlış yerleştirilmiş ya da sert gölgeler; poz kesme ve rol yapma.

Fotojenik ve fotojenik olmayan nitelikler listesi, fotoğraflardaki insanlara özel bir dikkatle bakmanın yolunu açar. Fotoğraflardaki kişilerin ya da grupların psikanalizini yapmaya kalkışmak akıllıca olmaz, ama bir psikanalizin yapacağı türden gözlemler tarihçiler için faydalıdır. Örneğin kişilerin kendilerini pozları ve yüz ifadeleriyle nasıl ortaya koyduklarına dikkat edin, sonra da bu pozu ya da ifadeyi fotoğrafçının mı yoksa kişilerin mi seçtiğini sorun. Fotoğraftaki insanların birbirlerine dokunup dokunmadıklarına, diğer insanlara göre bulundukları konumlara ya da aynı grubun yıllar içinde çekilmiş bir dizi fotoğrafta, birbirlerine göre nasıl bir düzen içinde yer aldıklarına da dikkat edin. Fotoğraftaki insanların yansıttığı duygulanmaları da göz önüne alın, belki de gördüklerinizi bir psikanalizin fotoğraf analizlerinden derlediği terimler listesiyle karşılaştırınız: utangaç, uysal, soğuk, gururlu, korku dolu, çılgın, şüpheli, içine dönük, üstünlük taslayan, kafası karışık, mutlu, endişeli, kızgın, güçsüz, acı çeken, canlı, meraklı, seksi, mesafeli, anlamsız, sıkılmış, katı, kibirli, memnun, yalnız, güven duyan, güçlü, ilgili, hayal kırıklığına uğramış, çekici, uysal, şaşkın, dürüst, dostça, kırgın, içten, tatminli, depresif. Bir fotoğraftaki insanları analiz etmeniz, gruba ait belirgin bir ruh hali ya da grupta açıkça belli olan hâkim bir figür var mı, türünden sorular sormanızı sağlar.

Bir fotoğrafı okuyan tarihçi, fotoğrafın tarihsel amaçlara uygun olup olmadığını (ve bunun nedenini) belirlemeye yönelik sorular sormalıdır. Fotoğraf güvenilir bir kanıt niteliği taşıyor mu? Fotoğrafı çekilen ya da fotoğrafçı hakkında önemli bir şey söylüyor mu? İzi olduğu kültürle ilgili bilgi ya da kavrayış sağlıyor mu? Fotoğrafın yeri ve zamanı belirgin mi?

Elbette, fotoğrafları burada anlatıldığı biçimde okumanın fazla rasyonel bir süreç olabileceği, fotoğrafın parçalarının fotoğrafın bütünü pahasına vurgulanmaması ve okuma önerilerinin dikkatli kullanılması gerektiği unutulmamalıdır.

TARİHSEL ARAŞTIRMALARDA FOTOĞRAFIN YERİ

Fotoğraflar tarihçiler için iki açıdan faydalıdır: Birincisi, geçmişteki olayları temsil eden izler ve kendi başlarına var olan nesneler olarak, ikincisi de saha çalışması sırasında toplanan bilgi kayıtları olarak. İki biçim arasındaki çizgi ne açık ne de kaçınılmazdır; ancak, eski bir evin eski bir fotoğrafını, aynı evin yeni çekilmiş fotoğrafıyla karşılaştırdığınızda göreceğiniz farklılığa hazır olmak gerekir. İkinci biçimin bir çeşidi de koruma ya da diğer amaçlarla eski bir fotoğrafın fotoğrafının çekilmesidir.

Fotoğrafın biçimi ne olursa olsun tarihsel araştırmada kullanımının belli kuralları vardır. Birincisi, özellikle doğruluk söz konusu olduğunda fotoğrafların, diğer belge ve nesnelerin tanımlanması, doğrulanması, tasvir edilmesi ve yorumlanması gerektiğinde kullanılan kurallara tabi olmasıdır. İkincisi, fotoğrafların kendilerini anlatabilmelerini sağlayan belirli sınırlar olması nedeniyle dışsal verilerin kullanılması gerektiğidir. Fotoğrafların arkasındaki ya da albümlerindeki yazılar genellikle istenen bilgiyi sağlar, ne yazık ki bazen bunlar bizi yanlış yere yönlendirebilir ya da tamamen yanlış olabilirler, bu yüzden de güvenilir olmaları için doğrulanmaları gerekir. Fotoğraflardaki insanlarla yapılan konuşmalar ek bilgi sağlar (fotoğrafın sözlü görüşmelerde referans noktası olarak kullanılması bir önceki bölümde incelenmişti). Üçüncüsü, fotoğrafların, yalnızca hoş ya da ilginç oldukları için öyküye katılmamaları gerektiğidir. Fotoğraflar anlatılan öyküyle ilgili olmalı, o öyküyü tamamlayan ya da açıklayan kanıtlar sunabilmelidir. Dördüncüsü, bir öyküyü anlatmakta kullanılan fotoğrafların başlık ya da açıklama yazıları olması gerektiğidir, ancak bunlar ne çok fazla ne de az olmalıdır. Wright Morris, “eğer bir yazı fotoğrafın açıklanması için gerekliyse, hiçbir yorum olmaması daha iyidir” dedikten sonra eklemektedir: “Kelimeler varlıkları kadar yokluklarıyla da zorlayıcı olabilirler.” Beşinci olarak, yayımlanmış ya da filme çekilmiş tarihsel malzeme de kullanılan fotoğrafların röprodüksiyonları mümkün olduğunca iyi yapılmalıdır. Cümleleri son hallerini almaları için düzelterek amaca uygun

paragraflar haline sokmaya nasıl özen gösteriliyorsa, kullanılan fotoğrafların sunumuna da öyle özen gösterilmelidir.

FOTOĞRAFLARIN SINIRLARI

Tarihçiler fotoğrafın sunduğu geniş imkânlardan yararlanırken, onun sınırlarını da akıllarında tutmalıdır; bu sınırların bazıları fotoğrafın tarihçesi incelendiğinde açıkça görülebilir. Fotoğrafçılığın tarihi 1830'lara kadar gitmekle birlikte, gümüşlü levha üzerine çekilmiş fotoğrafların eskileri, bütün güzel ayrıntılarına karşın, daima ayna imgeleri idi ve metal bir levha üzerinde yalnızca bir kez üretilebiliyordu. Dahası, pozlamanın uzun sürmesi yüzünden, bulanıklığı önleyebilmek için, kişiler kesinlikle hareket etmemeliydiler. Fotoğraf makinesi sahibi olan binlerce insanla birlikte fotoğrafçılık çok çabuk yaygınlaştıysa da, bütün bu zorlukları yüzünden, uzun süre, amatörlerin yapamayacağı bir iş olarak kaldı.

1850'lere gelindiğinde, ıslak-tabakalar gümüşlü levhaların yerini almış; cam tabaka negatiflerden sınırsız sayıda baskı alabilmek mümkün olmuştu. Ancak, bu levhaları kullanarak büyütme yapma imkânı olmadığı için, büyük fotoğraf elde etmenin tek yolu büyük levha kullanmaktı, bu da fotoğraf cihazlarının hantal olmasına neden oluyordu. Ayrıca, ıslak-tabaka levhalar, renkler arasındaki farkları doğru gösteremiyordu: Birkaçı dışında tüm renkler siyah basılıyordu. Bunlar kullanıldığında gökyüzüyle bulutlar ayırt edilemiyor, bu da hava şartlarının fotoğraftan anlaşılamamasına neden oluyordu. Parlak ışığa duyulan ihtiyaç, sabit enstantane ayarıyla birleştiğinde, bu makinelerle karanlık ortamlarda bulunan ya da hareket halindeki nesnelerin fotoğrafını çekmek imkânsız hale geliyordu.

1880'lerde George Eastman'ın fotoğraf teknolojisini basitleştirmesiyle, fotoğraf çeken insan sayısında büyük bir artış oldu. Önceden takılımış esnek filmiyle Kodak, popüler fotoğrafçılığın sembolü, amatör fotoğrafçıların sanat eseri olan enstantane fotoğrafların çekilebilmesini sağladı. Teknolojideki diğer ilerlemeler fotoğrafın giderek büyük kitlelerin hobisi olmasına yol açtı.

Fotoğrafın bir başka sınırlılığı da, aslında daha geniş olan görüntülerin yalnızca küçük bir parçasını temsil etmesidir. Tekrar eden anlar değil de tek bir anla ilgili olduğundan, hayatın önemli bir parçası olan süreklilik duygusunu iletebilmesi mümkün değildir. Önemli anlar sık sık fotoğrafçının dikkatinden kaçabildiğinden, genellikle fotoğraf makinesinin yararına yeniden yaratılırlar. Böylesi anların kurmaca özelliği genellikle, onları kaydedenlerin becerisine bağlı olarak fotoğraflarda belirgin olarak görülür. Fotoğrafçılıkta flaş kullanımına dek, kapalı mekânlardaki görüntüler fotoğraf makinesiyle kaydedilemiyordu.

Fotoğrafların tarihçiler tarafından kullanımı çelişkili görünen durumlar nedeniyle daha da karmaşıklaşır. Bir yandan eldeki fotoğrafların sayısı o kadar fazladır ki (aile, şirket, devlet ya da kurum arşivlerinde) tarihçiler araştırmalarında kullanacakları fotoğrafları seçerken zorlanırlar. Diğer yandan bu malzeme bolluğu sistematik olmayan bir biçimde derlenmiş, gelişigüzel saklanmış, pek az tanımlanmış ya da katologlanmıştır. Sayıca çok fotoğraf olmasına karşın tarihçilerin isteyeceği ya da kullanacağı biçimde saklanmış ve dosyalanmış, kaliteli fotoğraf sayısı azdır. Aile albümlerinin çoğu, ya fotoğraflar bozulmuş olduğundan ya da fotoğraflardaki kişilerin tanımlanamaması nedeniyle işe yaramaz durumdadır.

Tarihsel araştırmada fotoğraf kullanımının bir başka sınırlılığı ise şimdilerde acı bir biçimde yaşanmaktadır. Geçtiğimiz yirmi otuz yıl içinde renkli fotoğraf kullanmış kişilerin giderek artan sayıda bölümü (tabii fotoğraflardaki imgeler hâlâ görünüyorsa) fotoğraflarının orijinal renklerini nasıl kaybetmiş olduğunu gördükçe bu acı ve ümitsizlik artacaktır. Siyah-beyazdan renkli fotoğrafa hızlı geçiş, *bugün için* güzel fotoğraflara sahip olmanın yaygın çekiciliği tarafından desteklenmiştir. Kullanılan malzemeler ve işlemler renklerin kalıcı olmamasına neden olmuştur. Teknolojik değişiklikler renklerin kalıcılığını kısa süre içinde arttırsa da, arkada kayıt bırakmayı ya da olayların görsel anılarını saklamayı güvenceye almayı isteyenler siyah-beyaz fotoğrafta ısrar etmelidir.

FOTOĞRAFLARIN BAKIMI VE SAKLANMASI

Tarihçilerin, araştırmaları süresince çektikleri fotoğraflar kadar önlerine çıkan ya da sahip oldukları fotoğrafların da bakımı ve korunmasıyla ilgili sorumlulukları vardır. Arşivlerin ulaşım ve röprodüksiyon haklarıyla ilgili kuralları olduğundan, buralardaki fotoğrafların kullanımı konusunda fikir beyan etmeye belki de gerek yoktur. Yine de bazen araştırmacılar fotoğrafların olması gerektiği kadar iyi bir bakım görmediğini düşünebilirler ve küratöre yerinde bir öneride bulunmak daha sonraki araştırmacıların eline geçecek belgelerin daha iyi durumda olmasını sağlayabilir.

Fotoğraflarını kendileri yapanlar ya da fotoğrafların bakımı ve korunmasıyla ilgili doğrudan sorumluluk sahibi olanlar pek çok zor görevle karşı karşıya kalabilirler. Bu görevler burada ayrıntılı biçimde irdelenemeyecek kadar karmaşık ve çeşitlidir; araştırma ve öyküleme amacıyla fotoğrafçılıkla yakından ilgilenenler neyi, nasıl yapmak konusunda uzmanlaşmış bilgiye ihtiyaç duyacaklardır. Fotoğrafçılığın artı ve eksileriyle ilgilenmek için zaman ve isteği olmayanlara ihtiyaç duydukları hizmeti sunan profes-

yonellere mümkün olduğunca çok başvurmalarını tavsiye ederiz. Aşağıdaki öneriler, bu profesyonellerle çalışırken gerekebilecek bilgileri sağlama amacı taşımaktadır.

Fotoğraflar küf, nem, kimyevi artıklar, is, böcekler ve insanların yanlış kullanımı nedeniyle bozulabilir. Ayrıca fotoğraf kâğıdının ve boyanın kendi kalitesi de doğal olarak bozulma eğilimindedir. Bazı temel önlemlerle, değerli tarihsel kaynaklar olan fotoğrafların korunması güvence altına alınabilir.

İlk adım, bir fotoğrafın korunmaya değer olup olmadığına karar vermektir. Bu da, fotoğrafın tarihsel öneminin, daha önce irdelenen okuma süreciyle tanımlanması ve yorumlanmasını gerektirir. Bir fotoğrafın korunması gerektiğine karar verdikten sonra tanımlama yazıya dökülmeli ve fotoğrafla birlikte saklanmalı ya da en azından fotoğrafla yazılı tanımlama arasında kolayca ilişki kurulabilecek biçimde olmalıdır. Eğer her fotoğraf asit içermeyen bir zarfta saklanacak olursa tanımlayıcı bilgi zarfın üzerine yazılabilir.

Son model fotokopi makineleri fotoğrafların net kopyalarını çıkarabilmektedir. Gerekli bilgileri doğrudan fotokopilerin üzerine yazmak iki amaca hizmet eder: Hem orijinalerle birlikte kullanmak için gereken bilgi el altında olur hem de fotokopiler bağımsız olarak kullanılabilir, böylece tarihi açıdan değerli fotoğrafların özel amaçlar için gerekene dek yıpranmaları önlenir.

Bir tanımlama kuralı asla çiğnenmemelidir: Bir fotoğrafın arkasına ya da önüne asla dolmakalem ya da tükenmez kalemle yazmayın, fotoğraf zedelenebilir ve mürekkep akabilir. Fotoğrafın arkasına ya da kenarına yumuşak bir kurşunkalemle yazılabilir ama daha sonra yazı, granit fazlasının leke bırakmaması için yumuşak bir bezle silinmelidir.

Tab edilmiş fotoğrafları saklarken bunlara zarar verebilecek her şeyi aklınızda bulundurun. Margery S. Long'un gözlemlediği gibi, "fotoğraflar kirlenen, solan, rengi kaçan, küf yapan, böceklerin saldırısına uğrayan, kalıcı olmayan malzemelerden yapılmışlardır. Eğer renkliyseler renkler solabilir, değişebilir, karışabilir ve renk dengesi değişebilir. Koruyucu malzeme bozulabilir ve üzerindeki imgeleri etkileyebilir. Fotoğrafları koruma amacı taşıyan saklama elemanları bile fotoğraflara zarar verebilir." Bu nedenle fotoğraflar ışığa, neme, kirliliğe, böceklerle ve insan hatalarına karşı korunmalıdır. Bir fotoğraf arşivi için en iyi şartlar, diğer belgelerin arşivleri için gerekenlerle aynıdır: karanlık, yüzde 50'nin altında nem, 21 derecenin altında sıcaklık, asit içermeyen, zararlı gaz, duman ve toz yaymayan malzemelerden yapılmış kutu ve dosyalar.

Evlerinde arşiv oluşturanların çok değer verdikleri fotoğrafların büyük

zarar görmesini engelleyecek, ama genellikle uygulamadıkları birtakım özel kuralları vardır. Fotoğrafları asla lastik bantlarla bağlamayın; bu bantlar kurur ve fotoğraflara yapışır; asla ataşla bir yere tutturmayın, çoğu ataş erir. Fotoğraflara seloteyp ile dokunmayın ve asla seloteyp ile tamir etmeyin, seloteyp bozulur ve yapışkan bir iz bırakır. Fotoğrafları sülfür içeren ve sonunda ya solacak ya da fotoğrafı bozacak olan lastik yapıştırıcıyla asla yapıştırmayın. Kütüphaneler ve arşivler için teknik malzeme sağlayan yerlerde bulunabilen buğday macunu, fotoğrafları yapıştırmak için şu anda piyasada bulunan en iyi malzemedir ve yapıştırma işlemi de yalnızca asit içermeyen kâğıtlar üzerine yapılmalıdır.

Negatifler daima fotoğraflardan ayrı bir yerde saklanmalıdır. 35 mm'lik filmlerin negatifleri, ticari olarak üretilen ve kontakt baskıları kolaylıkla yapılabilen otuz altılık negatiflerin konulabildiği plastik kutularda rahatlıkla saklanabilmesine karşın, bu kutular hem ciddi zararlar verebilir hem de negatiflerin ömür beklentisini azaltabilir (üreticiler tersini iddia etse de). Bunların yerine, asit içermeyen zarflar ya da Mylar zarfları kullanılmalıdır. Kontakt baskılar, fotoğrafların kolay ulaşılabilir biçimde dosyalanmasını sağlar. Fotoğraf koleksiyonunun yangın ya da başka bir afet nedeniyle tamamen yok olmasını önlemek için maksimum koruma fotoğrafların ve negatiflerin farklı yerlerde saklanmasıyla sağlanabilir.

FOTOĞRAFLARIN KOPYALANMASI

Bazen tarihçiler, tutturuldukları yerden zarar görmeden çıkarılamayacak ve negatifleri bulunmayan fotoğrafları kullanmak ister. Bu fotoğraflar yeniden fotoğrafları çekilerek kopyalanabilir; tabii gerekli aletlere sahipseniz ve birtakım temel kurallara uyarsanız. Yanıbaşımızdaki tarihi araştıran tarihçi-fotoğrafçıların temel aletin 35 mm tek refrakslı fotoğraf makinesi olduğunu söylemenin belki de yeri burasıdır. 50-55 mm'lik normal objektifler, bir baskı ya da kopyaya yeterince yaklaşılmasını sağlayamayacaktır ama hem makro objektifler hem de makineyle objektif arasına konan uzatma halkaları bu işi görür. Eğer makinenin objektifi çıkarılamıyorsa, filtreler gibi objektiflerin üzerine takılabilen ince merceklerle yakınlaştırma işlemi gerçekleştirilebilir. Bu tip objektifleri farklı kombinasyonlarla kullanmak, istenen nitelikte bir kopya elde edebilmek için, makinenin fotoğrafa doğru uzaklıkta yerleştirilebilmesini sağlar.

Fotoğraf makinesini hareket ettirmemek için bir üçayak kullanmak gereklidir. Eğer çok sayıda kopya yapmayı planlıyorsanız, kontrol edilebilir suni ışığı olan bir üçayak kullanılmalıdır. Doğal ışık kullanılabilir ama ışığın parlamamasına dikkat edilmelidir. Kâğıdı sabit tutmak için baskıda üzerine bir cam parçası yerleştirmek gerekebilir, ancak bu kop-

yanın netliğini etkileyecektir. Bazen imge karanlık olduğunda, yansımadan kaçınabilmek için, siyah bir kumaş ya da kâğıda delinmiş küçük bir delikten çekim yapmak gerekebilir. Eğer fotoğraf zarar görmeden düz bir biçimde sabitlenebiliyorsa, köşeler yapışkan kâğıt bantlarla tutturulabilir.

Titremeyi ve dolayısıyla netliğin bozulmasını önlemek için, örtücünün eğer varsa otomatik zaman ayarıyla ya da kısa bir kablo vasıtasıyla açılması gerekir. Küçük diyafram açıklığı kullanıldığında (örneğin, $f/2.8$ yerine $f/11$), daha net fotoğraflar elde edilebilir. Her fotoğrafı üç ayrı pozlamada çekmek iyi bir fikirdir; biri en uygun görünen pozlamayla, diğeri ikisi de bunun birer stop altındaki ve üstündeki diyafram değerleriyle yapılmalıdır.

Kopyalama için gereken cihazlar kurulduktan sonra çok sayıda olasılık söz konusu olur. Kayıt ve inceleme için orijinal fotoğrafın bütününe fotoğrafını çekmek iyi bir fikir olmakla birlikte fotoğrafçı, orijinalin bazı bölümlerini de çekebilir, fotoğrafı yeniden kadrajlayabilir ve böylelikle ayrıntıları ortaya çıkarır ya da fazlalıkları ortadan kaldırır. Baskılar ve belgeler üzerindeki lekeler, lekeyle aynı renkte olan daha koyu bir filtre kullanılarak azaltılabilir ya da yok edilebilir.

Sabır, itina ve denemeyle orijinal fotoğrafların mükemmel kopyaları elde edilebilir. Hatta kopyalar, teknik açıdan genellikle orijinallere göre daha iyi fotoğraflar olma özelliği taşırlar.

FİMLER

Şimdiye kadar durağan fotoğraflarla ilgilendik. Bazı teknik konular dışında, şimdiye dek söylediklerimiz hareketli fotoğraflar için de geçerlidir. Yanbaşımızdaki tarihle ilgilenen tarihçiler, potansiyel bilgi kaynakları olarak ev filmlerini; yerel işyerleri ve endüstriler tarafından yapılan filmleri; sinemalarda bir zamanlar oynamış, yerel olarak üretilmiş haber filmlerini; yerel ticaret odası gibi gruplar tarafından çekilmiş kısa filmleri ve yerel televizyon istasyonları tarafından çekilmiş filmleri göz ardı etmemelidir. Tıpkı fotoğraflar gibi filmler de moda, doğal çevre, aile yapısı ve ilişkileri, topluluk liderliği, iş pratiği, eğlence biçimleri ve bir filmde bulunmaya değer olanlar konusundaki fikirlerdeki değişiklikleri gösterirler. Eski filmleri oynatmak popüler bir eğlencedir, bunları seyredenlerin güldüğü yerler tarihçilerin ilgi odağı olabilir. Filmlerle ilgili bir uyarı: Eski, nitrat bazlı filmler özellikle kapalı biçimde tutuluyorlarsa patlayabilir. Bunları modern, güvenli filmlere zaman geçirmeden aktarmak gerekir.

Fotoğraf özel bir belge çeşidi, özel bir nesnedir. Tarihsel araştırma-

larda fotoğrafları kullanmak, çoğundan bu bölümde bahsedilen teknik konularda bazı bilgilere sahip olmayı gerektirir. Ancak fotoğrafın mistik yanı teknik yanı kadar önemlidir. Eğer mistik olan sıradan olana dönüştürülmüşse tarihsel araştırma ve yazı, fotoğrafı iyi kullanmamış demektir.

NOTLAR

Bu bölümde sözü edilen ya da alıntı yapılan eserler şunlardır: Andreas Feininger, *Photographic Seeing*, (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1973); Wright Morris, "Photographs, Images, and Words", *American Scholar*, (Yaz 1979), 457-469; Margery S. Long, alıntılıdığı yer Robert A. Weinstein ve Larry Booth, *The Collection, Use and Care of Historical Photographs*, (Nashville: American Association for State and Local History, 1977), s. 124; ve Robert U. Akeret, (Thomas Humber ed.), *Photoanalysis: How to Interpret the Hidden Psychological Meaning of Personal and Public Photographs*, (New York: Peter H. Wyden, 1973); bu kitabın, Richard Chalfen tarafından yapılan çok kritik bir değerlendirmesi *Studies in the Anthropology of Visual Communication*, 1/1 (1974), 57-60'ta yapımlandı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İNSAN YAPISI NESNELER

Tarihsel olayların izleri kelimeler kadar nesnelerde de bulunur. Nesnelerin tümüne “maddi kültür” adı verilir; gerçekte bunlar sadece kültürün yarattığı nesnelerdir. Nesneleri yaratma esini, bilgiler öbeği ve kültürü oluşturan inanış, norm ve değerlerden kaynaklanır; bu yüzden de nesneler insanların hayatındaki olayları ve düşünceleri temsil eder. Bir diğer deyişle, maddi kültür insana özgü amaçlar doğrultusunda, insan eylemiyle doğal durumundan farklı bir hale dönüştürülen, yakınımızdaki fiziksel çevrenin bir parçasıdır. Bir topluluktaki insanların eylem ve amaçlarını anlayabilmek için, o topluluğun geçmişindeki nesnelere dikkatle ve farklı açılardan bakmak gerekir.

Bir topluluğun maddi kültürünü incelemek, olaylarda önemli rol oynadığı halde yazılı kayıt bırakmamış, adı bilinmeyen kadın ve erkeklerden bir şeyler öğrenme fırsatı sağlar. Kadınların kaydettiği yazılı tarih çok az olduğundan, maddi kültürün incelenmesi, özellikle kadın tarihinin pek çok yönünün öğrenilmesini sağlayabilir. Maddi kültürün taşıdığı izlerin incelenmesi, tarihçilerin tarihin akışını belli bir noktada durdurabilmelerine, küçük bir zaman dilimini alıp onu dikkatle inceleyebilmelerine yardımcı olur. Nesneler geçmiş üç boyutlu yansırırlar. Belki de nesnelerin incelenmesinde bir dördüncü boyut da söz konusudur: Geçmişten gelen nesneleri görmek ve dokunmak, o dönemde yaşıyor olmanın, orada bulunmanın nasıl bir duygu olduğunu hissettirebilir.

İnceleme konusunu kelimeler ve resimlerden nesnelere çevirmek, kavramsal dünyadan algısal dünyaya geçişi içerir. Kelimeler soyutlamadır, resimler de öyle. Aklımızda oluşan düşünceleri ve imgeleri temsil ederler. Tersine, nesneler somuttur. Onlar görülebilir, duyulabilir, dokunulabilir, koklanabilir, tadılabilir. Tartılabilir, ölçülebilir ve sayılabilir gerçek şeyler-

dir. Eğer nesnelerin yalnızca algılanmak ve değerlendirilmek dışında bir anlam taşımasını istiyorsak onları kelimelerle kavrayabilmeliyiz, yani kavramsal olarak ele alabilmeliyiz.

Nesnelerin incelenmesi için bir modelden bahsetmeden önce daha açık seçik bir tanıma gerek vardır. Robert Chenhall müze kataloglarında kullanılacak, yani nesneleri kelimelerle tanımlayacak “nesneleri adlandırma amaçlı mantıksal bir sistem” geliştirdi. Chenhall nesneleri on kategoriye bölmüş, on birinci kategoriye de sınıflanamayanlara ayırmıştır. Bu kategoriler, tarihçiler tarafından incelenen nesnelerin çeşitlerini göstermekte ve bu çeşitliliği kendi amaçları için genişletmek isteyenlere başlangıç noktaları önermektedir. Nesnelerle ilgili kapsamlı çalışmalar yapanların ya da bu sistemi kullanarak bir müzedeki belirli bir nesneyi bulmaya çalışanların Chenhall’un ayrıntılı çalışmasını incelemeleri iyi olur. Chenhall’un sistemi aşağıdaki kategoriler üzerine kurulmuştur:

1. Yapılar. Başlangıçta barınma amacıyla ya da kalıcı bir yer sağlamak için bazı insani ihtiyaçları karşılamak üzere yaratılmışlardır.

2. Bina süslemeleri. Binaların içinde ya da civarında kullanılmak üzere, yaşayanlara konfor, özen ve zevk sağlama amacı taşırlar.

3. Kişisel eşyalar. Giysi, süslenme, vücudu koruma ya da inanış veya başarı sembolleri olarak, bireylerin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmışlardır.

4. Aletler ve cihazlar. Bir zanaat, sanat, ticaret, meslek ya da hobiye yürütmek üzere yapılmış ya da insani amaçlar için, var olan kaynakların dönüştürülme sürecinde kullanılan aletler, araç ve cihazlardır.

5. İletişim nesneleri. İnsan iletişimini kolaylaştırma amacıyla yaratılmışlardır.

6. Ulaşım nesneleri. Yük ya da yolcuların ulaşımı için tasarlanmış araçlardır.

7. Sanat nesneleri. Estetik amaçlar ya da yaratıcı beceri ve yeteneklerin sunulması amacını taşıyan nesnelerdir; bu kategori için gereken özellik nesnelerin kullanıma yönelik açık bir amaç taşımamasıdır.

8. Eğlence amaçlı nesneler. Oyuncak ya da spor, oyunlar, kumar veya toplu eğlenceler için yapılmış nesnelerdir.

9. Toplumsal nesneler. Devlet, yardım örgütleri, dini ya da diğer kurumsal ve kutsal addedilen toplumsal faaliyetlerde kullanılmak üzere yapılmışlardır.

10. Paketler ve kaplar. Başlangıçta ticari eşyaların ve nesnelerin paketlenmesi ve gönderilmesinde kullanılmak üzere üretilmişlerdir; bazı kapların işlevleri tam olarak bilinmemektedir.

Bu kategoriler, nesnelerin, tarihçinin elde etmeye çalıştığı geçmişle ilgili büyük miktarlarda bilgiyi, sessizce taşıdığını gösterir.

Bir nesneyi incelediğimizde aklımıza hemen birtakım sorular gelir: Kim yaptı? Hangi malzemeden yapıldı? Ne için kullanıldı? Ne kadar eski? Rastgele araştırma yapmaktansa, nesnelere bu konuda bilgi içeren, sistematik düzenlenmiş sorularla yaklaşmak tercih edilmelidir.

Birkaç yıl önce, Delaware'deki Winterthur Müzesi'nden E. McClung Fleming, nesnelerle hakkında sorular hazırlamak amacıyla klasik ve kapsamlı bir sistem hazırladı. Bu modelin genel planı, nesnelerle ilgilenirken kullanılmasını önerdiğimiz sorular için bir temel oluşturması nedeniyle, hem yanıbaşlarındaki tarihle ilgilenmeye yeni başlamış öğrenciler hem de ileri düzeydeki akademisyenler için yararlıdır. Fleming modeli, beş temel özelliğin çözümlenmesi etrafında temellenmiştir ve nesnelerin analizi için gerekli olan dört işlem önerir.

Beş temel özellik, bir nesneyle ilgili önemli gerçeklerin tümünü içermek ve ilişkilendirmek için bir formül sunar. Bir nesnenin özellikleri onun *tarihi*, *malzemesi*, *yapısı*, *tasarımı* ve *işlevi*dir. Nesnenin *tarihi*, ne zaman, nerede, kimin tarafından, kimin için yapıldığı, bu nesneye sahip olanların neden ve nasıl değiştiği ve nesneyi hangi amaçlarla kullandıklarıdır. *Malzeme*, nesnenin ne kullanılarak —tahta, lif, seramik parçaları, metal, cam vb— yapıldığıdır. *Yapım*, kullanılan imalat teknikleri, işçilik ve nesnenin işlevini yerine getirebilmesi için parçaların nasıl birleştirildiğidir. *Tasarım*, nesnenin yapı, biçim, üslup, süsleme ve ikonografisidir. *İşlev*, nesnenin, içinde yer aldığı kültürde faydalılık, zevk ve iletişimi içerecek şekilde hem kullanımını (amaçlanmış işlevler) hem de oynadığı rolleri (amaçlanmamış işlevler) içine alır.

Bu beş özellikle ilgili olarak yapılacak dört işlem, bir nesneye dair sormak istediğimiz önemli soruların çoğuna cevap sağlar. Bu işlemler, nesne hakkında belirleyici bilgiler kümesi oluşturan *tanımlama* (sınıflama, doğrulama ve tasvir etmeyi içerecek biçimde); nesnenin kendi cinsinden diğer örneklerle karşılaştırılmasına dayanan ve nesneyle ilgili yargılar kümesi oluşturan *değerlendirme*; nesne ile ait olduğu güncel kültürün ilişkilerini inceleyen kültürel *analiz*; kendi kültürümüzle ilişkisi açısından nesnenin anlam ve önemini değerlendiren *yorumlama*dır. Bu soruların hepsi, nesnenin beş özelliğinin her birini içerebilir ve birbiri ardına gelen her işlem bir öncekine dayanır. Tanımlama, kendisinden sonra gelen her şeyin temelidir; yorumlama bu süreci kemale erdirdir.

Dört işlemin birincisini başlangıç noktası olarak almak, nesneye dair

sorulabilecek ilk soruyu gündeme getirir: Bu nedir? Buna ve diğerlerine cevap verebilmek için, nesnenin doğrudan incelenmesi sonucunda kendisinin sağladığı (içsel veriler) ve dış kaynaklardan onun hakkında edinilen bilgilere (dışsal veriler) ihtiyaç duyulur. İçsel verilerin aranması, örneğin, yapıldığı tahtanın çeşidini belirlemek, metalden mi yoksa başka bir maddeden mi yapıldığını anlamak için nesnenin laboratuvar analizine gönderilmesini; dışsal verilerin araştırılması ise, rehberlere, kataloglara başvurmayı ya da tanımlanmış diğer nesnelerle karşılaştırmayı gerektirebilir. Başka bir deyişle, nesneyle ilgili sorulara cevap vermek büyük çapta bir araştırmayı zorunlu kılabilir.

Fleming, bir nesnenin ne olduğunu söyleyebilmek için onun öncelikle sınıflandırılmış olması gerektiğini, bu sınıflamanın nesnenin işlevine (ne için kullanıldığına), yapıldığı malzemeye, yapımına ya da belki konusuna (yukarıda bahsedilen, Chenhall'un geliştirdiği sınıflama sistemi, konunun kısmen nesnenin işlevine göre tanımlandığı bir sistemdir) göre yapılabileceğini söylemektedir. Ayrıca, nesnenin doğrulanması (malzemesi, yapısı ve diğer iddia edilen özelliklerin özgünlüğü açısından) ve tanımlanması (kesin boyutları, ağırlık, renk, şekil, doku vb) gerekir. Modeli kullanırken sistematik olmak için, nesnenin tarihi, malzemesi, tasarımı ve işleviyle ilgili "Bu nedir?" sorusunu sormak gerekir; bu süreç, nesneye bir kez bakıp kaleme sarılmakla gerçekleştirilemez.

Nesneyi değerlendirmek daha da zor olabilir. Birinci tip yorumlama, nesnenin estetik niteliği ve işçiliği, içinde taşıdığı zanaatın beceri ve zevki, bütün tasarımının etkisi ve biçim, üslup ve süslemesinin ifade gücüyle ilgili öznel bir yargıyla yapılır. Nesne, diğer yorumlama türünde, büyüklük, maliyet, az ya da çok sayıda bulunma ve köken tarihi açısından benzeri nesnelerle nesnel açıdan karşılaştırılır. Yine, her iki tür yorumlama nesnenin beş özelliğinin tümüne uygulanır.

Aynı uygulama, nesnenin kendisini yaratan kültürün özellikleriyle olan ilişkisini incelemeyi amaçlayan üçüncü tür işlem için de geçerlidir. Tarihçi bu işlemi uygulayarak, bu konuya çok da önem vermeyen bir antikacıdan daha fazlasını yapar. Odak noktası nesnenin işleviyle ilgilidir; bunun incelenmesi, bu bölümün başında söz ettiğimiz insan eylemi ve amacıyla ilgili sorulara doğrudan değinir. İşlev, ister kullanıma yönelik (aletlerde olduğu gibi), ister sanatsal (dekoratif nesnelerde olduğu gibi) olsun nesnenin kaynaklandığı kültürün bilgi, inanış, fikriyat, norm ve değerleriyle ilgili bir anahtar görevi görür.

Bu anahtar en yetkin biçimde kullanabilmenin geniş bilgi ve beceri gerektireceği açıktır ama amatörler de, kendi sınırlarının farkında olur ve üçüncü bölümde bahsedilen tarihsel izlerin kullanımıyla ilgili kurallar ko-

nusunda hassas davranırlarsa, bu anahtar kullanabilirler. Ayrıca, nesnelerin kullanımıyla ilgili pratiğin yazılı belgelerin kullanımıyla aynı olduğunu akılda tutmak yararlı olur (“belge” teriminin kökeninde *docere*, “öğretmek” olduğunu da unutmayın). Maddi belgeler, yazılı olanlarla aynı biçimde “öğretir”.

Dördüncü işlem olan yorumlama, nesne hakkında edinilen bilgiyle çağdaş yaşamın bazı anahtar özellikleri arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Fleming, bu ilişkinin bariz bir anlam, önem ya da ilintiye sahip olabilmesi için yeterince yoğun ya da zengin olması gerektiğini söylemektedir. Bu ilişki, yorumun yöneltildiği izleyiciler için önemli olan bir kişi ya da olaya; nesnenin, özellikle belirli bir bağlamda değer kazanan belirli bir özelliğine; ya da döneminin bazı önemli özellikleri açısından veya rol oynadığı özel bir durumu temsil eden (belki birinci olması, en büyük ya da en hızlı olması gibi) bir özelliğe dair olabilir.

Nesnenin gizli kodunu çözmek yoldan çıkma tehlikeleri barındıran bir iştir. Bu tehlikelerin en ciddi olan ve sık karşılaşılan beşinden burada bahsedilecektir. İlk tehlike, nesneyi parçası olduğu kültürden ayırarak incelemek, böylelikle de yanlış sonuçlar çıkarmaktır. İkincisi, birincinin neredeyse tersidir: nesneyi, kültürün, gerçekte olduğundan daha büyük bir parçasıymış gibi görme eğilimidir. Tek bir nesnenin, onu yapan ve kullanan insanlarla ilgili gereğinden çok şey açıklaması beklenmemelidir. Üçüncüsü, insanlar genellikle bir nesneye yalnızca bugüne ait terimlerle bakarlar, yani nesneyi yalnızca inceleyenin kültür ve dönemi açısından tanımlar, değerlendirir, çözümler ve yorumlarlar. Dördüncüsü, nesnelerin işlevine yoğunlaşmanın bazen estetik değerın göz ardı edilmesine neden olmasıdır. Son tehlike ise, özellikle Amerikalıların eğilim gösterdiği, tüm nesnelerin bir ilerleme çizgisi üzerinde aldığı, her nesnenin ilkelden moderne giden uzun yürüyüşün bir adımı olduğu yolundaki görüştür. Böyle bir süreklilik her nesnenin şecere açısından ilintili olmasını gerektirir ki çoğu nesne için bu geçerli değildir.

NESNELERİ NEDEN KULLANALIM?

Bir nesneyi incelemenin zorlu bir iş olduğunu anlamak kolaydır. Bu işin yanıbaşındaki tarihle ilgili çalışmalar yapan tarihçi için yararları nelerdir? Bu, tarihçilerin eski kuşakların günlük sorunlarını nasıl çözdüklerini anlamasını sağlar; estetik olanla pratik olan, dekoratif olanla işlevsel olan arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarır; başka bir yer ve zamandaki yaşamın niteliğini kavrayabilmemizi; zevk, gelenek, görenek ve yaşama üsluplarını anlamamızı sağlar. Özetlersek, tarihçilerin daha eski bir kültürü ve bu kültüre ait olayları öğrenmesi ve anlamasına yardım eder.

Bu noktada doğal bir soru belirir: Nesneleri kim incelemeye değer görür ve onları nereden bulur? Nesneler en temel anlamda arkeologların birincil ilgi alanıdır, ancak arkeologlar incelenecek malzeme bulma işinden fazlasını yapar. Malzemeleri doğrular, korunmalarını sağlar, ölçüm ve tanımlama yapar, fotoğraflarını çeker —özellikle başka bir yere taşımak mümkün ya da elverişli değilse— mantıksal bir sırada sınıflar, düzenler ve başkalarının inceleyebilmesi için hazırlarlar. Amaçları nesneleri tarihsel çalışmaya hazırlamaktır ama bu, ne arkeologların malzemeleri tarihçilere bırakması gerektiği ne de anlatılan arkeolojik sürecin tarihçilerin sınırları dışında olduğu anlamına gelir. Arkeoloji ve tarihin alanları farklı olabilir ama, bu alanlarda çalışanlar alan sınırlarını aşmaktan kaçınamazlar.

Arkeologlar kazı yapar. Kazı yapmak gerçekten toprağı kazmak anlamına geldiğinde, tarihçilere sınırlarını bilmelerini tavsiye ederiz. Kayıp bölgelerin yerini bulmak, bilinen bölgeleri tanımlamak, nitelik ve genişliklerini belirlemek, bunlarda bilinen özellikleri saptamak, restorasyon ya da yeniden yapım için gereken verileri bulmak, bölgeyi kazmak, tehlikede olan bölgeleri kurtarmak: Bunların tamamı eğitimli arkeologlara bırakılması gereken işlerdir.

Arkeoloji, “hem toprağın altındaki hem de üstündeki, tüm yer ve zamanlara ait kanıtların keşfedilme ve korunma tekniğı” olarak tanımlandığında ise, tarihçilerin sınırları genişler, özellikle de yanibaşlarındaki tarihle ilgilenenlerin sınırları. Toprağın üzerinde arkeoloji yapmanın temel kuralı şudur: Arkeolojik ya da tarihsel inceleme konusu olabilecek hiçbir malzemeyi bozma, zarar verme ya da yok etme. Dahası, arkeolojik malzeme, ancak bulunduğu yerde incelenemiyorsa ya da korunabilmesi için gerekliyse başka bir yere götürülmelidir.

Arkeolojinin geniş sahası içinde, yeni sayılabilecek bir çalışma alanı yerel tarihçi için mücadele alanı olma niteliğı taşıır. Bu alanın önde gelen isimlerinden Kenneth Hudson’ın, “geçmişin endüstri ve iletişiminin fiziksel kalıntılarının keşfi, kaydı ve incelenmesi” olarak tanımladığı alanın adı “endüstriyel arkeolojidir”. Hudson, uzmanlık alanının tekniğinin, belirli bir dönemdeki çalışma şartları ve bu şartlar karşısında işveren, işçi ve kamuoyunun tavrının; gelir, tatmin, kaza, sağlık sorunları ve yaşam standardının söz konusu olduğu süreç, işyeri ya da çalışma yönteminden kaynaklanan tarafların (işçiler, iş sahipleri, yöneticiler, finansörler, yatırımcılar) kimler olduğunun; işi yapmak için kullanılan teknik ve cihazların; endüstriyel sürecin ölçeğinin; çalışanların ve ailelerinin fiziksel çevresinin şartları ve benzeri konuların araştırılması olduğunu söylemektedir. Bu son dere-

ce kapsamlı bir iştir; endüstriyel nesneler tüm bunları kendi başlarına açıklayamayacaklarından, bu tanım adeta tarihçilere yöneltilen bir yardım çağrısı gibidir. Tarihçilerin bilgi ve kavrayışı bu nesnelere uygulanmalıdır.

Endüstri yerel tarihte rol oynamışsa, endüstriyel arkeoloji tarihçinin doğal bir ilgi alanıysa (öyle de olmalıdır), daha da ilginç olan bir başka alana yönelinebilir. Evlerde bulunan nesnelerin araştırılmasına “eviçi arkeolojisi” adı verilmesinin tek nedeni, yeraltı ya da endüstri bölgelerinde bulunan nesnelere uygulanan tanımlama, değerlendirme, analiz ve yorumun bunlara da benzer biçimde uygulanmasıdır.

Evlerde bulunan eski mobilya, alet, tabak çanak, giysi ve dekoratif sanat ürünleri gibi nesnelere antika adı verilmesi tarihçiler için sorun oluşturmamalıdır. Bunlar, diğer kültürel nesnelerin incelendiği biçimde incelenebilir ve sağladıkları bilgi de benzer özellikler taşır. Bazı açılardan, antika koleksiyoncuları ve antika ticareti yapanların, antika nesneleri tanımlama ve doğrulama konusunda gösterdikleri titiz çaba ve yoğun ilgi tarihçilere örnek olmalıdır. Aralarındaki fark, antikacıların araştırma sürecinin kısa mesafeli olmasıdır; kültürel analiz ve yorumlama, tarihçilerin olsa da, antikacıların temel ilgi alanı değildir. Bir diğer fark da, bir nesnenin tarihçiler açısından ilginç ya da değerli olabilmesi için eski olmasının gerekmemesidir. Antikacılar için değerli olan şey nesnenin eskiliği ve bunun parasal karşılığıdır. Tarihçilerin oluşturduğu kardeşliğe antikalarla ilgilenenleri almak istemeyen puristler olabilir. Bunun yerine, tarihçiler şöyle söyleyebilmelidir: İlgi alanlarınızı genişletin ve bize katılın; biz de sizden öğrenebileceklerimizi öğrenelim.

MÜZELER

Müzelerin maddi kültürle ilgilenenlere nasıl bir yararı olur? Bu elbette söz konusu müzeye bağlıdır. En geniş tanımlanmış biçimiyle müzelerin amacı maddi kültürün toplandığı yer olmaktır. İyi müzeler, bu maddi kültürün aynı zamanda yorumcularıdır. Müzeler barındırdıkları nesneleri birer birer bu bölümde kullanılan modelin titiz incelemesine sunarlar, sergilerini nesnelerin bir başka zaman ve mekâna ait öykülerini bugün için anlam taşıyacak biçimde anlatabilmelerini sağlayacak şekilde düzenlerler.

Ancak müze yöneticileri çeşitli çelişkiler yaşar. Müzelerin çoğu giriş ücreti almadan yaşayamaz, ama ücret çok yüksek olursa da müzeleri ziyaret edenlerin sayısı azalır. Vergiler, özel ya da gönüllü destekler ise önceden kestirilemez. Müzeler kendilerini eğitim kurumu olarak görürler, oysa ziyaretçilerin çoğu için müzeler eğlenceli zaman geçirilen yerlerden biridir. Müzeler öğretme işini iyi yapabilmek için dikkatle hazırlanmış

sergiler düzenlemelidir, ama sergi hazırlıkları müze bütçeleri için genellikle çok masraflıdır. Müzelerin araştırma faaliyetleri için fon bulma olanakları ise son derece kısıtlıdır. Ancak en büyük çelişkileri şudur: Koleksiyonlarındaki nesneleri büyük bir titizlikle korumaları istenirken, özellikle bu nesnelerin çoğu uygun terimle “tütünün tek örneği”yken, bunların incelenmesini ve kullanılmasını isterler; bu ise nesnelerin yıpranması anlamına gelir.

Tarihçiler de dahil olmak üzere, müzeleri kullananların karşılaştığı sorunlardan biri de yalnızca pasif kullanıma izin verilmesidir. Camın altında kilitli duran ya da ipler ve parmaklıklarla korunan nesneye yalnızca bakılabilir. Müzede bulunan nesnelerin tarihsel araştırmada kullanımıyla ilgili bir diğer sorun ise yalnızca nesnelerin onları anlamlandırmaya yarayacak bağlamdan koparılmış olmaları değil, çoğu kez tamamen ilgisiz nesnelerin yanında sergilenmeleri, dolayısıyla da anlamlarından koparılmalarıdır. Bu sorun, Birinci Bölüm’de bahsedilen, Henry Ford’un Dearborn, Michigan’daki Greenfield Village’inde büyük ölçekte görülmektedir.

Bir diğer sorun ise, müze küratörleri ve kullanıcılarının, müzeleri geçmişle basitleştirme ve yüceltme eğilimi taşıyan, “eski güzel günler” yaklaşımıyla değerlendirmeye eğilimli olmalarıdır. (Bir müzede, buna “hey gidi günler hey” yaklaşımı denmektedir: “Hayat eskiden daha basit ve güzeldi, keşke Amerika o eski günlere geri dönebilse, her şey eskisi gibi olsa...”). Bu yaklaşıma beyaz, erkek, orta ya da üst sınıf üyelerinin başarı öykülerinin vurgulanması eşlik etmektedir. Birkaç istisna dışında müzeler siyah ırktan olanların yaşamları hakkında bilgi edinebilmeyi sağlayan iyi kaynaklar sayılmazlar; ayrıca tarihe uzlaşma açısından bakmayı teşvik ettikleri için işçi sorunları, halkın hoşnutsuzlukları ya da feministlerin veya azınlıkların protestoları gibi konularda da aynı durum geçerlidir. Bir müzenin tarihini bilmek, insanın buralarda ortaya çıkan temayülleri anlamasına yardımcı olur: Greenfield Village’de Henry Ford, Williamsburg’daki Rockefeller ve Conner Prairie’de Eli Lilly. Bu tür müzelerin çoğu beyaz ırktan başarılı erkekler tarafından kurulduğu için, tarafgirlikleri bir ölçüye kadar tutarlıdır. Smithsonian gibi devlet desteğindeki müzelerin ise, destek kaynakları ve hizmet ettikleri kurumlar sayesinde çok yönlü olma eğilimleri daha fazladır.

Bir diğer sorun da, müzelerde bulunan nesnelerin seçilmiş örnekler olmalarıdır. Müze ziyaretçisi, küratörün seçiminin, belirli bir zaman, mekân ve kültürün temsilcisi —bir olayın gerçek izi— olduğuna ya da tek örnek oluşunun müze koleksiyonunda yer almasını haklı kıldığına güvenmek zorundadır. Dahası, iyi müzeler koleksiyonlarını oluşturan parçaların yerini

bilse de, bir müzede bulunan parçaların katalogları ve indeksleri nadiren arşivlerdeki belgelerin kaydedildiği biçimde yapılır. Her durumda, aranan parçayı bulmak, genellikle büyük çaba gerektirir. Bu yüzden de müzelerin geçmişle ilgili hayranlık, heyecan ve ilgi uyandırma işini özel sorunlara odaklanmadan daha iyi yapmalarına şaşırmamak gerekir.

Müzeciler ve küratörler bu sorunların tümünün farkındadır ve üstesinden gelmeye çalışırlar. Bazı müzeler ellerindeki parçaların katalog ve indekslerini yapmak için sebatla çalışmaktadır. Bazıları ciddi öğrencilerle sıradan ziyaretçiler arasında ayırım yapmakta ve nesneleri, akademik çalışmalar için belirli şartlarla incelemeye sunmaktadır. Bazı müzeler de, topluluktaki cömert vatandaşların gösterişli sergi sözü karşılığında hibe ettiği parçaları kabul etmemeye başlamıştır. Bu da çoğu serginin özelliği olan eklektisizmden kaçınılabilmesini sağlamaktadır. Eğlenceli olmak yerine öğretici bir öyküsü olan sergilerin oluşturulması için bilinçli çabalar harcanmaktadır. Öykü, her nesnenin yanına uzun açıklamalar koymak yerine, sergilenen nesnelerin yaratıcı bir biçimde düzenlenmesiyle anlatılmaktadır.

Bazı müzeler, yaşayan ve işleyen müzeler oluşturarak öğretme işini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Indianapolis'in kuzeyindeki Conner Prairie Pioneer Settlement 1836'da kurulmuş bir örnek köydür. Ziyaretçiler, rehberlerin önceden hazırlanan konuşmalarını dinlemek yerine dükkân sahibiyle sohbet etmekte, okula gitmekte, demirci ve çömlek ustasını seyretmekte, fırında pişen ekmeğin kokusunu içine çekmekte (hava sıcaksa fırıncıyla birlikte terlemekte), ahırlarda ve etrafta rahatça dolaşmaktadır. Bu bir eğlence biçimidir elbette ama aynı zamanda öğreticidir de. Özel gruplara, müze personelinin "canlandırmaları", katılımcıların "yöre sakinleriyle" birlikte iş yapmaları gibi olağanüstü öğrenme fırsatları sunulur.

İdeal olan, topluluk tarihçilerinin kendilerini topluluklarındaki müzelerle ortak olarak görmeleridir. Bunu yaparken, müzelerin halka açılmaları ve topluluğun ilgi alanlarına cevap vermeleri hareketinin bir parçası olabilirler. Müzede bulunmaya değer nesnelerin elde edilmesi ve hatta bunların araştırılması ve bakımı konularında müzelere yardımcı olabilirler. Tarihçiler, gözlem ve kişisel çalışmayla, ellerinde bulunan nesneleri korumayı müzelerden öğrenebilirler.

Bu bölüm, tarihsel olayların izlerinin kelimeler kadar nesnelerde de bulunabileceğini belirterek başlamıştı. İz olma özelliği taşıyan nesnelerle bu bölümde önerilen biçimde çalışanlar yalnızca geçmiş farklı bir gözle görmekle kalmayacak, aynı zamanda nesnelerin anlam sahibi olma özelliğine duyarlık kazanarak kendi çevrelerini yaşayan müzeler olarak görebileceklerdir.

NOTLAR

Bu bölümde, Robert G. Chenhall, *Nomenclature for Museum Cataloging: A System for Classifying Man-Made Objects*, (Nashville: American Association for State and Local History, 1978), s. 42-53; E. McClung Fleming, "Artifact Study: A Proposed Model", *Winterthur Portfolio*, 9 (1974), 153-73; Kenneth Hudson, *World Industrial Archeology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 2, 13-14'ten alıntı yapılmış ve yararlanılmıştır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ÇEVRE VE BİNALAR

Kültür, basit bir tanımla, herkes gibi olmak için bilmeniz gerekenlerdir. Maddi kültür ise insanların bildiklerini kullanarak ortaya koyduklarıdır.

Üzerinde maddi kültür öğeleri barındırmayan bir doğal araziye görmek için nereye gidebilirsiniz? Yollar, köprüler, otomobiller her yerde karşınıza çıkar. Yol boyunca da moteller, restoranlar ve benzin istasyonları vardır. Ufukta kentin silüetini, kiliseleri, siloları, su depolarını görürsünüz. Doğal çevre insan yapısı nesnelerle öylesine değişmiştir ki, kültürel çevrenin içine karışmış ve hatta bu çevrenin içinde yok olmuştur. Yine de insanların çoğu kültürel çevreyi görmez, görse de bunun üzerine düşünmez. Bunun nedeni, belki de çevrelerinin kültür, geçmiş ve bugüne dair ipuçları taşıdığını fark etmemeleridir.

KÜLTÜREL ÇEVRENİN İNCELENMESİ

Kültürel çevrenin incelenmesi, zamanla oluşan değişimin doğası ve büyüklüğünü gösterir. Özellikle, kentsel alanlarda, (1) yapı; (2) terk etme; (3) dönüştürme; (4) terk etme; (5) yıkmak; ve (6) yeni yapıdan oluşan ve sık rastlanan bir çevrim vardır. Bazen bu çevrimin bir aşaması atlanır, ama temel hareket geçerliliğini korur. Kırsal bölgelerde (tam da bu nedenle kırsal bölgeler ve diğerleri yerel tarihçiler ve korumacılar için kentsel bölgelere göre daha ilginçtir) çevrimin tamamı daha yavaştır ve daha seyrek görülür, ancak yine de bu çevrim kırsal bölgelerde de kendini gösterir. Bu süreç terk etmeyle son bulur.

Kültürel çevrede zamanla oluşan değişimlerin incelenmesi göç örüntülerini; açılıp kapanan ulaşım yollarını; gelişen mimari akımları; yaşam mekânlarıyla ilgili zevklerin değişimini; eski ticari bölgelerin yeni alışveriş merkezlerine dönüşmesini göz önüne almayı gerektirir. Elbette, her ör-

nek için çevrede bulunan izler, yazılı belgelerden elde edilen bilgilerle desteklenmelidir.

Kültürel çevre, mahalli ya da bölgesel farklılıklarla ilgili kanıtlar da içerir. Farklılıklar, kentte caddelerin genişliği ya da arsaların boyutlarında; bölgesel olarak da inşaatla kullanılan malzemeler ve evlerin üsluplarında belirgin olabilir. Kültürel çevre, aynı zamanda, ülkenin belirli bir bölümündeki kent ve kasabaların giderek artan benzerliklerini de ortaya koyabilir. Bir başka deyişle, çevremiz, maddi kültürün temel bileşenlerinin yaygın dağılımını gösterir.

Alışveriş merkezleri iyi bir inceleme konusudur. Yüz yıl önce çoğunda ev yapımı malların satıldığı dükkânlar, standart ürünlerin kitlesel üretimi ve dağıtımına yenik düşmüştür. Bu ürünleri pazarlayan mağaza zincirleri, posta siparişiyle yapılan alışverişler, büyük alışveriş merkezleri dükkânların yerini almıştır. Bugün, kent merkezindeki alışveriş bölgelerinin, kentin diğer bölgelerindeki daha küçük örneklerin ve hatta daha küçük yerleşimlerdeki kent meydanlarının yerini birbirine benzeyen bu alışveriş merkezleri almıştır. Disneyland'ı ziyaret edenler, bu plastik, kendine dönük eğlence merkezleri ile parlak, dünya içinde dünya barındıran alışveriş merkezleri arasındaki şaşırtıcı benzerliği mutlaka fark etmişlerdir. Bu merkezlerdeki mağaza zincirleri, sattıkları markalı mallar ve (merkez yönetiminin dayattığı kısıtlamalar içinde) sunulan ulusal ölçekteki reklamlar bu merkezleri şaşırtıcı derecede birbirine benzer hale getirmektedir. Alışveriş merkezlerinin Amerikan yaşamındaki yeri üzerine düşünürken, terk edilmiş olan ticari bölgeleri ve şehir meydanlarının şimdiki durumunu merak edebiliriz. Bir zamanlar oralardan alışveriş yapan insanların durumu nedir, terk edilmiş olan bu alanların yakınında oturanlar alışverişlerini şimdi nereden yapıyorlar?

Hemen hemen her yerde bulunan hazır yemek restoranları da kültürel çevreye her yerde aynı görünümü kazandırmaktadır. Bu restoranlarda herkes için inceleme konusu vardır. Sosyologlar, örneğin, bunların artan popülerliği ile aile büyüklüğündeki değişiklikler, çalışan annelerin ve tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış arasındaki ilişkiyi irdeleyebilir. Ekonomistler, bu restoranların asgari ücretle çalışan genç insanların emeğine dayalı olmasının Amerikan yaşamı üzerindeki etkisini ya da hazır yemek pazarlama tekniklerindeki yeterlilik ve ziyan ilişkisini inceleyebilir.

Tarihçiler elbette bu konuların tümüyle ilgilidir, ama en çok bu restoranların zamanla oluşan değişimi nasıl yansıttığı onları ilgilendirir. Otomobillerin adeta bir uzantısı olan bu tür yerler, örneğin Amerikan yaşamının hareketliliği hakkında ne anlatabilir? Eşitlik fikrinin gelişmesine ne gibi katkıları olmuştur? Eğer eşitlik “farklı olmama” anlamında ele alınıyorsa (böy-

le değerlendirilmesinin de bir anlamı vardır), bu farklı olmama durumu, müşterilerin kendi servislerini yapmaları, müşterilerin yapması beklenen davranışlar, günün hangi saatlerinde servis alabilecekleri, bahşış verilmesi ve müşterilerin yaşında belirgindir. Tarihçiler, farklılıkların ortadan kalkışının zaman içinde nasıl önem kazandığını öğrenmek isteyebilir.

Yerel bir kültürel çevrenin geçmişini araştıranların daha özel ilgi alanları olacaktır: Değişen trafik örüntüleri hazır yemek restoranlarının yolunu nasıl açtı? Ya da tersine bu restoranlar trafik örüntülerini nasıl değiştirdi? Bu restoranlara yer açmak için hangi yapılar yıkıldı? Bunlar belli bir bölgedeki ticari yapıların ilk örnekleri miydi? Belirli bir bölgede yenileri yapılırken kaç tanesi terk edilmiş ya da dönüştürülmüş durumda? Bulundukları mahalleyi/bölgeyi nasıl değiştirdiler?

KÜLTÜREL ÇEVREYİ ANLAMAK

Kültürel çevreyi daha akıllıca kavramak ve onun hakkında sorular sorabilmek için çözümleme ve yorum modellerinin kullanılması yararlı olur. Genel ilke olarak, bütünü ve parçaları ayrı ayrı görmelisiniz. Çevrenin bütününe kavramak binalarla açık alanlar; binalarla binalar; kültürel ve doğal çevre; ticaret yerleşim alanları; eski ile yeni arasındaki ilişkileri aramak anlamına gelir. Yani çevreyi oluşturan unsurlarda biçimi (uygunluk ilkesi), dengeyi (bu unsur diğerini dengeler), ahengi (görsel-işitsel uyum) ve birliği (bir bütün izlenimi verecek şekilde birbirine uyan şeyler) aramak demektir (ayrıca keskinlik, dengesizlik, karmaşa ve tutarsızlık da aranmalıdır). Bütünü kavramak, yapı, terk etme, dönüştürme ve yok etme çevriminin zaman aralığındaki noktalarını tespit etmeyi içerir. Çevrenin bütününe kavramak, coğrafi mekânda doğal ve kültürel çevrenin ayırt edici özelliklerinin sonuçlarını gözlemeyi de içerebilir. Doğal özellikler, örneğin bir nehir kenti nasıl şekillendirdi? Demiryolu kente yeni biçimini nasıl verdi? Şehirlerarası bir karayolu ya da bir havaalanı kenti yeni baştan nasıl şekillendirdi?

Parçaları görmek, trafik örüntüleri, ulaşım hatları (örneğin otoyollar ya da demiryolu hatları) nedeniyle mahallelerin karakterindeki önemli değişiklikler toplulukların gece ve gündüz durumlarında gözlenen önemli değişiklikler, üretimin, alışverişin, faaliyetlerin yapıldığı yerler, yeşil alanlar, ormanlar, mezarlıklar ve kaldırımlar üzerine odaklanmayı gerektirir.

Çevreyi oluşturan unsurları kategoriler halinde gruplamak, bunları tarihsel araştırmalarda kullanmayı kolaylaştırır. Örneğin, bir cadde boyunca sıralanan evlerin inşa tarihlerinin birbirinden çok farklı olmamasına karşın, sokak lambalarının neden değiştiği, neden eski tip lambaların kaldırılıp yerine yenilerinin konduğu merak edilebilir. Örneğin, kaldırımlar gözlemci-

ye, neden bunlara bu mahallede rastlanırken diğerlerinde bulunmadığı sorusunu sordurabilir. Bir bölgedeki kiliseleri ve kiliseyle ilgili yapıları saymak, neden belirli bir mezhebin bu bölgede hâkim olduğunu düşündürür. Şehir planlamacıları, plan ve teşviklerinde bu özellikleri nasıl ele aldılar? Bir gettonun kıyısında, eski, birbirinden farklı işletmeler, örneğin yem satan bir dükkân ya da tahıl ambarı, varlığını sürdürmeyi nasıl başarmış? Kırsal bölgelerde neden bazı kasabalar gelişip zenginleşirken diğerleri hayalet kasaba haline gelmiş? Neden bazı bölgelerdeki çiftlikler birbirine benzerken diğerleri çok farklı?

Belirli türde bir nesne üzerine yoğunlaşmak, geçen bölümde ana hatlarını özetlediğimiz Fleming modelinin kullanımını gerektirir. Belli bir bölgedeki kanalizasyon kapakları (Robert ve Mimi Melnick'in *The Manhole Covers of Los Angeles* kitabında belirtildiği gibi örneğin) ve yangın muslukları, karşılaştırmalı tespit ve tanımlama, değerlendirme, kültürel çözümleme ve yorumlama gerektirir. Bunların tarihi, malzemesi, yapımı, tasarımı ve işlevlerinin tümü dikkate değerdir. Bu model, farklı büyüklük ve biçimlerdeki tüm nesnelere, süslü kapı tokmaklarından sokak tabelalarına, mezar taşlarına, heykel ve anıtlara hatta binalara uygulanabilir.

Binaların özel bir önemi vardır: Hem kültürel çevrenin en önemli nesneleri hem de insan faaliyetlerinin merkezidirler. İnsanlar onların etrafında yürür, onların içine girer çıkar, içlerinde aşağı iner yukarı çıkar, bina- nın içinden dışarı bakar, dışarıdan binaya bakar; binaların içinde çalışır, eğlenir, yemek yer, uyur, dinlenir, oyun oynar, sevişir, endişelenir ya da olay çıkarırlar. Binalar, onları kullanan insanların ekonomik, toplumsal, estetik ve fiziksel hayatlarıyla ilişkilidir. İnsanlar ve binalar organik bir ilişki içinde var olurlar.

İnsan faaliyetlerinin merkezleri olan binalar kültürel çevrenin işlevsel nesneleri olarak değerlendirilebilir. Bunlar aynı zamanda yapısal nesnelerdir, maddi malzemelerden yapılmış, belirli biçim ve tasarım esaslarına uygun olarak düzenlenmişlerdir. Aynı zamanda da semboliktirler, belirli bir zaman ve mekânda en azından bir ya da birkaç insanın ihtiyaçlarını temsil ederler. Onları inşa edenlerin umutları, durumları ve gelenekleriyle ilgili mesajlar da taşıyabilirler.

Bu yüzden binaları anlayabilmek için tarihçiler, onların işlevine, strüktürüne ve sembolizmine dikkat yöneltilmelidir. Bu üç unsur arasındaki ilişkiye önem vermek, binaların incelenmesinde kritik bir önem taşısa da, onları ayrı ayrı incelemek genellikle daha faydalı olur. Mimari bir inceleme bu kitabın kapsamı dışında kalmakla birlikte, binalara bakmakla ilgili bazı öneriler, üslup ve türlerin daha ayrıntılı incelenişi için bir hazırlık olabilir.

Bir binanın işlevini incelerken, mimarın ve binayı inşa edenlerin yapı-

nın *temel işlevleri* olarak neleri gördüğünü, bu işlevleri gerçekleştirmek için kullandıkları *organizasyon fikrini*, *mekânsal düzenlemeler* ile işlevler arasındaki ilişkiyi, mekânlar arasındaki *hareketi* sağlamak için bırakılmış boşlukları, binanın işlevinin değişmesi durumunda yapılması gereken *değişiklikleri* hesaba katıp katmadıkları ve mimarın binayı kullanacak olan *insanların ihtiyaçlarına* duyarlı olup olmadığını tespit etmeye çalışmak gerekir.

Binanın kendisiyle ilgili olarak da, tasarımının özgünlüğü ve yaratıcılığı; malzemeleri yaratıcı biçimde kullanıp kullanmadığı; bulunduğu alan ve çevreye uyumlu olup olmadığı; oran anlayışı (parçaların birbiriyle ve bütünüle ilişkisi); ölçeği (insan göz önüne alındığındaki oranları); dengesi (simetrik ya da asimetrik); ritmi (bir düzeni oluşturan tekrarlanan unsurlar); bütünlüğü (binanın bir bütün olarak algılanmasını sağlayan özellikler) ve karakteri (özelliklerin belirgin bir karışım oluşturmaları) incelenmelidir.

Bazen, geleneksel olarak aranan yukarıda sıralananlar benzeri tasarım özelliklerinden pek azını taşıyan ya da hiçbirini içermeyen binalara rastlanabilir. Bu durum genellikle mimarın ya da müteahhidin yetersizliğinden kaynaklanır, ama bazı çağdaş mimarlar geleneksel çözümleri bilinçli olarak reddedip, yerine karmaşa, belirsizlik, espri ve mizahı koymaktadır. Bu mimarlar, bu özelliklerin bir binanın karakterini yaratmada geleneksel olanlar kadar etkili olduğunu düşünürler.

Bir binanın sembolizmini tayin etmek, onun işlevini ya da yapısal tasarım özelliklerini belirlemekten daha güçtür. Olmayan yerde sembolizm görme tehlikesi vardır ve mimari bir yapının “dönemin ruhunu” yansıttığı genellikle doğru değildir. Daha doğru olan şey, binanın dönemin ruhuyla ilişkisi olup olmadığını bilmediğimiz mimarın (binanın bir mimarı varsa tabii) ruhunu yansıtmasıdır. Örneğin, 1960 sonu ve 1970’lerin postmodern mimarisi, tasarımlarında, bir önceki paragrafta belirtilenlere benzeyen biçimde bu dönemi karakterize ettiğini düşündüğü çılgınlık, huzursuzluk ve hayal kırıklığını yansıtabilir. Ama belki de mimarlar bu ruh halini diğerlerinden daha iyi sezdiler, bu yüzden de yapıları tam olarak temsil edici ya da sembolik değil. Aynı şey, Louis Sullivan ve Frank Lloyd Wright gibi büyük mimarlar için de söylenebilir; belki de onların tasarımları, dönemin ruh ve değerlerini yansıttıkları için değil, dönemleriyle uyumsuz oldukları için değerliydi.

O halde, binalarda sembolizmin anlamı nedir? Binaların ifade ettiği şeyler kasıtlı değildir ve incelemeye değer olan da bunlardır. Örneğin, yakın zamana kadar, mimarlar ucuz enerji sağlayacaklarını varsayabiliyorlardı. Klimaları, asansörleri ve diğer hizmetleriyle bir gökdelenin işlemlerini sağlayan, insanları o gökdelenin içine çalışmaya getiren enerji bir mali-

yet unsuru olarak düşünölmüyordu. Ucuz enerji döneminin binaları bir tavrı sembolize eder: Yeni bir döneme ait olanlar ise yeni ihtiyaçları yansıtabacaktır. Üsluplardaki değışimleri başlatanın dönemin ruhu değil gerçekleri olduğunu söyleyebiliriz. Aranması gereken, ihtiyacın zorunlu kıldığı değışimlerdir.

Başka bir örnek için, büyük mimari keşiflerden biri olan gotik katedrallere bakabiliriz. Gotik katedrali, Tanrı'ya adanmışlığın ihtişamı ve ilahilik kanıtı, dönemin ruhunun bir sembolü olarak görme eğilimi vardır. Oysa gotik yapı son derece pratik bir sorunun çözümüdür. Krallar ve rahipler, yeni yapılar inşa ettirerek yeni zengin burjuvalarla güç birliği oluşturabilirlerse, kilise ve feodal beylerin hâkimiyetini kırabileceklerini anlamışlardı. Gotik katedraller inşa etmeye devam eden sonraki dönemlerin ruhu da, muhtemelen taklit etme ruhudur.

Yapılması gereken, mimaride kendini gösteren ekonomik ve toplumsal gerçekleri aramak, ele avuca gelmez bir şey olan zamanın ruhu ya da sembolizmin nesnelerde bulunmasına dair çıkarsamalar yapma konusunda temkinli davranmaktır.

İşlev, strüktür ve sembolizm arasındaki ilişki kavrandığında, dikkatimizi mimari üsluplara ve bunların tanımlanmasına yoğunlaştırmamız gerekir. Bu konuda yetkinlik kazanmak isteyenler, John G. Blumenson'un *Identifying American Architecture: A Pictorial Guide to Styles and Terms, 1600-1945* kitabını okumalıdır. Bu kitap, bina tanımlarında kullanılabilecek resimli terim sözlükçesi içerir, bu özelliğı nedeniyle araştırmalarında özellikle bir bina ya da bina gruplarıyla ilgilenenler için faydalıdır. Bir diğğer faydalı kitap, Carole Rifkind'in *A Field Guide to American Architecture*'ıdır.

Uygun terminolojiyi kullanmak, bir binanın tarihçesinin hazırlanmasında ilk adımdır. Ev örneğini ele alalım. Ev, üslubunun görsel tasvirinden çok daha fazla şey içerir. Fasadının tümünü (temeli, dış yüzeyi kaplamada kullanılan malzeme, dam, baca, pencereler, kapılar), eklemeleri, müştemilatı, civardaki yerleri ve yürüme yollarını tanımlamak gerekir. Diğğer evlerle karşılaştırmak da yararlı olur. Bu tanımlamalara ölçümler de dahil edilmelidir. Yapının planları varsa, inşa faaliyeti genellikle bunlara uymadığından, planların ne ölçüde gerçekleştirildiğı kontrol edilmelidir. İnşa tarihini öğrenmek isteyebilirsiniz; bu, genellikle mülk ya da ipotek sahibinde bulunan mülkiyet özetinde yer alır. Bu belge, evle ilgili, özellikle de mülkiyetle ilgili kanuni işlemlere ait ayrıntıları içerir. Muhtemelen belediye ya da bölge mahkemesinde bulunan orijinal plan, bölgenin gelişimiyle ilgili tarihleri, cadde ve sokakları, kanalizasyon ve diğğerleri hakkındaki bilgiyi içerir, evin bulunduğu yerin daha geniş bir tablo için-

deki durumunu anlatır ve genellikle de yerleşimin inşa kodları ve planının koyduğu kısıtlamaları içerir. Ulaşılabildiği takdirde, sigorta belgeleri de bilgi kaynağı olabilir, bazıları uzun yıllar öncesine giden şehir rehberleri ise en azından o evde oturanların isim ve mesleklerinin öğrenilmesini sağlar. Bu isimler sayesinde araştırmacı, şimdi 1910'a kadar bilgi içeren federal nüfus sayımı raporlarından daha ayrıntılı bilgi edinebilir. Fotoğraflar, evin eski ve yeni halini, geçirdiği değişiklikleri ve nasıl kullanıldığını gösterir. Günlükler, mektuplar, gazete kupürlerinin yapııştırıldığı defterler de, eğer bulunabilirse, evle içinde oturanlar arasındaki dinamik ilişkiye dair ipuçları sağlayabilir.

Evin içinde bir zamanlar kullanılmış olan mobilyalar, o evde nasıl yaşadığını anlatabilir. Özellikle eski evlerde, banyo ve mutfaktaki porselenden yapılmış sabit nesnelerin altında bulunan tarihler faydalı olabilir, ancak bu tip izlerden yola çıkarak varılan sonuçlar konusunda dikkatli olunmalıdır. Tarihler orijinal olmayıp, tadilatın yapıldığı tarihi gösteriyor olabilir. Evde bir detektif gibi inceleme yapmak, gizli ya da yeri değiştirilen kapıları, yıkılan duvarları ortaya çıkarabilir. Boyaları dikkatle kazıyarak, duvar kâğıtlarını yavaşça yırtarak eski dekorasyonu keşfedebilirsiniz.

Eski bir evde insanların nasıl yaşadığını öğrenmenin bir diğer yolu da arka bahçe arkeoloğu olmaktır. Uzun süredir kapalı duran çöp kutuları, bir başka zamana ait izlerin keşfine yol açabilir. Şişeler en dayanıklı nesneler olduğundan, kullanılan ilaçlar ya da içki alışkanlıkları hakkında bilgi edinebilirsiniz. Yemek takımları da, tarihlerini belirlemek mümkün olduğundan, değerli keşiflerdir.

Bu faaliyetlerin tümü, tek bir evi araştıran tarihçi için ilginç olabilir ama evrensel anlamda bir faydası var mıdır? Eğer birden fazla ev incelenirse, potansiyel olarak, evet. Kültürel coğrafya uzmanı Peirce F. Lewis, “birçok kültürdeki çoğu insan için ev, hayatları boyunca inşa edecekleri ya da satın alacakları en pahalı ve en önemli şeydir. İnsanların çoğu, saç kesimi, giysi, stil, konuşma biçimi ve itikatlarında aşırı tuhaflıktan neden kaçınıyorsa, evleri söz konusu olduğunda da aynı nedenle bundan kaçınırlar. Bunların tümü, üzerinde konuşulmayan kültürel değerlerin öylesine temel bir ifadesidir ki, kabullenilmiş standartlardan sapmalar, dengesiz ve güvenilmez bir karakterin kanıtı olarak görülür ve komşuların olumsuz yorumlarına yol açar. Kısacası, insanın evi bir sığınaktan daha fazla bir şeydir; insanın kişisel ve toplumsal tanıklığıdır. Çoğu kültürde, kültürün kendisinde temel değişimler olmadıkça, ev tiplerinde de önemli değişiklikler olmayacaktır.” Bu yüzden de, Lewis, bir kültürü kavramak, geniş alana yayılmış bir kültürün bölgelere göre gösterdiği farklılıkları anlamak, zamana yayılan, yavaş ama sürekli değişimi görebilmek için, evleri incelemenin

çok iyi bir yol olduğunu söylemektedir.

Bu fikri izleyen yanibaşlarındaki tarihi inceleyen tarihçiler, evlerin içindeki boşlukların miktarı ve kullanımının, ev içinde gerçekleşen faaliyetleri, kişisel mahremiyetin derecesini, çocukların ve yetişkinlerin durumunu, evde yaşayanların konforunu anlatabildiğini görecektir. Kadınların geçmişteki yeri ve rolüyle ilgili bilgiler de burada bulunur.

Bu bölüm, kültürel çevrenin geçmişe dair maddi izleri içerdiğini göstermeyi amaçladı. Tarihçinin görevi, bunları görmek ve geçmiş dönemlerin olay ve fikirlerini anlamak ve yeniden kurmakta kullanmaktır. Burada önerilenler yalnızca başlangıç noktalarıdır.

NOTLAR

Bu bölümde adı geçen ve alıntı yapılan eserler şunlardır: John J. G. Blumenson, *Identifying American Architecture: A Pictorial Guide to Styles and Terms, 1600-1945*, gözden geçirilmiş 2. baskı, (Nashville: American Association for State and Local History, 1981); Pierce F. Lewis, "The Geography of Old Houses," *Earth and Mineral Sciences*, 39 (1970), 33-37; Robert and Mimi Melnick, *Manhole Covers of Los Angeles*, (Los Angeles: Dawson's Book Shop, 1974); ve Carole Rifkind, *A Field Guide to American Architecture*, (New York: New American Library, 1980).

ONUNCU BÖLÜM

MADDİ İZLERİN KORUNMASI

Geçmişin maddi izleri tarih araştırmalarında önemli bir yer tutar ve tarihçiler bu izleri korumada rol oynayabilirler. Bu bazen yanlış anlaşılabilen bir görevdir, bu yüzden yanlış kavrayışları engellemek amacıyla, tarihi korumanın amaç ve yararlarını vurgulayacak şekilde, korumayla ilgili ironi, konu ve süreçleri değerlendiren bir bölüme başlıyoruz.

TARİHİ KORUMA: AMAÇLAR VE YARARLAR

Tarihçiler için tarihi korumanın tek olmasa da en önemli amacı, insanlara, “Burası daha önce nasıldı?” hissini vermektir. Geçmişin izlerini görmek, dokunmak, bunların içinde yürümek, onun ölçeğini, dokusunu, mekân ve mesafe kullanımını, zaman ve mekânla olan ilişkisini hissetmemizi sağlar. Geçmişle maddi bir biçimde karşılaşmak, bazen gurur, vatanseverlik ya da hayranlık hisleri uyandırır. Bazen de, farklı yer ve zamanlardaki çalışma hayatı, zorluklar, hastalık, yemek alışkanlıkları, eğitim ve eğlence biçimlerini kavramamıza yardım eder.

Tarihi korumanın kültürel değeri son derece açık ve önemliyken, National Register of Historic Places’de kayıtlı olan evlerin çoğunun yıkılmasını nasıl açıklayabiliriz? Ya da önemli binalar ya da anıtlar neden sürekli olarak moloz yığını haline getiriliyor? Niçin, “ne pahasına olursa olsun ilerleme” anlayışı Amerikan hayatının bakışını belirledi? Korumayı savunmak, çok zayıf bir argüman ya da bundan elde edilecek yararlar çok az mı ki, ikna edici olamıyor? Yoksa, ikna edilmesi gereken kişiler duyarsızlar ve bu konuya önem vermiyorlar mı? Soruyu biraz değiştirelim: Korumayla ilgili, tarihçinin belki de aramadığı, pratik bir savunma ya da fayda var mı?

Öncelikle, koruma bazen ekonomik bir değere sahiptir. Bazen korumak, yeni binalar yapmaktan daha ucuzdur. Hafriyat ve yapım çalışmaları kurtulursunuz; inşaat için gereken zaman ve para, malzemelerin

maliyeti tasarruf edilmiş olur. Caddeler ve elektrik, su gibi tesisatlar muhtemelen zaten vardır, çevre düzenleme maliyeti de yeni bir bina inşa etmeye göre daha az olur. Enerji tasarrufunu da unutmamalıyız. Dolaylı faydalar da söz konusudur. Örneğin, arazi değerleri koruma sayesinde dengeye oturabilir ve bu, tüm topluluğun yararına olur. Turizm de gelişebilir, çevreye para akışı sağlanır.

Korumanın bir diğer maddi yararı estetikdir. Eski üsluplarda yapılmış evler, hatta üslubu olmasa da özelliği olan evler, kültürel çevremizin güzelliği, denge ve süreklilik unsurlarıdır. Özellikle de, yıkıldıkları takdirde yerlerine konacak yeni yapılarla karşılaştırıldıklarında. Başka hiçbir yararları olmasa bile, çevreye renk katarlar. Korunmuş binalar eğitim amaçlı da kullanılabilir. Yapının kendisi ve içerdikleri, genellikle inceleme konusu olabilecek değerdedir, bu yüzden de bunları tarihi sergiler ve daha geniş tarih, mimari ve maddi kültür araştırmaları için kullanmak doğaldır.

İnsanlar, tek bir binayı yerleşimlerinin merkezi olarak restore ettiklerinde ya da daha iyisi, bireyler ve aileler bir mahallenin tümünü restore ettiklerinde, koruma çalışmaları topluluk ruhunun oluşmasına yardım edebilir. Topluluğa ait olmanın gururu bir yan üründür. Koruma, toplumsal sorunlara akılcı yaklaşmanın bir yolu da olabilir. Çok katlı, düşük kirali kooperatif evlerinin yüksek toplumsal ve ekonomik faturası, sıra evlerin ya da dairelerin korunması, restore edilmesi ve kullanılmasını devlet sübvansiyonuyla daha cazip bir hale getirmektedir.

Tüm bu faydalar tanımlanabilir ve pratiğe dökülebilir durumdaysa eğer, neden Amerika’da tarihsel koruma, Peirce Lewis’in belki biraz abartarak söylediği gibi, “büyük bir fiyasko”dur?

TARİHİ KORUMA ÇABALARININ TAŞIDIĞI İRONİLER

Bu konuya getirilebilecek açıklamaların bir bölümü, tarihi koruma çabalarının çoğunda görülebilecek olan ironik durumlardır; biz burada bunların yalnızca bir bölümünden söz edeceğiz.

Birincisi, kültürel faydaların doğasında ekonomi olmadığından, kültürel konular ekonomik terimlerle tartışılmaz. Buradaki ironiyi güçlendiren, korumanın ekonomik yararlarını öne çıkarmanın kendi kendini baltalamak anlamına gelmesidir. Örneğin, gerçekten tarihi önem taşıyan bir yapının korunması ekonomik terimlerle savunuluyorsa ve maliyet-fayda analizi bunun tersini gösterirse ne yapılacaktır? Rakamların her iki tarafça da tahrif edilebileceği olasılığını bir an için bir yana bırakalım ve kesinlikle doğru olduklarını varsayalım. Bu durumda korumayı savunanlar buldozerleri çağırıp, koruma isteklerinden vaz mı geçecekler? Ya da, bir yapıyı veya bölgeyi koruma projesi ekonomik açıdan çok maliyetli ise ne olacak?

Bir yapı, taşıyabileceğinden çok daha fazla sayıda turist tarafından geziliyorsa, binanın karakteri korunabilir mi? Çok sayıda insan tarafından ziyaret edilen bina, bu gerçekleşmeden önceki haliyle aynı mıdır, yoksa değişmiş midir? Ya da yeni turist ağırlama olanakları, geniş caddeler ve artan trafik, tek bir mahallenin ya da tüm bir tarihi bölgenin dokusunu nasıl değiştirmektedir?

Özellikle kentsel bölgelerde, mahallelerin korunması benzer biçimde sorunludur. Örneğin, korumaya alınmış bir mahallenin durumundan şikâyetçi olan sakinleri, o mahallenin köklü sakinleri değil midir? Sıra evler, orta sınıf korumacıların hedefi haline geldiğinde arsa fiyatları öyle arttı ki, o bölgenin sakinleri başka yerlere taşınmak zorunda kaldı. Hangisi daha önemlidir: Bir mahalleyi restore etmek mi, yoksa insanları yerlerinden etmemek mi? İnsanların yer değiştirmeye zorlanması sürecine bazen verildiği adla, “ortasınıflaştırma”nın meşru bir yanı var mıdır?

Neyin korunması gerektiğine dair kararlar nasıl verilir? Sıradan olanı korumaya kalkışırsak, kısa sürede sıradışı hale gelir. Değeri artar, ilgi çeker ve taklitleri ortaya çıkar. Bir bölgenin eski sakinlerinin başka yerlere taşınmasının arkasında bu vardır. Sıradışı olanı, topluluk içindeki özel yapıları korursak, bunlar kısa sürede idealleştirilir, olmadıkları kadar tipik ve temsil edici özelliğe sahip oldukları düşünülür. Yine de seçimin yapılması gerekir. Öğrendiğimiz her şeyi hatırlayamamamız gibi, bir toplum da inşa ettiği ya da yaptığı her şeyi saklayamaz. Çevrenin tümünü, değiştirmeyecek şekilde kilit altında tutamayız.

En azından bazıları için ironik olan bir diğer şey de, adı sık sık geçen tarihi koruma altına almanın yalnızca korumadan ibaret olmasıdır. Romantik, duygusal ya da nostaljik kişiler, binaları korurken tarihi özelliklere (yani önemli olan şeylere) pek dikkat etmezler. Nostalji bir büyüme endüstrisiyse, koruma çabasının bazı eserleri de onun ana ürünleridir. Korumanın kendisinde yanlış olan bir şey elbette yoktur, ama kastedilen şey *tarihi* korumanın gerçekleştirilmesidir.

Kökleri en azından 1906’ya kadar inen hükümet programları, bazen kentsel bölgelerdeki en yıkıcı güçler olmuştur. Kentsel yenileme kayıtlarına bir bakın. Şimdi devlet desteğiyle yapılmış binaların yerinde eskiden ne vardı dersiniz? Bir dahaki sefere şehrin merkezinden geçen bir otoyolda giderken, yolun iki yanındaki büyük bina dizisine dikkat edin. Bu otoyol inşa edilmeden önce bu binaların manzarası nasıldı? Korumacılar, devletin yaptığı çoğu işin, yürürlükte olan kanunların açıkça ihlal edilmesi olduğunu düşünmektedir.

Belki de en büyük ironi, korumacının en kötü ve en azılı düşmanının diğer korumacılar olmasıdır. Koruma hareketi (ya da hareketleri), doğal

olarak insanları ilgilendirmekte, bu konu onlar için hem bir inanç hem de ideoloji niteliği taşıyabilmektedir. Uzlaşma bu tür insanlara zor gelir, oysa korumayla ilgili sorunlar, en azından bazen, uzlaşmayla halledilmelidir: Tıpkı, aşağıdaki listedeki konularda olduğu gibi.

TARİHİ KORUMAYLA İLGİLİ KONULAR

İlerleme. En azından çok kısa bir süre öncesine kadar, Amerika'nın geçmişinin gelecekte bir yerde olduğu düşünülüyordu. Gelecekle ilgili planlar, geçmişî hatırlamaktan daha önemliydi. Gelecek, daha büyük, daha hızlı, daha çok olan her şey —daha çok miktar, daha rahat, daha kullanışlı—demekti. Bu planları inşaatçılar, tasarımcılar ya da şehirleri mahvedenler yapmamıştı. Onlar, yalnızca ulusun gelmeyi hak ettiği yere ulaşmanın araçları olarak tasarlanmıştı. Çevrenin yok edilmesi, insanların kolektif iradesinin bir tezahürü olarak görülebilir. Korumacılar, bu durumun sürecin farklı yorumlanmasını sağlayacak biçimde nasıl değiştirilebileceği sorunuyla ilgilenirler. İnsanlara —özellikle korumacılara— ilerlemeyi başkaları adına tanımlama hakkı nasıl verilir? Sorunları daha da karmaşıklaştıran şey ise, ilerleme bazı insanlara hak ettiklerini düşündükleri yararlar sağlamış, öte yandan diğerlerini bundan mahrum etmişken, bu soruna nasıl yaklaşmamız gerektiğidir. Kazançlı olan grup, diğer grubu ilerleme anlayışlarının yanlış olduğuna ikna edebilir mi?

Para. Koruma altına alınması gereken yapıların mülkiyetini elde etmek, onları tamir ya da restore etmek ve bakımlarını yapmak pahalıya mal olabilir. Eğer parayı özel yatırımcılar sağlıyorsa, kamu çıkarları nasıl korunacaktır? Kâr amacı gütmeyen kuruluşların bağış yoluyla topladıkları para ne derece yeterli olabilir? Devlet fonu varsa, bunlara nasıl ulaşılabilir ve kullanılabilir?

Teknik İhtiyaçlar. Koruma altına alma heyecan verici ancak zor bir iş tir. Eski binalarla ilgili çalışma yapan herkes, çevre düzenlemesi ve otopark sorunları dışında, iç ve dış duvarların, temelin, zemin ve tavanların ve çatının yıpranmışlığıyla; dökülen sıva ve macun, solan boya ve kırık pencerelemlerle mücadele etmenin; enerji tasarrufunun, elektrik, su tesisatlarını yenilemenin ne kadar güç olduğunu bilir.

Mülkiyet Hakları. Mülk sahiplerini sahip oldukları mülkle ilgili istediklerini yapmaktan (yıkma ya da tanınmayacak hale getirmek) kim alıkoyabilir? Özel mülk sahiplerine “kamu yararı”nı gözetmelerini kim dayatabilir? Bu konu, tabii ki, topluluklarının güzelliğini ve bütünlüğünü koruma amacıyla kolektif olarak oluşturulmuş standartları kurmanın bir aracı olan, bölgelere ayırma sürecini içerir.

Bölgelere Ayırma ve Yapım Kodları. Diyelim, bir binanın mülkiyeti sizin elinize geçti. Bölge kanunları, binanın yer aldığı bölgenin karakteri ya da tasarımına ters düşen uygulamalara izin vermeyebilir. Binayı yok etmeden de, yapım kodlarına uygun hale getirebilir misiniz? Örneğin, otomatik yangın söndürme sistemi yüzyıllık bir binanın tarihi atmosferini nasıl etkiler?

Vergi Yasaları. 1976'da çıkan Vergi Reformu Yasası'ndan beri, vergi yasaları koruma konusunda eskiye göre daha olumludur. 1980 ve 1981'de yapılan değişiklikler bu yasaları daha da olumlu hale getirmiştir. Bu yasalar en etkili biçimde nasıl kullanılabilir? Vergilerin düşürülmesi devlet hizmetlerinin azalmasına neden olur mu? Vergi teşvikleri, üst sınıfların çıkarlarına hizmet edip, alt sınıfların refah düzeyinin düşmesine neden olur mu?

Korumaya Alınmış Bir Binayla İlgili Neler Yapılmalı? Yalnızca korumalı mı? Tamamen yeniden mi inşa etmeli? Yerini mi değiştirmeli? Yeni kullanım biçimlerine uyarlanmalı mı? Restorasyon hedefleniyorsa, bina ne ölçüde restore edilmeli? Değişiklik ya da eklemelerle ilgili ne yapmalı? Binanın, yalnızca ön cephesi orijinal haline dönüştürülebilecek durumdaysa, restorasyon yapmaya değer mi?

Binayı mı Korumalı Yoksa Mahalleyi mi? Bunlar kritik sorulardır. Korumacılık, bir zamanlar, yalnızca tek tek evlerin, temsil edici özelliği olan ya da bir örnek yapıların korunması olarak düşünülüyordu. Kentsel bölgelerdeki müze evler, çoğu durumda kaçınılmaz olan sonuçları bize göstermektedir. Yine de tek tek binaların korunması yerine bir mahalle korunabiliyorsa, bu sonuçlardan kaçınılabilir miyiz?

Bu tür sorular, koruma altına almayla ilgili girişimleri olan yerel tarihçilerin bilgi edinmesi gereken konular için bir temel oluşturur. Bu konuların önemli olanları şunlardır: (1) Korumanın ve koruma yasalarının tarihçesi; (2) tarihi binaların, alanların ve bölgelerin kaydedilme biçimi; (3) tarihi yerlerin mülkiyetini elde etme, restorasyon, rehabilitasyon ve uyarlanmış kullanımlarının teknik yanlarıyla nasıl başa çıkılır?

KORUMA YASALARI

Tarihi yerlerin korunmasıyla ilgili en önemli yasaların tarihçesi, bunların korumayı mümkün ve başarılı kılacak biçimde dönüştüklerini göstermektedir. Kongre'nin korumayla ilgili olarak çıkardığı ilk yasa 1906 Eski Eserler Yasası'ydı: Bu yasa, başkana ulusal ölçekte önemli olan tarihi yapıları tespit etme, kabine üyelerine de arkeolojik araştırmalar için izin verme yetkisi tanımıştır. Başkan ve kabine üyelerinin yetkileri yalnızca devlete ait topraklarda geçerliydi. On yıl sonra, National Park Service Yasası sayesinde

de Park Service kuruldu ve doğal parklarla birlikte tarihi bölgeleri yönetme yetkisi de bu kuruluşa verildi.

1935'te Tarihsel Sitler Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle, ulusal önem taşıyan bölge, bina ve nesnelerin, mülkiyetinin kimde olduğu dikkate alınmadan korunmasıyla ilgili ulusal bir politika geliştirilmiştir. Bu yasa, içişleri bakanının tarihi binaları ve sitleri saha çalışmalarıyla tespit ettirerek, bazılarının mülkiyetlerini edinme ve bunları işletme, aynı zamanda da diğerlerinin korunmasını işbirliği anlaşmalarıyla sağlama konusunda yetki sahibi olmasını sağlamıştır. Bu yasa, ayrıca, National Historic Landmarks Programı'nı da oluşturmuştur.

1966'da, belediye başkanları toplantısının bir raporu, *With Heritage So Rich*, korumayla ilgili artan duyarlılığı göstermekte ve kültürel çevrenin ayrı parçalarına değil bütününe odaklanan, daha kapsamlı ve uyumlu bir ulusal koruma programının geliştirilmesi ihtiyacına işaret etmektedir. Dört yeni yasa, tarihi korumada federal devletin rolünü genişletmiş ve güçlendirmiştir. Ulaşım Yasası Departmanı ve Federal Otoyol Yasası, şehir dışındaki doğal güzellikleri korumak için özel çaba gösterilmesini ulusal politika ilan etmiştir. Örnek Şehirler ve Metropolitan Gelişme Yasası, tarihi koruma için kentsel yenileme fonlarının kullanımıyla ilgili kısıtlamaları azaltmış ve kentsel bölgelerde tarihi koruma programları başlatmıştır.

1966 yılında çıkarılan yasaların en önemlisi Ulusal Tarihi Koruma Yasası'dır. Bu yasa, ulusal önem taşıyan bölge, sit, bina, yapı ve nesnelerin ulusal kayıtlarının tutulmasını zorunlu hale getirerek 1935 yılına ait yasa-yı önemli ölçüde güçlendirmiş ve federal kuruluşların, federal fonlardan yararlanan lisanslı projeleri değerlendirirken, National Register'da yer alan mülkleri göz önüne almalarını zorunlu kılarak, kısıtlı da olsa bir koruma sağlamıştır. Ayrıca, eyaletlere ve National Trust for Historic Preservation (federal yönetimli özel kuruluş) için yardım amaçlı fon programı başlatmış ve korumayla ilgili federal faaliyetleri denetlemek ve bu konularda başkan ve kabine üyelerine bilgi verebilmek için Tarihi Korumayla İlgili Danışma Konseyi'ni kurmuştur. 1969 tarihli, Ulusal Çevre Politikası Yasası, insan yapısı çevreyi de kapsayarak, yasanın kapsamını genişletmiştir. Bu yasaya göre, federal kuruluşlar, projelerinin doğal ve kültürel çevre üzerindeki etkisini değerlendirmek, kamuya açıklamak, zarar verici etkileri gidermek ya da azaltmak için her türlü çabayı göstermek zorundadırlar.

13 Mayıs 1971'de başkan tarafından yayımlanan ve 1980'de Kongre'de kanun haline getirilen 11593 nolu kararname ("Kültürel Çevrenin Korunması ve Güçlendirilmesi"), her federal kuruluşun, yönetimi altındaki tarihi mülklerin envanterini çıkarmasını, National Register'a sunmasını ve koruma için gerekli önlemlerin almasını zorunlu kılmaktadır. Bazı federal

kuruluşlar işlerini yavaş yaptıklarından, vatandaşların yasa ihlalleri konusunda dikkatli olması gerekmektedir.

1980’de üç yıllığına uzatılan 1976 tarihli Vergi Reformu Yasası, tarihi binaların yıkılmasını önleme ve binaların rehabilitasyonunu ekonomik açıdan gerçekleştirilebilir kılma amacı taşımaktadır. Bu amaçları, rehabilitasyon işleri bakanlığının koyduğu standartlara uygun olduğu takdirde, masrafları vergiden düşürmek gibi büyük vergi teşvikleri ve rehabilitasyon için amortisman karşılığı belirleme yoluyla gerçekleştirmektedir. Teşvik alabilmek için, binalar National Register’da ya da işleri bakanı tarafından onaylanmış bölgelerde kayıtlı olmalıdır. Bu yasa, ayrıca tarihi mülklerin bağışlanmasını da desteklemektedir. 1981 tarihli Ekonomik İyileşme Vergi Yasası, binaların korunması ve yeniden kullanılmasını teşvik edecek uygulamalar getirmektedir. Bu yasaya göre, yüzde 25’lik yatırım vergi kredisi ve değişen mülk amortisman hesapları yerine, yatırım maliyetlerinin mülkün ömrü boyunca değil on beş yıl içinde geri dönmesini sağlamaktadır.

Uzun yıllar boyunca, koruma faaliyetlerinin tümü, İşleri Bakanlığı’ndaki National Park Service’ta gerçekleşti. Koruma faaliyetlerinin artan miktar ve kapsamının Park Service’a getirdiği iş yükü nedeniyle, kısa bir süre önce, bağımsız bir kuruluş olarak çalışan Tarihi Korumayla İlgili Danışma Konseyi kurulmuştur. 1978’de ise, National Register of Historic Places ve diğer üç kuruluş, yine işlerinde yer alan Heritage Conservation and Recreation Service (HCRS) şemsiyesi altında sorumlulukları paylaşmıştır. 1981’de HCRS lağvedilmiş ve programları National Park Service’a geri verilmiştir.

KORUMAYI GERÇEKLEŞTİRMEK

Bu noktada sorulması gereken çok sayıda soru vardır. Binanın korunması için yerel yönetimden ve topluluklardan nasıl destek alınabilir? (Bazı devlet programları fon kaynağı olarak çok önemlidir.) Binanın sahibinin binayla ilgili çıkarları nedir? Koruma faaliyeti hangi kanuni işlemleri içerecektir? Mülkiyeti üstüne almanın en iyi yolu nedir? Koruma faaliyetini gerçekleştirirken vergi teşviklerinden nasıl yararlanılır? Mülkiyetin elde edilebilmesi için gereken fonlar nereden bulunabilir?

Diyelim, mülkiyet edinildi. Bu noktada da cevaplanması gereken pek çok soru vardır: boyama, yamama, güçlendirme, yeniden yapma; kayıp parçaları bulma, kırık olanları onarma; değiştirilmiş olanlarının yerine orijinallerini koyma; çürüme, akma, sarkmayla mücadele etme; yapılan kayıt işleri (özellikle de değişiklik yapılmışsa) ve nedenleri; elektrik, su tesisatı, klima gibi modern donanımın kurulması; bina kodlarına uymak; sakatlar için kolay ulaşım sağlamak ve binanın iç ve dış bakımını yapmak.

Tarihi koruma tek kişinin yapabileceği bir iş değildir. Mutlaka yardım istenmelidir. Korumacılar, yalnızca uygun devlet kuruluşuyla değil, yerel anıt komisyonları ve tarihi mülk danışma konseyleriyle de ilişki içinde olmaya hazırlıklı olmalıdır. Ayrıca, tarihi koruma konusunda eğitilmiş ve deneyimli uzmanların fikrini almaya da hazırlıklı olunmalıdır. Özel eğitim neyi içerir? Üniversitelerin bu konuyla ilgili bölümlerini inceleyen bir araştırma önem verilen konuların farklılığını göstermektedir: Bu bölümler, mimari, şehir planlama, sanat tarihi, mimarlık tarihi, kentsel faaliyetler, peyzaj mimarlığı, coğrafya, hukuk, işletme ve tarih çalışmalarıdır.

Koruma süreçleri bu derece karmaşık ve zor bir nitelik taşıyorsa, korumanın harcanan emeğe değip değmediği sorulabilir. Ancak bunun yapılmasının önemli olduğunu düşünenlerin çabaları, giderek daha çok insanın geçmişle ilişki kurabilmesini, geçmişte yaşamının nasıl bir şey olduğunu hissetmesini sağlayacaktır.

İşe nasıl mı başlayacağız? Başlayarak! Eyalet tarihi koruma görevi yapmış birinin sözleriyle, belki de en iyisi koruma projelerine balıklama dalmaktır, bu tür bir işte mutlak mantık faydalı olmayabilir: Birazcık çılgınlık işe yarayabilir ve “insanların çoğu, yaşayacakları hayal kırıklığını kestirebilselerdi, şimdiye kadar yapılmış işlerin hiçbirini yapılamazdı”. Belki de bu tür insanlar hayal kırıklığının büyük ödülleri için ödenmesi gereken küçük bir bedel olduğunu düşünüyorlar.

NOTLAR

Peirce Lewis'ten yapılan alıntı "The Future of the Past: Our Clouded Vision of Historic Preservation," *Pioneer America*, 7/2 (Temmuz 1975), 1-20'dendir.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA, YAZMA VE KAYIT BIRAKMA

Önceki bölümlerde, bazıları özel uzmanlık alanlarını ilgilendiren çeşitli araştırma yöntemlerini inceledik. Bu bölümlerde tarihi izleri (yazılı, sözlü, görsel, maddi ya da soyut) keşfetme ve yorumlama üzerinde duruldu. Bunları, yanbaşımızdaki tarihe ait bilgileri iletme amacıyla kullanabilmek, keşif heyecanının ötesine geçerek kanıtları kontrol altına alabilme becerisini gerektirir. Bu yüzden de, güncel keşiflerin kaydedilmesi önemlidir. Bunlar özensiz ve dikkatsiz bir biçimde kaydedilirse en iyi araştırma bile boşa gider. Gelecekte kullanma amacıyla dikkatle ve düzenli bir biçimde yapılan kayıt işlemi, zaman tasarrufu, kalite, tatmin ve kavrayış açısından tarihi araştırmanın önemli bir unsurudur. Araştırma, yazı ve kayıt tutmayla ilgili birkaç önemli ilkenin gözetilmesi, sık yapılan hatalardan kaçınmanızı, işinizi daha iyi ve kısıtlı zaman süresi içinde daha çok şey yapabilmenizi sağlar.

NOT ALMAK

Pek az kişi çok miktarda ayrıntılı bilgiyi uzun süre hatırlayabilir. Doğru kayıt için not almak bir zorunluluktur. Not almak için o anda ortalıkta olan bir parça kâğıdı kullanmak mümkünse de, bu notlar daha sonra sorun yaratır. Projenin başında bir not alma yöntemi geliştirmek ve proje boyunca bunu uygulamak uzun vadede daha iyi bir çözümdür.

Neyin üzerine not alacağınız elbette sizin seçiminizdir, ama bu seçimi, sonuçlarınızı sunmayı planladığınız biçim belirler. Bazı araştırmacılar defterleri tercih eder, diğerleri ise daha sonra düzenlenip sıraya dizilebilen tek tek kâğıtları ya da kartları kullanır. Araştırmanıza ve yazı biçiminize uygun malzemeler seçin ve seçiminize bağlı kalın. (Yazarlardan biri, 12,5x20 cm'lik kartları tercih ediyor, bunların köşelerine renkli kalemler-

le farklı konuları gösteren işaretler koyuyor. Bu yöntem, yazma vakti geldiğinde, yazarın sıraya sokma ve benzer olanları tespit etme işini kolaylaştırıyor. Diğer yazar, kart destesinden nefret ettiği için 12,5x20 cm'lik kâğıtlar kullanıyor.) Büyüklük ya da biçimdeki bir değişiklik, küçük maddelerin göz ardı edilmesine ve kayıtların saklanması sorun yaşanması- na neden olur.

Not almanın en önemli kuralı, not alınan her sayfaya kaydedilen bilgilerin kaynağını yazmaktır. Bu şekilde, gerektiğinde dönüp istediklerinizi kontrol edebilirsiniz. Ayrıca, her kâğıtta, daha sonra eklemek isteyebilecekleriniz için ya da yazı aşamasında kodlamaları yazmak için yer bırakmalısınız. Eğer sayfaları koparılan bir defter kullanıyorsanız, notlarınız arasında kaybolmamak için bir organizasyon ya da referans sistemi geliştirin.

Bilgi kaydederken, düzen ve doğru kaydetmenin yerini hiçbir şey tutamaz. Silinmeyi önlemek için kurşunkalem yerine dolmakalem kullanın (arşiv araştırma odasının kuralları tersini gerektirmedikçe). Aceleyle bir şeyler karalamak, çabalarınızın boşa gitmesine neden olabilir. Açık olmayan bir not, başlangıçta dikkatli kaydedilmediği için, daha sonra kaynağa yeniden başvurmayı gerektirebilir. Kartların yalnızca bir yüzüne not almak hem bazı bilgileri gözden kaçırmanızı engeller hem de kartları çevirme işinden kurtulmanızı sağlar.

Bilgi toplama sürecinde, aklınıza, bilgileri düzenleme ve analiz etmeye ilgili fikirler gelebilir. Bunları da not edin. Not etmezseniz unutabilirsiniz. Öykünüzü daha canlı bir hale getirebilecek çizimler konusunda da dikkatli olun. Bu durumda fotokopi makinesini kullanmak faydalı olabilir. Faydalı olabilecek görsel malzemenin kopyasını çıkarın, onu nerede bulduğunuzu kopyanın üzerine not edin ve biriktirdiğiniz diğer notlarla birlikte dosyalayın. Bu şekilde, sunuşunuzu hazırlarken içinden seçme yapabileceğiniz bir setiniz olur.

Fotokopi makineleri başka işler için de yararlıdır, ancak dikkatli kullanılmalıdır. Bazı araştırmacılar, buldukları her şeyin fotokopisini çekerek kendilerine ek iş yaratırlar. Eninde sonunda seçim yapma vakti gelecektir. Bu seçimleri önceden yaparak, projenize zarar vermeden zaman ve para tasarrufu edebilirsiniz.

YAZMA

Sonunda yazma vakti gelir. Bulgularınızı görsel-işitsel bir biçimde sunmayı seçerseniz bile yazılı bir metin gerekir, yazı ne kadar iyiye sunuş da o kadar iyidir. Etkin bir biçimde yazmak, sonuçta, fikir ve kanıtların okuyucu ya da dinleyicinin anlayabileceği bir biçimde, mantıksal bir sıraya dizilmesi ve anlaşılır bir dille ifade edilmesi sürecidir. Yazarlar değerli bir ko-

nuyu bu biçimde sunarlarsa, dinleyicilerin ilgisini çekme ve onları ikna etme şansları artar.

Yazmak için yapılan hazırlığın niteliği ve kapsamı, işin bitmiş halinin nasıl tasarlandığına bağlıdır. Yanıbaşlarındaki tarih ve insanlarla ilgilenen tarihçiler için seçenekler, hem ortam hem de kapsam açısından son derece geniştir. Sonuçların en son hali görsel-işitsel bir ortamda sunulabilir. Ses kaydı, tek başına ya da basılmış resimlere eşlik etmek üzere kullanılabilir. Slayt gösterisi çeşitli bilgileri etkili biçimde aktarabilir. Video teyplerin de kullanımı rahat ve ekonomiktir. Daha karmaşık olan film gösterileri de mümkündür, ancak bunlar pahalı olabilir ve teknolojik açıdan karmaşık olduklarından profesyonel yardım gerekebilir. Bazı gruplar, araştırmalarını dramatisasyon yoluyla başarılı bir şekilde sunabilirler; sahneleme ya da tarihi ortamlarda rol oynama biçimlerini kullanırlar. Yazılı parçalar, tek bir konuyla ilgili kısa denemelerden kapsamlı kitaplara kadar uzanan çeşitlilikte olabilirler. Bunlara ek olarak, gazete ya da diğer kupürlerin yapıştırıldığı defterler, fotoğraf-denemeler, vinyet koleksiyonları ve uzun makaleler de kullanılabilir. Bazen kısa makaleler, araştırmanın başındaki bulgular için ya da sonraki daha uzun eserlerin parçası olarak kullanılabilir. Eserinizin son hali ne olursa olsun, onu izleyicilerinizi düşünerek hazırlarsanız daha etkili olacaktır.

Yazmaya başlamak genellikle zor, hatta acı vericidir. İlk adım konuyu düşünmek ve bu konuda ne söylemek istediğinize karar vermektir. Siz de diğer insanlara benziyorsanız, yazma vakti gelip çatığında başka işler yapmak için bahaneler bulacaksınız. Bir başka kaynağa daha bakmak, bir kitap daha okumak isteyecek, bir başka kütüphane ya da arşive gidecek, başka biriyle daha görüşme yapmak isteyeceksiniz. Ancak bir noktada bilgi toplamaya son verip, yazıyı istenen tarihe yetiştirebilmek için, koruma projesi için fon sağlamak üzere ya da yalnızca ne yaptığınızı değerlendirebilmek için yazınızın başına oturmak zorundasınız.

Bazıları yazılarına bir genel planla başlamayı tercih ederler. Bazıları, son derece detaylı ve sıkı kurallı genel planları kullanır; diğerlerine ise öykülerini nasıl geliştireceklerini gösteren genel bir şema yeter. Bir genel plan, ister çok detaylı olsun ister olmasın, kavramsal bir şemadan kaynaklanır. Genellikle, aklınızdaki amaca dair çok da belirgin olmayan bir fikirle, çalıştığınız malzemenin karşılıklı ilişkisi söz konusudur. Hiçbir fikre sahip olmamak, en azından başlangıç noktası için sorun yaratabilir; bu, bir hedefe yönelmeden amaçsızca çalıştığınız anlamına gelir.

Kavramsal şemaların çok ayrıntılı olması gerekmez. Örneğin bir aile, kuruluş ya da topluluk tarihi için basit bir planı izleme olasılıklarını düşünün:

Kökenler
Dinamikler
Köşe taşları
Karakter

İkinci Bölüm’de ortaya atılan soruların çoğunun da gösterdiği gibi *kökenler* üzerine yoğunlaşmak doğaldır. Kökenler sizi bunları bilen insanlara, döneme, yere ve pek çok diğer bilgiye ulaştırır. *Dinamikleri* incelerken, insanların taşınmasına neyin yol açtığını, gücün kimin elinde olduğu ve nasıl kullanıldığı, kararların nasıl verildiğini araştırırsınız. Yine, araştırmanızın merkezinde insanlar olacaktır. *Köşe taşlarını* incelemek, değişim dönemlerini, önemli olayları, rutinin devamlılığındaki değerlendirme ve dönüm noktalarını incelemek demektir. *Karakteri* irdelerken, konunuzu aynı genel türdeki diğerlerinden farklı kılan belirgin özellikleri bulmaya çalışırsınız. Şu basit soruya cevap ararsınız: “*Sahiden* bu insanlar kimdi?”

İster ciddi ve detaylı isterse genel olsun, ana hatları belirleyen parçaları, cevaplanacak sorular biçiminde ifade etmek yararlıdır. Üzerinde düşünülmesi gereken konuların bir dökümünü yapmak, ürünün son haline pek az yön verir ya da tutarlılık kazandırır. Oysa bu iki şey, iyi bir yazının önemli bileşenleridir. Yalınlık ve açıklık da son derece önemlidir. Bu dört özellik (tutarlılık, yön, yalınlık, açıklık) belki de en iyi biçimde zıtlarıyla tanımlanabilir. Yani, bu dört özelliği içeren yazı, dolambaçlı, amaçsız, karışık ya da belirsiz olmamalıdır.

Unutmayın ki, bundan elli ya da yüz yıl sonra birisi, sizin ilgilendiğiniz yakın geçmişle ilgilenmek isteyebilir. Eğer argo ya da jargon kullanmaktan kaçınırsanız, bu kişiyle ilişki kurabilme olasılığını arttırırsınız. Yazınızı yazdığınız dönemde moda olan ifadeler birkaç yıl içinde anlaşılmaz hale gelebilir. Üstü kapalı yorumlar, alaycılık ve mizahi yaklaşım yanlış anlaşılma riskini arttırır. İyi tanımlanmış bir sözlükçeyle, yalın bir biçimde, karmaşık olmayan cümlelerle ve birbirini mantıksal bir şekilde izleyen paragraflarla yazarsanız, şimdi olduğu gibi gelecekte de anlaşılma şansı elde edersiniz.

Yazı yazmakla ilgili iki fikir daha. İlk güçlüğü, yani başlama güçlüğü-nü yenmenin en iyi yolu, vardığınız sonuçla ilgili bir şey yazmaktır. Vardığınız sonuç sonradan işe yaramasa da bunu önemsemeyin. Baştan yazabilir ya da tamamen değiştirebilirsiniz. Yazarken bir noktada kalemi elinizden bırakıp şöyle diyeceksiniz: “Yazdıklarımı zaten herkes biliyor! Yazmak gereksiz!” Bu normal bir tepkidir. Gerçekte ise, konunuzun içine fazla daldığınızdan size fazla tanıdık gelmekte, bu yüzden de yazdıklarınızı her-

kesin bildiğini düşünmektесiniz. Bu sorunu nasıl mı çözersiniz? Yazmaya devam ederek.

Son olarak, yayınların ya da diğer yaratıcı sunuşların yazarları ve yayıncıları, yayın haklarıyla ilgili kanunlar hakkında bilgi sahibi olmalıdır: Bu kanunlar, bir eserin yayın, kaydetme, çeviri, sahneleme ya da satış işlemlerini bir süreliğine korurlar. 1978'den önce yayımlanan eserler için yayın hakkı koruması yirmi sekiz yıla çıkarılmıştır ve bir defa olmak şartıyla bu koruma elli altı yıla kadar uzatılabilir. 1 Ocak 1978'de yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre koruma, yazarın ölümünden sonra elli yıl ya da hâlâ koruma altında olan daha eski eserler için yayın tarihinden sonraki yetmiş beş yıl boyunca sürmektedir. Bir yayın hakkının kaydını yaptırmak ne zor ne de pahalıdır ancak bazı prosedürler yerine getirilmelidir. Yayın hakkı alınmış bir eserin kullanılması hak sahibinin izni ni gerektirir.

BİR KAYDI SAKLAMAK

Çalışmanızın kaydını yazı, bant ya da film şeklinde yapabilirsiniz. Çabalarınızın başkalarının işine yaramasını sağlamanın iyi bir yolu, hazırlanan ya da derlenen malzemeyi bir arşiv, kütüphane ya da müzeye vermektir, eğer bölgenizde özellikle tarihle ilgilenen hiçbir kuruluş yoksa siz bir tane kurun. Belgelerin, sözlü görüşme bantlarının ya da bunların yazıya dökülmüş hallerinin ve kalıcı bir değeri olup eşi bulunmayan maddi nesnelerin saklanması, yanıbaşlarındaki tarihle ilgilenen diğer insanların kendi geçmişlerini anlama çabalarını gerçekleştirebilmelerini sağlayacaktır. Geleceğin tarihçisi sizinle aynı görüşleri paylaşmayabilir ve tıpkı sizin tek yorumla yetinmek istememeniz gibi o da yalnızca sizin tarih yorumunuzla yetinmeyebilir. Eğer sahip olduğunuz değerli tarihi izleri ortaya koyduğunuz eserle birlikte saklayabilirseniz, aynı aile, bina, mahalle, kilise, iş, topluluk ya da söz konusu olan ne ise onunla ilgilenen kişiler, görüşünüzün temellerini anlayabilir ve kendi sonuçlarını çıkarma konusunda daha şanslı olurlar. Böylesi bir çaba yanıbaşımızdaki tarihe büyük bir katkıda bulunabilir.

Yakın geçmiş hakkında çalışmanızı yaparken, kendi konunuzla ilgili malzemelere, bölgedeki bir kütüphane, yerel tarih derneği, müze ya da benzeri bir kurumda rastlarsınız. Eğer böyle bir olanak yoksa, yerel kütüphanede, lise ya da üniversitede, kilise ya da topluluk merkezinde veya uygun bir başka kurumda böyle bir olanak yaratmak değerli bir iş olabilir. Malzemelerinizi ister var olan arşiv ve müzelere koyun, ister yeni bir arşiv yaratın, bu malzemelerin iyi korunması ve kullanılmasını sağlamak için bazı konulara dikkat etmek gerekir.

Herhangi bir arşivi değerlendirmenin ilk ölçütü, onun sahip oldukla-

rını koruma ve kullanıma açma konusuna gösterdiği bağlılığın gücüdür. Eğer birkaç yıl sonra tarihi koleksiyonlardaki kaynaklar ya da bu konudaki ilgi azalırsa, bu malzemeler gelecek nesillere ulaşamaz. Tarihi malzemeleri saklama konusunda uzun bir tarihleri olan kurumların ayakta kalma ve gelecekteki yıllarda da ilgilerini sürdürme ihtimalleri daha yüksektir. Belge saklama ve bunları düzenli bir gelir sayesinde kullanıma açma gibi daha dar amaçları olan bir kütüphane, geniş yelpazeli programları, ilgi alanları farklı değişik liderleri olan topluluk merkezlerine göre daha iyi bir depo seçeneğidir. Tabii ki, kütüphaneler vergi mükelleflerinin isyanının kurbanı olabilir, öte yandan bir topluluk merkezi gelecek kuşaklar için daha güvenilebilir ve gerekli bir kuruluş olabilir mutlak garanti yoktur. Arşiv deponuzu ister bir yere veriyor, ister kendiniz bir depo yaratıyor olun, gelecek elli ya da yüz yıl içinde olası durumun ne olacağını düşünmek akıllıca olur. En azından, şunu bilmek iyi olur: Kurum belirli bir anda tarihi koleksiyonu tutmak istemez ya da tutamaz hale gelirse, bunu ortada bırakmak yerine diğer uygun yerlere ya da ellere teslim etme sorumluluğunu gösterecektir.

İkinci önemli husus ise, konunuz açısından lokasyon sorunudur. Kendi araştırmanızı yaparken, birbiriyle ilgili tüm malzemelerin bir arada bulunması gerektiğini elbette fark etmişsinizdir. Böylesi bir uygulama hem araştırmacının zaman ve para tasarruf etmesini sağlayacak hem de arşiv görevlilerinin, kütüphanecilerin ve küratörlerin bir konuyla ilgili tüm kaynakların varlığından haberdar olmalarını sağlayacaktır. Bu yüzden, eğer mümkünse, belli bir kişi, aile, organizasyon ya da toplulukla ilgili malzemeleri bölmektense var olan bir koleksiyona eklemek genel olarak daha iyi bir fikirdir. Kendi özel malzemeleriniz için ayrı bir arşiv deposu oluşturma fikri cazip görünse de, uzun vadede sonuç açısından abartılmış olduğu görülebilir. Elbette, malzemenizle ilgilenen ya da ona sahip çıkabilecek herhangi bir kurum yoksa ya da var olan kurum bu malzemelerle en çok ilgilenecek kişilerin ulaşamayacağı kadar uzaktaysa, yeni bir arşiv deposu kurmak tek çözüm yolu olabilir.

Bir arşiv deposu, malzemelere sahip çıkmanın yanı sıra, malzemeleri uygun bir biçimde koruma, bakımını yapma, insanları haberdar etme ve araştırma amaçları için kolay ulaşılabilir hale getirmekten sorumludur. Tarihi belge ve nesneleri koruma teknikleri mantıklıdır ve aşırı karmaşık değildir, yine de uzmanlaşma gerektirir. Var olan ya da yeni kurulmuş bir kurumun kendisine emanet edilen malzemeleri iyi koruyabilmesini güvence altına almanın yolu, personelin arşiv ve küratörlükle ilgili yöntemler konusunda bilgili ve eğitilmiş olmasını sağlamaktır. Personelin, geçmiş ve bu geçmişin korunmasına ilişkin bir duyarlılığa sahip olması gerekir. Bazı üni-

versitelerin programında arşiv yönetimi, müze küratörlüğü ve tarihi koruma ile ilgili dersler bulunmaktadır, ayrıca Society of American Archivists kiş i ve kurumlar için uygun prosedürler ve yöntemleri anlatan çok sayıda yayın ve program sağlamaktadır. Arşivcilik-küratörlük kuram ve tekniklerinin kapsamlı biçimde incelenmesinin yeri burası değil, ama temel politikalar hakkındaki birkaç öneri, var olan kurumların tarihi malzemeleri başarılı bir biçimde yönetme becerilerini ve yeni oluşturulmuş arşiv depolarının uyması beklenen standartları değerlendirmek açısından faydalı olabilir.

Arşivler kendilerine sunulan malzemenin değeriyle ilgili akılcı değerlendirmeler yapabilmelidir. Geçmişe ait olan her şey saklanmaya değer değildir, özellikle de zaman, para ve mekân sınırlıysa (ki genellikle sınırlıdır). Belgeler ve nesneler değerlendirilmeli, tarihi önemleri yorumlanmalıdır ki değerli izler saklanabilsin ve değersiz malzeme yığını altında kalmasın. Değerlendirme işlemi arşiv görevlilerinin ve küratörlerin yapması gereken en zor işlerden biridir. Şimdi ya da gelecekte tarihi bir önem taşıyacağı düşünülen konulara ışık tutması muhtemel olan malzemeler saklanmalıdır. Bir belge ya da nesnede saklı olan bilgi tek midir, yoksa başka yerlerde de bulunabilir mi? Korunması, değerinden pahalıya mal olan sorunlar yaratmakta mıdır? Bu malzemenin kullanılması olasılığı nedir? Arşiv görevlisi ya da küratör mazi, diğer tarihi kaynaklar ve araştırma süreci hakkında ne kadar çok şey biliyorsa, neyin saklanması gerektiğiyle ilgili o denli akılcı kararlar verebilir. Giderek gelişen arşiv, müzecilik ve tarihi koruma alanları bu yüzden tarihle ilgili eğitimi ve ilgisi olan kişilere ihtiyaç duymaktadır.

Bir arşiv malzemeyi kabul ettiğinde, onun bakımını yapma ve ulaşılabilirliğini sağlamakla yükümlü olur. Bu yüzden, arşiv görevlisi ya da küratör bir şeyin saklanmaya değer olduğuna karar verdiğinde bu kararı kurumun kabul etmeyeceğini düşünebilir; bunun nedeni malzemenin kurumun elinde bulunan diğer malzemelerle ilişkisi olmaması ya da bu malzemenin bakımını yapmak için kaynak bulunamaması olabilir. Bu tür öylesi bir karar, kayıtsızlığı ya da düşmanlığı ifade etmez. Hiçbir arşiv ya da müze her şeyi toplayamaz, değerli malzemeler için belki de farklı bir depo bulunmalı ya da yeni bir depo kurulmalıdır.

Bir arşiv deposu, malzemelerin zarar görmesini ya da kaybolmasını engellemek için düzenli ve güvenilir bir saklama biçimine sahip olmalıdır, ayrıca çok eski ve yıpranmış ya da yıpranabilecek malzemeleri korumak için de önlemler alınmalıdır. Personel yeni alınan malzemeleri izlemeli, kökenlerini ya da tarihçelerini not etmeli, katalog, envanter ya da diğer arama yöntemlerini hazırlamalıdır. Böylelikle, potansiyel kullanıcılar arşivin içeriğini öğrenebilir ve incelemek istedikleri malzemeleri bulabilirler.

Ayrıca kurum, ilgililerin bu kaynakların varlığından haberdar olması için kendi varlığını ve sahip olduğu malzemeleri *National Union Catalog of Manuscript Collections*, akademik ve popüler yayınlar ve diğer araçlarla duyurmalıdır. Sorumlulukları altındaki malzemelerin korunması, düzenlenmesi, tanımlanması ve duyurulması arşiv görevlileri ve küratörlerin başlıca yükümlülüklerindendir.

Malzemeleri kullanmak isteyenlere yardımcı olmak bir görevdir; ancak bu görev, bağışta bulunanları ve (gelecekte de kullanılması amacıyla) malzemeleri koruma sorumluluğuyla dengelenmelidir. Kişilerin, onların mirasçılarının, işyerleri ve kurumların saygı gösterilmesi gereken hak ve çıkarları vardır. Arşivler, yazmalar, görsel-işitsel belgeler arşiv depolarına korunmaları amacıyla konulurlar, ama bu, herkesin kullanımına açık olacakları anlamına gelmez. Dahası, ailede, işyerinde ya da devlet belgelerinde adı geçen birçok kişi, bu belgelerin arşivlere devredilmesi kararına katılmamıştır ve özel hayatlarının açıklanmasını istemeyebilir. Bağışta bulunanlar bu konuyu düşünmeli ve muhtemel sorunları arşiv görevlileri ya da küratörlerle tartışmalıdır.

Sorumluluk sahibi her kurum, mahremiyet haklarına saygı gösterecek ve koruyacaktır; araştırmacıların da benzeri biçimde hareket etmesini güvenceye almak için elinden geleni yapacaktır. Hassasiyet taşıyan bazı malzemelerin kullanımını belirli bir süre için sınırlamak mantıklı ve uygundur. Ayrıca bağışta bulunanlar ve kurumlar, araştırmacıların arşiv deposunun, bağışta bulunanın ve diğer ilgili kişilerin izni olmaksızın malzemelerin yayınlanmaması ya da yaşayan insanlara ait veya gizli olan bilgilerin açıklanmamasını isteyebilir. Arşiv görevlileri ve küratörler malzemelerin hangi şartlar altında kullanılabileceğini açıklamalı, araştırmacılar da bu şartlara uymalıdır. Bağışçı, koruyucu ve kullanıcı işbirliği yaparsa, geçmişin izleri fiziksel olarak korunabilir ve zarar görmez.

Eğer sahip olduğunuz ya da sorumluluğunu taşıdığınız malzemeyi bir kütüphane, arşiv ya da müzeye bağışlamaya karar verdiyseniz, bu kurumla, bağışın niteliği ve bağışı kabul edenin hakları ve sorumlulukları konusunda bir anlaşmaya varmalısınız. Bu konuda yazılı bir anlaşma yapmak doğal ve önemli bir prosedürdür. Bu şekilde, hem bağışta bulunan hem de bağışı kabul eden özel şartları kabul ettiklerini ifade eder.

Tarihi malzemeleri arşivlere ya da müzelere bağışlamak bir cömertlik ve gelecek kuşakları düşünme eylemidir, ancak bağışlanan malzemelerin gereken bakımı görmesi güvence altına alınmalıdır. Yeni bir arşiv deposu kurmak ise çok daha zor bir iştir; geçmişin izlerinin korunmaya ve ulaşılabilir olmaya devam edeceğinin kontrol edilmesi sorumluluğunu getirir. İç rahatlatan şey, yardım etmeye hazır olan eğitimli uzmanlar,

eğitim kurumları ve profesyonel organizasyonların varlığıdır. Arşivlerin, kütüphanelerin, müzelerin ve benzeri kurumların kurulması ve desteği kayıt bırakmanın iyi bir yoludur. İster kendi araştırmanızı yazıya döküyor, bant, film, sergi ya da drama üretiyor, ister bir tarih arşivine katkıda bulunuyor olun, yaptığınız, yanibaşımızdaki tarihi anlama yolunda değerli bir adım atmaktır.

ON İKİNCİ BÖLÜM

TEKİLDEN EVRENSELE

Her topluluk, yerel kurum, yapı ve aile kendine özgüdür; aynı zamanda da kendi türünden olanlarla benzer özellikleri paylaşır. Her biri zaman, mekân ve durumda farklı bir yer kaplar; bu da onlara kendi kimliklerini kazandırır. Ancak benzer organizasyon, amaç, motivasyon veya davranışlar onu diğerlerine önemli açılardan bağlar. Benzersizlik, yanibaşımızdaki tarihle ilgili her araştırmanın kendine has zorlukları ve keşifleri olacağını gösterir. Öte yandan ortak özelliklerin varlığı, yanibaşımızdaki tarihle ilgilenen her tarihçinin, diğer araştırmacıların, özellikle de başka yerlerdeki benzeri olguları incelemiş olanların neler yaptığının farkında olmaktan yarar göreceği anlamına gelir.

Bir konuyu anlamak isteyen tarihçi, konusunu asla boşluk içindeymiş gibi ele almaz. Herhangi bir konunun daha iyi kavranması, ilgilenilen konuyu etkileyebilecek olan benzeri olguların tarihi ve diğer alanlardaki eşzamanlı gelişmelerin ele alınmasıyla gerçekleştirilebilir. Benzer birey ya da kurumların davranışı ve aynı dönemdeki gelişmelerin doğası, ilgilenilen konuya ışık tutabilir. İngiliz tarihçi H. P. R. Finberg'in öne sürdüğü gibi aile, topluluk, ulusal ve uluslararası tarih iç içe geçmiş halkalar serisi oluşturuyorsa, bu halkaların her biri diğerleriyle olan ilişkileri içinde ele alınmalıdır. Dahası, bir topluluktaki aileler ya da bir toplumdaki cemaatler benzer şartlarla belirlenirler, dolayısıyla da pek çok ortak noktaları vardır. Bu yüzden yanibaşımızdaki tarihi araştıran her tarihçi, aynı dönem ya da konularla ilgili çalışmalar yapan diğer tarihçilerin soruları, yöntemleri ve kavrayış noktalarını dikkate alma akıllılığını gösterir. Böylelikle kişisel olanla sıradan olan, özel olanla evrensel olan arasındaki bazı ilişkiler ortaya konabilir.

Diğer tarihçilerin geçmişi nasıl incelediklerini gözlemlemenin bir ka-

zanımı daha vardır. Diğer tarihçilerin soruları, yöntemleri, varsayımları ve vardıkları sonuçlar sizin görüşlerinle uyuşsun uyuşmasın, yaklaşımınızı geçmişteki ya da şimdiki diğer yaklaşımlarla karşılaştırma süreci neyi, niçin yapmakta olduğunuzu açıklığa kavuşturabilir. Tarihçiler konularına sosyologlar, ekonomistler, siyaset bilimcileri ve diğer araştırmacılardan daha farklı bir biçimde yaklaşırlar. Geçmişteki şartlar ve olguların geniş çeşitliliğini (toplumsal, ekonomik, politik, kültürel ve entelektüel), birbiriyle ilişkili görürler ve zamanla değişen karmaşık süreçleri incelemek için çok sayıda farklı teknik ve analitik şema kullanırlar. Tabii ki her tarihçi geçmiş-i anlama konusunda aynı yaklaşımı benimsemez. Farklı bakış açılarıyla ilgili tartışmalar uzun zamandır sürmektedir. Bu tartışmalar, tarih araştırmalarının önemli bir parçası olacaktır. Soruların ve yöntemlerin tartışılması, tarihçilerin kendi varsayım, öncelik ve inançlarını netliğe kavuşturmalarına yardımcı olacaktır.

1960'tan beri giderek artan sayıda akademik tarihçi, belirli bir aile ya da yerin tarihiyle zaten ilgilenmekte olan çok sayıda bağımsız tarihçi ve seçere araştırmacılarına katılarak, aile ve topluluk tarihiyle ilgilenmeye başlamıştır. Akademisyenler bu alana yeni sorular ve araştırma yöntemleri getirmiştir, böylelikle de çalışmaların yönünü hem değiştirmiş hem de genişletmişlerdir. Bu “yeni toplumsal tarih”in ortaya çıkış nedenlerini ve etkilerini incelemenin yanı sıra, akademisyenleri diğer tarihçilerden ayıranın ne olduğu da incelenmeye değerdir. Bunu yapmak, her ikisi arasındaki açık ilişkinin ortaya konmasını sağlamaktadır.

YENİ TOPLUMSAL TARİH

1960'lar, akademik tarihçilerin aile ve topluluk tarihine karşı takındıkları tavırda bir dönüm noktası olmuştur. Giderek artan sayıda tarihçi ulusal tarih, ilerleme, ortak tecrübeler ve demokratik değerler üzerindeki vurgunun, Amerika'nın geçmişinin önemli unsurlarını dikkate almadığını fark etmeye başlamıştır. Dönemin toplumsal protesto hareketleri de çoğu tarihçinin kendi Amerikan tarihi portrelerinin siyah ırktan olanları ve diğer etnik azınlıkları, fakir insanları, savaş karşıtlarını ve kadınları göz önüne almadığının bilincine varmasını sağlamıştır. Tarihsel kavrayış açısından, sıradan insanların yaşadıklarının bu insanlarla ilgili federal politika kadar önemli olduğunun fark edilmesi, “aşağıdan yukarı tarih” çağrılarını neden olmuştur.

Toplum önderlerini araştırmakta kullanılan tekniklerin, aynı faaliyetler içinde yer almayan ya da aynı türden kayıtlar bırakmayan insanları incelemekte kullanılamayacağını fark eden akademik tarihçiler, farklı yaklaşımları göz önüne almaya başladılar. Aile ve topluluk tarihinin değeri ortaya

çıktı. Sıradan insanların kişisel yaşantıları en kolay biçimde, en yakınlarındaki toplumsal kurumlar, aileler ve toplulukların araştırılmasıyla kavranabiliyordu. Bunlar da, ulusal örüntülerin anlaşılmasında özel araştırmalar olarak iş görüyordu. Bilgisayarların ortaya çıkmasıyla, nüfus sayımları ve diğer derlenmiş bilgilerde yer alan kimliği belirsiz insanlarla ilgili büyük miktarda bilgiyi işlemek mümkün olmuştur. 1970'lerde, lisansüstü eğitim veren okullar ve diğer akademik merkezlerdeki araştırma faaliyeti, gözle görülür biçimde, daha geleneksel tarihin meşhur kişileri yerine, sıradan insanların, işçilerin, kölelerin, göçmenlerin, ailelerin ve elit olmayan toplulukların araştırılmasına, yani yeni toplumsal tarihe kaymıştır.

Yeni toplumsal tarihi benimseyen akademik tarihçiler, yalnızca bir topluluk, bir kurum ya da bir ailenin yalıtılmış yaşantılarıyla değil, genel gelişme örüntüleriyle de ilgilenmeye devam etmişlerdir. Bu tarihçiler, yerel tarihinin odaklandığı betimleyici anlatının yararlı, fakat yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Bunun yerine, evrensel olanı araştırırken, yerel durumların analiz ve karşılaştırılmasını kolaylaştıran sorular üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Yine de soruları sadece belirli bir yerle ilgilenenlerin dikkatini çekmelidir, çünkü bu sorular yakınımızdaki geçmişi anlama çabalarını zenginleştirebilecek araştırma yolları önerirler.

Profesyonel tarihçilerin topluluklar ve onların bileşenleri hakkında sorudukları sorular arasında, yapı ve büyüme örüntüleriyle ilgili olanlar önemli bir yer tutar. Topluluk veya aile büyüklüğü, organizasyon ve zaman içindeki değişimle ilgili sorular temel sorulardır. Bir nüfusun büyüklüğünü ve bileşimini belirlemek genellikle şaşırtıcı derecede zordur, değişiklikleri etkileyen nedenleri belirlemek ise daha da zordur. Epey araştırma gerektiren diğer konular göç, yabancıların asimile olması, fiziksel, toplumsal ve ekonomik hareketliliklerdir. Bireylerin ve grupların toplumsal piramit içindeki hareketlilikleri, aile ya da topluluğun değişimindeki temel etmen olabilir. Gerilim ve çelişkilerle ilgili soruların dikkat çekmesinin nedeni, aile ya da daha geniş bir kurum içinde, bunların değerler ve ilgi alanları, bölümlenmeleri, otorite ve karar verme mekanizmalarıyla ilgili gerçekleri ortaya koyabilmeleridir.

Modernleşmenin etkileri ve zamanın etkili kullanımına duyarlı ve ilerleme kavramıyla biçimlendirilmiş kentli, sınıai kitle toplumunun ortaya çıkışı hakkında pek çok soru vardır: Fiziksel çevrenin değişimi, çeşitli işlevlerin yerine getirilmesi için bürokratik yapılar yaratılması, bireysel özerklik ve anonimliğin artması "özelcilik" (*privatism*) adı verilen olgunun temelini oluşturmuştur. Bununla ilgili diğer sorunlar da, aile içindeki, cinsiyetler arasındaki ve aile ile topluluk arasındaki iş bölümü ve otorite; çocukluk, yeni yetmelik ve yaşlanmadır. Modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı de-

ğişikliklerin doğası, niteliği ve ölçüsü, akademik tarihçilerin parmak bastığı en önemli sorunlardır.

AİLELER

Warner'ın özelcilik üzerine yaptığı vurgu, topluluğun bütününe karakterini anlayabilmek için, topluluk içindeki unsurların önemine dikkat çekmektedir. İşyerlerinin, kiliselerin, toplumsal kurumların ve gönüllü derneklerin tarihi, genel eserler ve özel araştırmalar için zengin bir literatür oluşturmıştır. Geçtiğimiz yıllarda, aile tarihi ve bununla ilgili konular giderek artan oranda ilgi çekmiştir. Daha önce bahsedilen, belirli topluluklarla ilgili araştırmalar aile yapısı ve davranışına önemli ölçüde dikkat çekmiştir: Özellikle de Morgan, Demos, Greven, Lockridge, Wolf, Hirsch, Walkowitz, Thernstrom, Knights, Chudacoff, Griffen'ler, Yans-Mc Laughlin, Barton ve Kessner'in yaptığı çalışmalar. Çok sayıda biyografi, aile durumlarının doğasını ve etkisini incelemiştir.

Akademisyenlerin sayıları hızla artan çok sayıda araştırması, topluluk ve aile tarihiyle ilgili akademik ilginin güçlü bir biçimde devam edeceğini göstermektedir. Bu eğilim, yarıbaşımdaki tarihle ilgilenen tüm tarihçiler için önemli olacaktır. Diğer tarihçilerin geçmişi araştırırken kullandıkları yöntemleri gözlemek kişinin kendi ilgilendiği sorunu çözmesine yardımcı olabilir. Daha da önemlisi, diğer insanların, kurumların ve toplulukların tarihçeleri, kişinin kendi yakınındaki tarihi kavrayışını da zenginleştirir; hem diğerlerinin yaşantılarıyla ortaklıkları hem de kendi biricikliğini ortaya çıkarır.

Geçmişten, özel bir alan olarak da toplulukların geçmişinden, öğrenilecek çok şey vardır. "Topluluk" kelimesinin tanımı, "belirli bir yerde, etkileşim içinde bulunan nüfus" olarak yapılmıştı, ancak modern bir toplumda fiziksel yakınlık, ilişkilerin ya da yaşantıların ancak sınırlı bir ölçüde paylaşılmasına neden olabilir, öte yandan bir grubun içindeki güçlü bağlılık coğrafi yakınlığa bağlı olmayabilir. Modern şehirler etnik, sınıfsal, coğrafi, mesleki, kültürel ya da diğer bağlantıları olan, çok sayıda yarı özerk topluluk içerebilir; bu toplulukların her birinin içsel bağları daha geniş bir toplulukla olan bağlarından daha güçlü olabilir. Benzer biçimde, kişi, coğrafi olarak uzakta olan, ancak kabul edilir bir grup davranışı tanımlayan, destek veren ve topluluk içindeki üyelikle ilgili işlevlere aidiyet duygusu sunabilen bir gruba güçlü bağlar kurabilir. Var olan topluluklara duyulan kızgınlık, yeni topluluk türlerinin kurulmasına ya da bir yerden bir başka yere taşınmaya yol açabilirse de tüm toplumsal ilişkilerden vazgeçilmesine ya da bir topluluk arayışının terk edilmesine nadiren neden olur. Çoğu insanın ölüm, boşanma ya da terk gibi nedenlerle eski ailesinin

yok olmasından sonra yeni bir aile kurma çabası, insanların toplumsal ilişki isteğini yansıtır. Topluluklar insani deneyimin önemli bir parçası olmaya devam ettikçe, her yeni kuşak toplulukların anlamını yeniden oluşturacaktır. Kişinin kendisini ve kendisini çevreleyen şartları anlamasında yanibaşımızdaki tarihin değeri, kişinin tatminkâr insani ilişki arayışı kadar değişmez ve canlı kalacaktır.

